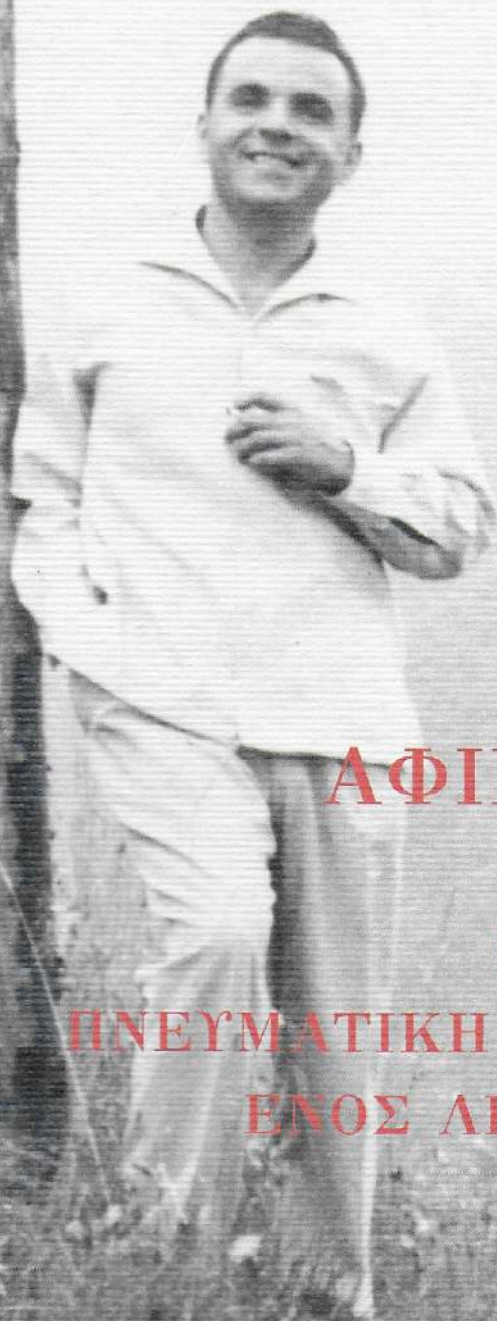

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ Δ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

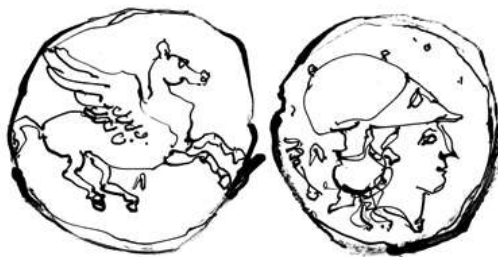
Η ΕΝ ΖΩΗ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΘΗΚΗ
ΕΝΟΣ ΛΕΥΚΑΔΙΤΗ

ΛΕΥΚΑΔΑ 2018

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ Δ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ, ΛΕΥΚΑΣ. ΑΡΓΥΡΟΣ ΣΤΑΤΗΡ. ΠΕΡΙΠΟΥ 350-320 π.Χ.
ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ, ΛΕΥΚΑΣ. ΑΡ. ΣΤΑΤΗΡ. CIRCA 350-320 BC

2013
Haklidis

σχέδιο (σινική μελάνη) του ζωγράφου Πάβλου Χαμπίδη

© 2018, Θρασύβουλος Δ. Φατούρος

ISBN: 978-960-93-9668-4

Επιμέλεια έκδοσης: Δημήτρης Θρ. Φατούρος

Επιλογή φωτογραφιών: Κλειώ Φατούρου

Υποσημειώσεις: Ναταλία Ν. Κατηφόρη – Δημήτρης Θρ. Φατούρος
(Για κάποιες υποσημειώσεις χρησιμοποιήθηκε ως πηγή, από τον Δ. Φατούρο, το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη, Κέντρο Λεξικολογίας, 2012 και το Wikipedia.)

Φιλολογική επιμέλεια: Πηνελόπη-Φωτεινή Κολοβού

Σελιδοποίηση: Σωκράτης Πουλής

Εκτύπωση: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΪΤΗ ΑΕ,

Ερμού 4, 144 52 Μεταμόρφωση. Τηλ.: 210 3476090

με την επιμέλεια του Πέτρου Μπαλλίδη

<http://saiti.gr>

e-mail: info@saiti.gr

Εξώφυλλο: Φωτογραφία που έστειλε ο συγγραφέας στη μνηστή του Ελένη στις 13 Αυγούστου 1961 από το Σαν Πελεγκρίνο (San Pellegrino) της Ιταλίας.

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ Δ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Η ΕΝ ΖΩΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΘΗΚΗ
ΕΝΟΣ ΛΕΥΚΑΔΙΤΗ

«Μεγάλωσα στην πόλη της Λευκάδας,
μια μικρή πόλη, που την θεωρώ τη μοναδική μου πατρίδα.»

ΛΕΥΚΑΔΑ 2018

Θρασύβουλος: α) Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός (5ος-4ος αι. π.Χ.). Ηγήθηκε του στρατού των Δημοκρατικών και κατέλυσε το καθεστώς των Τριάκοντα Τυράννων. β) Ο τολμηρά σκεπτόμενος, ο αποφασιστικός (< θρασύς + -βουλος < βουλή)*

---

* Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, 2012.

*Στη μητέρα μας **Ελένη Τσουμάνη-Φατούρου**,
με απέραντη αγάπη και ευγνωμοσύνη.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Αφιέρωμα	13
Εισαγωγή	17
Η καταγωγή των Τζαβαραίων	19
Απομάκρυνση απ' την καλύβα της ερημιάς	23
Στεφανής Φατούρος-Τζαβάρας	25
Η τραγωδία του Καρανικολού	26
Τα ράσα του παπά	28
Δημήτρης Φατούρος-Τζαβάρας (Ο «μάγος»)	29
Θωμάς Δημητρίου Φατούρος-Τζαβάρας	30
Ο μπαρμπα-Γιάννης, ο γιος του Θωμά	31
Ο Επαμεινώνδας	32
Οι Δημοσθεναίοι	33
Η οικογένεια του Γιώργου Φατούρου-Τζαβάρα ή Τσίνιαρη	35
Η Ασήμω	35
Σπύρος Γεωργίου Φατούρος-Τζαβάρας ή Βιολής	36
Δημήτριος Γεωργίου Φατούρος-Τζαβάρας (Νοδάρως)	37
Πέτρος Δημητρίου Φατούρος-Τζαβάρας. Ο παππούς μου	39
Από την κόλαση στην κανονική ζωή	39
Το έγκλημα τιμής	41
Δίκη και σκληρή τιμωρία	43
Επιστροφή στο πατρικό σπίτι	46
Ο πρώτος γάμος με τη Μαριώ	48
Η δεύτερη κόλαση του Πέτρου	49
Ο δεύτερος γάμος με τη γιαγιά μου Θεοδώρα	50
Η θεία Γιωργούλα, ετεροθαλής αδελφή του πατέρα μου	53
Ο πατέρας μου ο Δημήτρης. Το παιδί της Ευγήρου, ένα ευυπόληπτο μέλος της κοινωνίας της Λευκάδας	57
Θρασύβουλος Δ. Φατούρος. Η Ζωή μου εν συντομία	63
Ζω ως εκ θαύματος	64
Φυλάκιση από τους Ιταλούς και άλλες περιπέτειες	66
Η Αριστερά	68
Ποιήματα	69
Μια αποτίμηση	71
Τώρα που τελειώνει	72
Σύντομο γενεαλογικό δέντρο οικογένειας Φατούρου-Τζαβάρα	74
Ευρετήριο κύριων ονομάτων	75

Ελένη και Θρασύβουλος
(φωτογραφία αρραβώνα, 1962)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Είμαστε πολύ χαρούμενοι που κρατάτε στα χέρια σας το *Αφιέρωμα*, το βιβλίο που ο πατέρας μας ολοκλήρωσε το 2008 σε ηλικία 80 ετών. Πήραμε – εν αγνοία του – την πρωτοβουλία να προχωρήσουμε σε αυτή την έκδοση, πιστεύοντας ότι θα είχε ευρύτερο ενδιαφέρον η αφήγηση ενός ανθρώπου που τολμά να ανοίξει μόνος του την εν ζωή πνευματική διαθήκη του, να την παρουσιάσει στα παιδιά του, στα εγγόνια του, και σ' αυτούς που θα ακολουθήσουν.

Ο **Θρασύβουλος** ανοίγει την ψυχή του, γράφει για το σόι μας, μας δίνει συμβουλές, και μας ζητά να αγαπήσουμε τους Ανθρώπους και να είμαστε επιεικείς μαζί τους. Περιγράφει με γλαφυρό τρόπο ενδιαφέρουσες ιστορίες ανθρώπων απλών, οι οποίες έχουν και λευκαδίτικο λαογραφικό ενδιαφέρον. Δεν διστάζει να αναφερθεί ως και στο έγκλημα τιμής στο οποίο ενεπλάκη ο παππούς του, στη σκληρή τιμωρία και στην κάθαρση που ακολούθησε. Μιλά με υπερηφάνεια για την προσφορά του πατέρα του, **Δημήτριου**, στην πόλη της **Λευκάδας** και χωρίς συμπλέγματα για την καταγωγή του.

Με το *Αφιέρωμα* ο πατέρας μας ανακεφαλαιώνει τη ζωή του, κλείνει τους λογαριασμούς του, συγκλονίζεται που η ζωή του πλησιάζει στη δύση της, χωρίς όμως να φοβάται τον θάνατο. Αυτό είναι το μεγαλείο της διαθήκης του.

Η παρούσα έκδοση αποτελεί το δώρο μας, την ελάχιστη έκφραση σεβασμού και αγάπης προς τον πατέρα μας, έναν εξαιρετικό γονιό και άνθρωπο που απολαμβάνει την αγάπη των συγγενών του και τον σεβασμό όσων τον γνωρίζουν. Αποτελεί, επίσης, έκφραση βαθιάς αγάπης και ευγνωμοσύνης προς τη μάνα μας, στην οποία και αφιερώνεται. Χωρίς εκείνη, δεν θα υπήρχε το βιβλίο αυτό.

Η μόνη δική μας παρέμβαση στο περιεχόμενο αφορά στον εμπλουτισμό του με κάποιες υποσημειώσεις. Θεωρήσαμε ότι κάτι τέτοιο θα ήταν χρήσιμο, με στόχο να αποκτήσει η παρούσα έκδοση και εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Η διόρθωση και επιμέλεια του χειρογράφου της παρούσας έκδοσης ακολούθησε κατά το δυνατόν πιστά το πρωτότυπο, με την πρόθεση να διασφαλίσει την ιδιόλεκτο, το προσωπικό ύφος του συγγραφέα, και την ιδιαίτερη χάρη της προφορικότητας του λόγου του.

Καλή ανάγνωση!
Μαρία, Δημήτρης, Κλειώ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

*Αφιερώνεται στα παιδιά μου,
Μαρία – Δημήτρη – Κλειώ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπακούοντας σε μια έντονη παλιά ψυχική επιταγή, αφιερώνω τα παρακάτω λόγια – διαθήκη – στα παιδιά μου **Μαρία, Δημήτρη και Κλεονίκη**, με την ελπίδα πως θα διατηρήσουν έτσι νωπές τις αναμνήσεις από την παιτρική γη, αλλά και με τη θέληση και την ευχή να μάθουν τα κυριότερα γεγονότα της ζωής των προγόνων τους, και πάν' απ' όλα με την επιθυμία να φρονηματίζονται και να καθοδηγούνται, όταν πρέπει, στις δύσκολες μέρες της ζωής τους.

Επιθυμώ να ζήσετε με αποθέματα καλοσύνης, ν' αγαπήσετε τους Ανθρώπους και να βαδίζετε υπερήφανοι. Προχωρήστε αλλά και αγωνιστείτε να δείτε τον κόσμο με επιείκεια – και συγχωρέστε τον, όταν πρέπει.

Έχω τη γνώμη πως ο πατέρας σας αγάπησε, βοήθησε, διατήρησε, όσο το μπόρεσε, καθαρή την ψυχή του από μίσος, και κανέναν δεν έβλαψε. Έτσι και σεις, ατενίστε τη ζωή με όλο και περισσότερο θάρρος, με αγάπη, με κατανόηση.

Μ' αυτά τα λίγα, μα ειλικρινή, λόγια μου σάς αγκαλιάζει η αγάπη του πατέρα σας.

Ο πατέρας σας,
Θρασύβουλος Δημ. Φατούρος

Γιάννινα, 28 Μάρτη 2008

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΤΖΑΒΑΡΑΙΩΝ¹

Εκεί, στο νότιο μέρος της **Λευκάδας**, απ' την άλλη μεριά του βουνού, που 'ναι σήμερα χτισμένο το χωριό όπου γεννήθηκα, η **Εύγηρος**², κοντά στον παραθαλάσσιο οικισμό και τουριστικό θέρετρο, τα **Σύβοτα**³, σ' ένα λογωμένο και λιοφυτεμένο μέρος, τοποθετεί η παράδοση την εμφάνιση των πρώτων γνωστών προγόνων. Στην ερημιά, απόμακρ' απ' τον κόσμο, σε μια ξερολίθινη καλύβα, την καλύβα των **Τζαβαραιών**⁴, που τα ερείπιά της

---

1. Το **Τζαβάρας** είναι παρωνύμιο (παρατσούκλι) της οικογένειάς μας. Η χρήση παρωνυμίων ανάμεσα στους **Φατουραίους** της **Ευγήρου** έγινε, λογικά, για πρακτικούς λόγους, αφού οι περισσότεροι κάτοικοι του χωριού είχαν το επίθετο **Φατούρος**.

2. **Εύγηρος** (η): Ο πατέρας του συγγραφέα, ο **Δημήτριος (Μήτσος) Φατούρος**, άφησε βιογραφία με τίτλο *Η Ζωή μου*, **Λευκάδα**, 1986, στην οποία διαβάζουμε για την **Εύγηρο**: «(...) βρίσκεται στη νότια άκρη του νησιού (της **Λευκάδας**), στη δυτική πλευρά μικρού βουνού, που από την ανατολή κατηφορίζει στον όρμο των **Συβότων** και την έξω από τον όρμο θάλασσα. Δυτικά του χωριού απλώνεται ο κάμπος **Ευγήρου-Μαραντοχωριού**, που περικλείεται απ' τους γύρω λόφους και διασχίζεται από τον επαρχιακό δρόμο **Λευκάδας-Βασιλικής**. Αντικρύζει στο βάθος, προς δυσμάς, το ακρωτήριο του **Κάβου της Νηράς** (ή της **Κυράς**) και τη θάλασσα. Στον ορίζοντα, **Κεφαλλονιά και Ιθάκη**». Για την ίδρυση του χωριού, ο **Δημήτριος Φατούρος** αποδέχεται την προφορική παράδοση, κατά την οποία η αρχική θέση του χωριού ήταν στο οροπέδιο **Αχράδα**, όπου μέχρι και σήμερα βρίσκονται ερείπια του **I.N.** του **Αγ. Μερκουρίου**. Πιθανολογεί την ίδρυση του χωριού περί τον 3ο μ.Χ. αιώνα και αποδίδει τη μετάθεσή του στην ύπαρξη άφθονου νερού στην τοποθεσία όπου βρίσκεται σήμερα (βλ. θρύλος του τραγού). Στην απογραφή του 2011 είχε 57 μόνιμους κατοίκους. Κοντά στην **Εύγηρο** βρίσκεται η **Χοιροσπηλιά**, την οποία ο γερμανός αρχαιολόγος **Γουλιέλμος Νταίρπφελντ (Wilhelm Dörpfeld, 1853-1940)** ταυτίζει με τον στάβλο του **Εύμαιου** της ομηρικής **Οδύσσειας**.

3. **Σύβοτα** (τα): Ασφαλέστατος, ευρύχωρος όρμος κοντά στην **Εύγηρο**. Το όνομα ετυμολογείται εκ του *συσ* (= χοίρος) + *βόσκω* (πρβ. *συνώτης* = χοιροβοσκός, *Ομ. Οδύσεια*, δ, 640 κ.α.), σημαίνοντας τον τόπο όπου βόσκουν χοίροι και αγριόχοιροι. Ο **Νταίρπφελντ**, γνωστός κυρίως για τη θεωρία του ότι η ομηρική **Ιθάκη** δεν ταυτίζεται με το σημερινό ομώνυμο νησί (**Ιθάκη**), αλλά με τη **Λευκάδα**, ταυτίζει, συνεπώς, τον όρμο των **Συβότων** με το ομηρικό λιμάνι του **Φόρκυνος**.

4. Η καλύβα των **Τζαβαραιών** είναι ακριβής περιγραφή των «βοηθητικών» κατοικιών που οικοδομούσαν οι παλιοί **Λευκαδίτες**, μακριά απ' τα χωριά τους, στους τόπους παρατεταμένης, κυρίως χειμωνιάτικης, εργασίας τους, όπως το λιομάζωμα (η συλλογή του ελαιόκαρπου). Στεγάζονταν εκεί πρόσκαιρα, για να αποφεύγουν το κοπιαστικό και χρονοβόρο πηγαινέλα απ' το χωριό στον κάμπο.

σώζονται ακόμη και σήμερα, ζούσε πάν' από τριακόσια χρόνια⁵ πριν μια οικογένεια, η οικογένεια του **Αντώνη Φατούρου-Τζαβάρρα**.

Σ' αυτό το φτωχοκάλυβο, που 'μοιαζε περισσότερο με τη γύρω φύση παρά με ανθρώπινο δημιούργημα, την καλύβα την άβολη, τη στενόχωρη, τη σκεπασμένη με θάμνους και αγριοχόρταρα, την καπνισμένη απ' τη φωτιά του χειμώνα, μεγάλωσαν τα επτά παιδιά του. Πέρ' από τον **Αντώνη Φατούρο-Τζαβάρρα**, τίποτα δεν είναι γνωστό. Ποιοι ήσαν οι πρόγονοί του, πού ζούσαν, από πού ήρθαν; Τίποτα!

Λέγεται πως μπορεί, πιο ξέμακρα, οι πρώτοι **Φατουραίοι** να ήρθαν απ' τη **Νότια Ιταλία** με το επώνυμο **Faturo** ή **Futuro** ή **Fatura**⁶. Ένας έμεινε στη **Λευκάδα**, άλλος τράβηξε στην **Καλαμάτα**, άλλος στην **Τρίπολη**, κ.α. Το πιο πιθανό είναι ότι οι **Φατουραίοι**, ερχόμενοι στη **Λευκάδα**,

5. Ο ΙΗ' αιώνας της **Λευκάδας** είναι ο αιώνας της Ενετοκρατίας. Στις 19/7/1684, ο σπουδαίος στρατιωτικός **Φραγκίσκος Μοροζίνι**, επικεφαλής των συμμάχων Βενετών, Αυστριακών, Πολωνών, Ρώσων, Παπικών (Πάπας **Ιννοκέντιος ΙΑ'**), της Δυναμειώς του Δούκα της **Τοσκάνης**, αλλά και Ελλήνων εθελοντών απ' τη **Ζάκυνθο** και την **Κεφαλονιά**, προσέβαλε το φρούριο της **Λευκάδας**, που επί δύο αιώνες (απ' το 1502) βρισκόταν στα χέρια των Τούρκων. Μέρης είκοσι κράτησαν οι πολεμικές επιχειρήσεις, ώσπου στις 7/8/1684 οι πολιορκημένοι αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Η Ενετοκρατία κράτησε μέχρι το 1797, οπότε και την κατέλυσαν οι επαναστατημένοι δημοκρατικοί Γάλλοι, με μια ενιαύσια «σφήνα» των Τούρκων, κατά την περίοδο 6/10/1715-18/10/1716. Απ' τις μεγάλες αλλαγές των Ενετών: Μετέφεραν την πρωτεύουσα του νησιού από το **Φρούριο** στην τωρινή της θέση. Επέβαλαν τη Φεουδαρχία, ανταμείβοντας τους Έλληνες που είχαν πολεμήσει μαζί τους, χαρίζοντάς τους τα μεγάλα τσιφλίκια που άφησαν οι Τούρκοι. Απάλλαξαν το νησί απ' τις συχνές, μέχρι τότε, πειρατικές επιδρομές. Πριμοδότησαν την ελαιοκαλλιέργεια. Οργάνωσαν υποτυπώδες «Κράτος Δικαίου». Τοπικοί άρχοντες, αποκλειστικά Βενετοί, διορίζονταν με τριετή θητεία απ' τη βενετική Σύγκλητο οι λεγόμενοι Προνοητές ή Προβλεπτές, Ανώτερος ή Έκτακτος και Κατώτερος ή Τακτικός. Το (περιορισμένο) αυτοδιοίκητο των Λευκαδιτών εκφραζόταν με 70μελές Κοινοτικό Σώμα.

6. Ο Λευκαδίτης ιστορικός **Κωνσταντίνος Μαχαιράς** (1882-1967) αναφέρει ότι η οικογένεια **Φατούρου** ήρθε στη **Λευκάδα** – μαζί με πολλές άλλες οικογένειες – από την **Καλαβρία της Ιταλίας**, κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας (1300-1479), φέροντας το επαγγελματικό επώνυμο **Fattore** (= αγρότης, κτηνοτρόφος, παραγωγός, ιδιοκτήτης-διαχειριστής αγροκτήματος). Οι οικογένειες αυτές εγκαταστάθηκαν στη νότια πλευρά της **Λευκάδας**, όπου ίδρυσαν το χωριό **Άγιος Πέτρος** και ανέγειραν Καθολικό (Λατινικό) ναό. Οι απόγονοί τους απέκτησαν με την πάροδο του χρόνου ελληνική συνείδηση, μέσω επιγαμιών με Ελληνίδες, και έγιναν, στο μεταξύ, όλοι Ορθόδοξοι (βλ. **Κωνσταντίνου Γ Μαχαιρά, Η Λευκάς επί Ενετοκρατίας**, Αθήναι 1951, σ. 241). Ο **Δημήτρης Π. Φατούρος** πιθανολογεί επίσης την προέλευση της οικογένειας απ' την **Κάτω Ιταλία** και την εγκατάστασή της στην Εύγηρο σε παρωχημένους χρόνους, ίσως από τότε που η **Λευκάδα** ανήκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

μετοίκησαν εδώ σαν εργάτες, σκαφτιάδες κ.λπ. Αυτούς τους σκαφτιάδες τούς θυμάμαι και εγώ που έφευγαν απ' το χωριό για να δουλέψουν στου **Μελιγαλά**⁷, στην Πάτρα κ.α. Απ' τον **Αντώνη Τζαβάρα** ξεκινάει η ιστορία της γενιάς μας, απ' αυτόν και από τα επτά παιδιά του. Άγνωστο ποια ήταν η γυναίκα του, αν πέθανε νέα, μεσόκοπη, ή αν χάθηκε σε βαθιά γεράματα. Ένα από τα επτά παιδιά ήταν κόρη, η **Στάμω**. Τα υπόλοιπα έξι παιδιά, τ' αγόρια, μεγάλωναν παλεύοντας με τη γη, σκάβοντας, ξεχερσώνοντας, κεντρώνοντας⁸ τις αγριλίδες⁹, σπέρνοντας, βόσκοντας τα γίδια τους, αρμέγοντάς τα, πάντοτε ζώντας τη ζωή του ερημίτη, υπό το αυστηρό βλέμμα του πατέρα ή τη γλυκιά αλλά και έμπειρη καθοδήγηση του.

Όπως ειπώθηκε, ο **Αντώνης** είχε έξι αγόρια και μια κόρη, τη **Στάμω**. Η **Στάμω** ήταν τυφλή, δεν είχε τη μεγάλη χαρά να βλέπει τον ήλιο και τη μαγεία της φύσης, ξένη για εκείνη η χαρά της μητρότητας και της συζυγικής ζωής. Ήταν τυφλή και έμεινε άγαμη, και φαίνεται πως χάθηκε γρήγορα. Απ' την άλλη μεριά, έξι μικρά και άπλερα παιδιά, ξυπόλητα, και ύστερα έξι ροζιασμένοι άνδρες, αναμαλλιασμένοι, αξούριστοι, άγριοι ή καλοσυνάτοι, γαλήνιοι κι άλλες φορές φουρτουνιασμένοι σαν τη θάλασσα που αγνάντευαν απ' την καλύβα-σπηλιά-σπιτικό τους, ο **Στεφανής**, ο δικός μας πρόγονος, ο **Νικολός**, ο πρόγονος της οικογένειας **Κουτσοθωμά**, ο **Γιάννης**, της οικογένειας **Κουτσουράμπελου**, ο **Βασίλης**, της οικογένειας **Γιατρού-Βαγγέλα**, ο **Σπύρος**, της οικογένειας **Λίγκου**, κι οι **Φατουραίοι** του **Σύβρου**¹⁰.

Εκεί, φαίνεται, μέσα σ' αυτή την καλύβα, αλλά μπορεί ακόμη και στα γύρω δενδρόφυτα, με κρεβάτι τη γη και γιατρό τη φύση, γεννήθηκαν κι ύστερα μεγάλωσαν τα επτά παιδιά. Ποια η μάνα τους; Πέθανε νέα ή την άγγιξαν κάτασπρα γεράματα; Τίποτα γνωστό. Μου έρχεται μονάχα στον

7. **Μελιγαλάς** (ο): Κωμόπολη του νομού **Μεσσηνίας Πελοποννήσου**. Αποτελεί το μεγαλύτερο εμπορικό και αγροτικό κέντρο της περιοχής.

8. **Κεντρώνω**: Σχίζω τον κορμό δέντρου και τοποθετώ μπόλι (οφθαλμό) από άλλο είδος, με στόχο τη βελτίωση του αρχικού φυτού ή τη δημιουργία νέου.

9. **Αγριλίδα** (η): Η άγρια ελιά. Φυτρώνει σε λογγώδη και άγρια εδάφη. Οι γεωργοί την κεντρώνουν και την κάνουν ήμερη καρποφόρα ελιά. Το ξύλο της είναι πολύ σκληρό και το χρησιμοποιούν για κατασκευή αλετριών. «Ζυγό και σπάθι από φτελιά. Κι ήθελε απ' αγριλίδα να 'να χυτές οι ζεύγλες του.», **Αριστοτέλης Βαλαωρίτης**, **Φωτεινός**, Άσμα Πρώτο.

10. **Σύβρος** (ο): Χωριό της **Νότιας Λευκάδας**, στις υπώρειες του βουνού **Ελάτη**, σε υψόμετρο 230μ. και απόσταση 32χλμ. από την πόλη της **Λευκάδας** («**Ελάτη** ανταριασμένη, βροχή αρχινισμένη», κατά το δημώδες μετεωρολογικό γνωμικό). Στον **Ησύχιο**, η λέξη σύ(μ)βρος σημαίνει κάπρος (αγριογούρουνο). Ίσως στην τοποθεσία υπήρχαν κατά την αρχαιότητα κάπροι.

νου μια ιδέα, που θέλει να γίνει πίστη, πως πέθανε νέα, αφήνοντας μονάχα τους τα επτά παιδιά να παραδέρνουν στη γύρω τους αγριότητα. Όμως, η κυκλώπεια¹¹ φύση τ' ανάστησε σαν αγριλίδια στα ριζιμιά, για να γίνουν κατόπι οι φορείς των γενιών τους, αυτών των ταπεινών ανθρώπων, των βιοπαλαιστών χωρικών, που κανέννας τίτλος τιμής δεν τους αγκαλιάζει – είναι, όμως, οι πρόγονοι. Κι είναι, θαρρώ, δείγμα πολιτισμού, σημάδι αγνής ψυχής, φάρος καλοσύνης, τις περισσότερες φορές, να στέλνει κανείς τον νου του στα περασμένα, όχι ως σκοπό της ζωής, αλλά για μια ανάπαυση, για μια απαλοσύνη στις ώρες που ταξιδεύει το καράβι του νου, στέλνοντας τα περιστέρια της ελπίδας και της αγάπης – τη θύμηση – στα περασμένα.

Ο πολιτισμός δεν άγγιξε αυτούς τους ανθρώπους, η τεχνική πρόοδος ήταν ένα όνειρο. Με τ' αλέτρι¹² του **ΗΣΙΟΔΟΥ**¹³, τον κασμά, το πάλο¹⁴ καλλιεργούσαν, έσπερναν, θέριζαν και ξεχέρωναν, και τα βράδια οι νιότεροι τράβαγαν στους λόγγους να σαλαγήσουν¹⁵ στη βοσκή ή στη στάνη τα γίδια τους. Σταρένιο, κριθαρένιο ή σμιγό¹⁶ το ψωμί τους μούσκειε στο βρασμένο μυρωδάτο γίδινο γάλα ή στ' αχνιστό μαγείρεμα. Το λαθούρι, η φακή, το μπιζέλι, το γάλα, το σκληρό ψωμί, το λάδι, τ' αβγό, νά η τροφή τους¹⁷. Το

11. **Κυκλώπειος**, -α, -ο : Γιγαντιαίος, τεράστιος, όπως οι τρεις γιοι του **Ουρανού** και της **Γαίας**, οι μυθικοί **Κύκλωπες**. Πρόκειται για τερατόμορφα όντα με γιγαντιαίες διαστάσεις και έναν οφθαλμό, που σφυρηλατούσαν τους κεραυνούς του **Δία** και τον βοήθησαν στην Τιτανομαχία.

12. **Αλέτρι** (το): Γεωργικό εργαλείο που χρησιμοποιείται για το όργωμα της γης. Το αλέτρι (άροτρο) είναι το πιο παλιό (γνωστό ήδη από τον **ΗΣΙΟΔΟ**), αλλά και το πιο απλό εργαλείο που χρησιμοποίησε ο άνθρωπος για να καλλιεργήσει τη γη και μάλιστα σε μεγάλη έκταση.

13. **ΗΣΙΟΔΟΣ** (ο): Αρχαίος Έλληνας ποιητής από τη **Βοιωτία** (8ος π.Χ. αι.). Σημαντικότερα σωζόμενα έργα του το διδακτικό έπος *Έργα και Ήμέραι* και το επικό ποίημα *Θεογονία*.

14. **Πάλος** (ο): Σιδερένιος λοστός, πάσσαλος, μοχλός, απαραίτητος στους γεωργούς, π.χ. για «ξεχώνιασμα», δηλαδή για την εξόρυξη ανεπιθύμητων βράχων απ' το χωράφι. Απ' το ιταλικό *palo*.

15. **Σαλαγάω**: Κατευθύνω το κοπάδι με δυνατές φωνές.

16. **Σμιγό** (το): Μιχτό.

17. Είναι αυτονόητο πως και στο νησί της **Λευκάδας** η διατροφή των αγροτών προσδιοριζόταν από τη μεγαλύτερη ή μικρότερη γενναιοδωρία της λευκαδίτικης φύσης. Οι παραθαλάσσιοι πληθυσμοί απολάμβαναν σε αφθονία τα ιχθυηρά, καθώς πολλοί ασχολούνταν επαγγελματικά αλλά και ερασιτεχνικά με το ψάρεμα στις γύρω θάλασσες και πιο «ανοιχτά», π.χ. στον **Αμβρακικό**. Οι αμιγώς ορεινοί πληθυσμοί απασχολούνταν με την κτηνοτροφία, κυρίως με την αιγοβοσκή, γιατί ο ορεινός όγκος καλύπτονταν από άγρια βλάστηση και η διατροφή τους εμπλουτιζόταν με γαλακτοκομικά. Συμπληρωματικές ασχολίες ήταν η παραγωγή ξυλοκάρβουνου (χαρακτηριστική ασχολία για τους

τσαρούχι απ' την προβιά των γιδιών, το λιναρίσιο¹⁸ του καλοκαιριού και το γιδομαλλίσιο σκουτί¹⁹ του χειμώνα, νά τα ρούχα τους. Πολυτέλεια καμιά, οικονομία κλειστή, δουλειά σκληρή, διασκέδαση άγνωστη, μετακίνηση σπάνια στην πόλη. Τίποτ' άλλο!

Πρέπει να ήσαν λιγομίλητοι, αλλά γαλήνιοι και αποφασιστικοί, αυτοί οι άνθρωποι της ερημιάς, για να μοιάζουν με το περιβάλλον τους, για να μπορούν έτσι να βγαίνουν νικητές στις μάχες με τη γύρω τους τραχιά φύση, τους πειρατές, ίσως, και σίγουρα τη φτώχεια. Οι γάμοι²⁰ πάντα γίνονταν με συνοικέσιο και πάντα με τη θέληση του πατέρα. Ο γαμπρός σπάνια γνώριζε τη νύφη κι η νύφη τον γαμπρό από πριν, κι ούτε υπήρχε δυνατότητα ν' αντιδράσουν στον προτεινόμενο γάμο. Οι μελλοντικοί γνωρίζονταν μόνο στους αρραβώνες και βλεπόντουσαν μετά, στα στέφανα.

ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΑΠ' ΤΗΝ ΚΑΛΥΒΑ ΤΗΣ ΕΡΗΜΙΑΣ

Τα παιδιά του **Αντώνη Τζαβάρα** μεγάλωναν. Η τυφλή κόρη, η **Στάμω**, άφησε γρήγορα τον επίγειο κόσμο. Η ζωή πλάταινε, οι απαιτήσεις των ανδρών πια πλήθαιναν. Ξεχέρσωσαν τους γύρω λόγγους και κέντρωσαν τα καταριζωμένα αγριλίδια. Ίσως σκληρή, αλλά ταυτόχρονα και ελπιδοφόρα μοίρα. Όπως ήταν φυσικό, έπρεπε να ξεμακρύνουν απ' τη γονική καλύβα.

Τα παιδιά, άνδρες πια, ακολούθησαν την επιταγή της φύσης. Μόνα τους ή με οδηγό τον πατέρα άφησαν σιγά σιγά τη γεννήτρα γη τους, ανέβηκαν την ανηφόρα και, φθάνοντας στη βουνοκορφή, ροβόλησαν τον κατήφορο του **Βουνιού**²¹ και της **Αχράδας**²², και στάθηκαν στον προσήλιο τόπο.

Αλεξανδρίτες) ή η παραγωγή ασβέστη (με την οποία ασχολούνταν οι κάτοικοι της συστάδας των χωριών **Ρουπακιά**, **Μανάσι**), η μαχαιροποιία (ασχολία των κατοίκων του **Πόρου**) κ.ά.

18. **Λιναρίσιο** (το): Φτιαγμένο από λινάρι.

19. **Σκουτί** (το): Το ρούχο.

20. Ο γάμος στην αγροτική **Λευκάδα** συνιστούσε πολύπρακτο δρώμενο, κατά το οποίο εναρμονίζονταν η θρησκευτικότητα και ο διονυσιασμός. Ο έγκυρος λαογράφος της **Λευκάδας** και κουμπάρος του συγγραφέα **Πανταζής Κοντομίχης** (1924-2005) απαριθμεί και περιγράφει με γλαφυρή ενάργεια δέκα (!) αυτοτελείς πράξεις του δρώμενου.

21. **Βουνί** (το): Πρόδηλη η ετυμολογία της λέξης που σημαίνει τομικρό βουνό. Το **Βουνί** ως τοπωνύμιο συναντάται και στα χωριά **Αϊ-Νικήτας**, **Άλατρο**, **Δράγανο**, **Δρυμώνας**, **Εγκλουβή**. Στο **Βουνί** της **Εγκλουβής** καλλιεργείται η φημισμένη εκλεκτή φακή.

22. **Αχράδα** (η): Προέρχεται από την αρχαία λέξη **ἀχράς**, που σημαίνει αγραπιδιά (άγρια αχλαδιά). Προφανώς στην τοποθεσία φύονταν πολλές αγραπιδιές. Το τοπωνύμιο

Αγνάντεψαν την ομορφιά του **Ιονίου**, την άπλα της θάλασσας, γαλήνεψαν απ' τη θηλυκότητα του κάμπου, δέχτηκαν, κι ας μην το ήξεραν, τον ερωτικό αντίλαλο του ανικανοποίητου έρωτα της **Σαπφούς**²³ απ' τον **Λευκάτα**²⁴, και άραξαν μόνιμα σ' αυτό τον τόπο. Έτσι φαντάζομαι πως ήρθαν και εγκαταστάθηκαν οι πρόγονοί μας στο σημερινό χωριό, την **Εύγηρο**.

Η παράδοση αναφέρει πως το χωριό **Εύγηρος** κατοικήθηκε ως εξής: «Ένας τράγος γαργάλιζε ένα καλοκαιριάτικο μεσημέρι τη θηλυκή απαλότητα των θάμνων κι έβγαινε από εκεί με μουστάκια μουσκεμένα, αναδύοντας συγχρόνως τη βαριά μυρουδιά της αρσενικότητάς του. Το 'δε ο βοσκός και υποψιάστηκε· είδε νερό και ανατρίχιασε. Κοιτάχτηκαν και οι άλλοι που ήταν τριγύρω, και βεβαιώθηκαν πως ήταν πηγή.» Αυτή η πηγή υπήρχε μεταμορφωμένη σε βρύση μέχρι των ημερών μου αλλά και αργότερα, μέχρι τη δεκαετία του 1960. Εκεί μαζεύονταν οι γυναίκες και με καθυστέρηση και αναμονή μεγάλη έφευγαν, τελικά, για το σπίτι με την πινιάτα²⁵ γεμάτη νερό. Οι **Τζαβαραίοι** κατάφεραν και στάθηκαν στο χωριό, σιγά σιγά ετοίμασαν τα μαντριά τους, τις καλύβες τους, τα σπίτια τους αργότερα, άραξαν στο χωριό, παντρεύτηκαν, κι άρχισαν την καλλιέργεια της ελιάς, το φύτεμα των αμπελιών, το νοικοκύρεμα. Άλλοι απ' τ' αδέρφια έπιασαν την κορυφή, άλλοι το κέντρο, άλλοι το κάτω δεξιό μέρος, όπως η δική μας οικογένεια, κι ένας αδελφός έφυγε και εγκαταστάθηκε στο χωριό **Σύβρος**.

συναντάται και σε τοποθεσίες των χωριών **Μαραντοχώρι** και **Αθάνι**. Η ευγηριώτικη **Αχράδα** είναι ορεινή, βραχώδης τοποθεσία, όπου σώζονται τα ερείπια ναού τιμώμενου στ' όνομα του Αγ. Μερκουρίου. Πιθανολογείται ως η αρχική θέση της **Ευγήρου**.

23. **Σαπφώ** (η) (~628-568 π.Χ.): Για τη ζωή της αρχαίας λυρικής ποιήτριας ελάχιστα μάς είναι γνωστά. Γεννήθηκε στη **Μυτιλήνη** ή στην **Ερεσό** της **Λέσβου**. Έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής της στη **Λέσβο**, ενώ πέρασε 13 χρόνια ως πολιτική εξόριστη στη **Σικελία**. Μέγιστη λυρική ποιήτρια και μουσικός της Αρχαιότητας, αποκαλείται «10η Μούσα». Η ποίησή της είναι γραμμένη στην αιολική διάλεκτο. Θυγατέρα της η **Κλεΐς**, για την οποία σώζεται απόσπασμα γλυκύτατου ποιήματός της. Ο αρχαίος κωμικός ποιητής **Μένανδρος** αφηγείται πως η **Σαπφώ** ερωτεύθηκε, όμως χωρίς ανταπόκριση, τον πανέμορφο ναυτικό **Φάωνα**, κι η απόγνωσή της τήν οδήγησε στο ακρωτήριο του **Λευκάτα**, από όπου πήδηξε στη θάλασσα.

24. **Λευκάτας** (ο): Ακρωτήριο που βρίσκεται στο νοτιότερο σημείο του νησιού, εκεί όπου κατά την αρχαιότητα υπήρχε ιερό του **Απόλλωνα** (το οποίο, σύμφωνα με τη μυθολογία, ίδρυσε ο **Λεύκος**, ένας από τους συντρόφους του **Οδυσσέα**) και ονομαζόταν επίσης **Λευκάς Πέτρα** ή **Λευκάς Άκρα**. Από αυτό προήλθε και το όνομα του νησιού ως **Λευκάδα**. Το ακρωτήριο ονομάζεται και **Κάβος** της **Κυράς** (ή της **Νηράς**). Από εκεί, σύμφωνα με την παράδοση, πήδηξε η **Σαπφώ** στη θάλασσα.

25. **Πινιάτα** (η): Μεταλλικό δοχείο, με το οποίο οι γυναίκες μετέφεραν νερό από τη βρύση του χωριού.

Η ζωή ορμητική και αχόρταγη προχωρεί, παιδιά νέα γεννιούνται και μεγαλώνουν, η οικογένεια του **Αντώνη** πλαταίνει. Συνέχεια του γενεαλογικού δένδρου του **Αντώνη**, ένα μικρό κλαδάκι, και μεις, ένας κρίκος για το αύριο, μια γραμμούλα συνέχεια στις γραμμές. Αυτό το κλαδάκι δεν πρέπει να ξεραθεί, πρέπει ολόχυμο να δίνει τροφή στη ρίζα. Έτσι πρέπει να βαδίζουμε στη ζωή, αποφασιστικοί, θαρραλέοι και υπερήφανοι, μαζί όμως να προσφέρουμε και χαρά, σεμνοί και με αγάπη, κυρίως σ' αυτούς που βαδίζουν μπροστά από μας, χωρίς να ξεχνάμε τους πίσω από εμάς, ή τους δίπλα από εμάς.

Το δένδρο αυτό των **Τζαβαραίων** δεν ήταν μαργαριταρένιο ούτε πλούσιο, είχαν όμως οι αναγραφόμενοι σ' αυτό αρκετές γραμματικές και άλλες πνευματικές ικανότητες και γνώσεις. Οι **Τζαβαραίοι**, ακόμη, είχαν τη δύναμη της ψυχής, το κληρονομικό χάρισμα της αντοχής – ήταν, αν θέλετε, σπέρμα ζωής. Ήταν οι άνθρωποι που είχαν την ικανότητα να μάθουν γράμματα και παλιά και πρόσφατα.²⁶ Ήταν όμως φτωχοί, τους έδειρε το κυνηγητό της εποχής του Εμφύλιου²⁷. Παρά ταύτα, σήμερα αλλά και πιο παλιά, αρκετοί από εμάς σπουδάσαν και ορισμένοι κατέλαβαν σημαντικές θέσεις στην επιστήμη και στην κοινωνία. Οι **Τζαβαραίοι**, παρά τις δυσκολίες της ζωής τους, εδημιούργησαν σημαντική περιουσία, ιδιαίτερα σε λιοστάσια²⁸, αμπελώνες, χωράφια για παραγωγή σιτηρών και κτηνοτροφία.

ΣΤΕΦΑΝΗΣ ΦΑΤΟΥΡΟΣ-ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Τελειώνοντας αυτές τις γενικότητες, αρχίζω με τον δικό μας απευθείας πρόγονο, τον **Στεφανή Φατούρο** ή **Τζαβάρα**: Ήταν γιος του γενάρχη μας **Αντώνη**, παππούς του παππού μου **Πέτρου** και προπάππος του πατέρα μου **Δημήτρη**. Πρέπει να γεννήθηκε στη γνωστή καλύβα των **Τζαβαραίων**

26. Στο χωρίο τους στην Εύγηρο, έλεγαν παλιά ότι ακόμα και ο γάιδαρος των Τζαβαραίων ήξερε γράμματα.

27. Στη **Λευκάδα** η γερμανική κατοχή έληξε στις 12/9/1944. Ακολούθησε η εμφύλια σύγκρουση κατά την περίοδο των Δεκεμβριανών, η ταραγμένη πολιτική περίοδος που ακολούθησε αμέσως μετά, και, τέλος, ο Εμφύλιος, ιδιαίτερα σκληρός στο νησί μας. Για να κλείσουν οι πληγές του και να ανασάνουν οι άνθρωποι, χρειάστηκε να περάσουν πολλά χρόνια και να καταβληθούν μεγάλες προσπάθειες. (**Δημήτρη Τσερές**, «Η **Λευκάδα** μέσα από την Ιστορία», στην ιστοσελίδα της πρώην Νομαρχίας **Λευκάδας** και νυν Περιφερειακής Ενότητας **Λευκάδας** Περιφέρειας **Ιονίων Νήσων** [<http://www.lefkada.gr/>]).

28. **Λιοστάσι** (το): Λαϊκή ονομασία του ελαιώνα. Η έκταση γης όπου είναι φυτεμένες και καλλιεργούνται ελιές.

γύρω στο 1785²⁹, οπωσδήποτε δε, είχε πεθάνει μέχρι το 1882. Έκανε πέντε παιδιά: Τον **Δημήτρη** ή **Μάγο** (τον δικό μας πρόγονο), τον **Γιάννη** ή **Σουφρογιάννη**, τον **Νικολό** ή **Καρανικολό**, την **Κερασούλα**, και τη **Στάμω**.

Η τραγωδία του Καρανικολού

Θα μακρηγορούσαμε πολύ, αν στο αφιέρωμα τούτο εξετάζαμε με λεπτομέρεια μία-μία την εξέλιξη των τέκνων του **Στεφανή**. Πριν πάμε, όμως, στον δικό μας πρόγονο, τον **Δημήτρη** ή **Μάγο**, δεν θα ήταν καθόλου άσκοπο αν μιλούσαμε για τον γιο του **Στεφανή**, τον **Νικολό** ή **Καρανικολό**, που η μοίρα τον γέμισε μονάχα πίκρα.

Η γυναίκα του, η **Μαρία**, γέννησε τέσσερα παιδιά, τρεις κοπέλες, δηλαδή την **Ευαγγέλω**, που παντρεύτηκε τον μαραντοχωρίτη **Σπύρο Καββαδία**, την **Ακριβή**, που έγινε σύζυγος του **Χαράλαμπου Κονιδάρη** ή **Ρούσου** από τον **Πόρο Λευκάδας**³⁰, την **Κατερίνα**, που έμεινε ανύπαντρη, και έναν γιο, τον **Κλεομένη**. Όπως ήταν περισσότερο συνηθισμένο εκείνες τις εποχές, ο **Καρανικολός** και η γυναίκα του είχαν μεγαλύτερη αδυναμία στο μονάκριβο αρσενικό. Εκεί, λοιπόν, ακούμπησαν τη χαρά τους, την ελπίδα πως, περνώντας στον άλλο κόσμο, ένας παραστάτης, μια παραφυάδα κοντά στη ρίζα τους θα μεγαλώνει, για να κάμει κι αυτή άλλα βλαστάρια. Ο **Καρανικολός** ήταν, λοιπόν, χαρούμενος και σίγουρος για τη διαδοχή του. Έτσι που γρήγορα περνούσαν τα χρόνια κι ο **Καρανικολός** βάδιζε προς τα γηρατειά, βιάστηκε να τον παντρέψει, να δει τα όνειρά του να γίνονται πραγματικότητα! Ήθελε να δει εγγόνια κι ο γιος του **Κλεομένης** δικά του εγγόνια, κι έτσι ομαλά και χαρμόсуνα να κυλάει η πρόσκαιρη αυτή ζωή.

Όμως αναλογίζεται κανένας το άπειρο, το αιώνιο ρολόι που γυρίζει, το ποτάμι που κατεβαίνει ασυγκράτητο, για να γκρεμίσει, για να σπρώξει στη συμφορά ό,τι βρει, και στέκεται κι ο **γέρο-Καρανικολός** και παραδέρνοντας αναρωτιέται: «Εσύ, Θεέ, εσύ, Δύναμη αιώνια και ακατάλυτη, όποια κι αν είσαι, εσύ, θείε Λόγε παντοδύναμε, γιατί δεν σμίγεις ένα με την καλοσύνη; Δεν είναι ελάττωμα, ξένο σώμα σε σένα, Παντοδυναμία, να

29. Επί Ενετοκρατίας (1684-1797).

30. **Πόρος** (ο): Γραφικό χωριό της κεντρικής **Λευκάδας**, σε απόσταση 27χλμ. από την πρωτεύουσα του νησιού. Κτισμένο αμφιθεατρικά στην πλαγιά βουνού (υψόμετρο 250μ.), σε σημείο που δεν φαίνεται από τη θάλασσα, ώστε να προστατεύεται από την απειλή των πειρατών, πήρε το όνομά του σημαίνοντας το πέρασμα. Έχει εύφορη γη με μεγάλη ποικιλία βλάστησης και πολύ ωραία παραλία (**Ρούδα**). Εδώ κατασκευάζονταν στο παρελθόν τα περίφημα λευκαδίτικα μαχαίρια.

σου λείπει η μεγαλοφυχία και η αγάπη; Αμαρτίες γονέων ή προγόνων! Ανθρώπινες ανοησίες... Ο Θεός εκδικείται; Αλίμονο!»

Όμως ούτε αμαρτίες γονέων, ούτε ο λόγος αυτός. Το ποτάμι μονάχα που ποτίζει ή γκρεμίζει. Και γκρέμισε τον **γέρο-Καρανικολό**, τον έριξε ξεριζωμένο στην άκρη, με τον κορμό στη λάσπη, με την ψυχή του μαύρη, χωρίς ρίζες, σαρακοφαγωμένο. Λίγες βδομάδες ή λίγους μήνες μετά τον γάμο του, ο **Κλεομένης** πέθανε. Κοντά στον νεκρό γιο, δυο γέριχα ζωντανά λείψανα. Ίσως τότε να 'ταν και τέσσερα, μαζί με το ζωντανό λείψανο της γυναίκας του. Όμως, αναρωτιέστε πώς ήταν αυτό δυνατό; Η γυναίκα του Κλεομένη ένιωθε μέσα της την αιώνια φωνή της Δημιουργίας, το μεγάλο χρυσό όνειρο, τη γλυκύτητα της χαρμόσυνης σκέψης, που της μιλούσε: «Κουράγιο! Θα φέρεις στον κόσμο νέα ζωή.»

Η γυναίκα του **Κλεομένη** περίμενε παιδί κι οι γέροι γονείς απάλυναν τον φριχτό πόνο τους με τη σκέψη πως θα υπάρξει γρήγορα στη ζωή κάτι δικό τους, το παιδί του τόσο πρόωρα χαμένου παιδιού τους. Ο καιρός πέραγε, οι μέρες κόντευαν, και νά που ήρθε η μεγάλη στιγμή· γεννήθηκαν όχι ένα αλλά δύο παιδιά, δύο αρσενικά παιδιά. Όμως βάλσαμο στην καρδιά των γέρων τα δυο παιδιά. Κλαίγοντας στη θύμηση του χαμού του γιου, κλαίγοντας απ' τη χαρά της γέννησης των παιδιών που έρχονταν. «Γριά, γιόμισε το σπίτι μας άνδρες!» έλεγε σε ξεσπάσματα χαράς ο **γέρο-Καρανικολός**, και πέταγε τη σκούφια του ψηλά.

Ζωή τρελή, περίεργη! Δίνεις τη χαρά, για να μετανιώσεις σε λίγο και να την πάρεις πίσω, κι ύστερα να ονειρευτείς το χρυσόνειρο που γίνεται αλήθεια, κι αυτό να γίνεται πάλι εφιάλτης μετά, στον φαύλο κύκλο της ζωής. Μοίρα, όμως, κακιά! Ανεξέλεγκτη δύναμη, που όπως θέλεις γυρίζεις τον τροχό της ζωής. Γιατί να βυθίσεις στην παντοτινή θλίψη κι αυτή την τελευταία ιχμάδα χαράς; Γιατί, Φύση που σε λεν παντοδύναμη, αυτοδολοφονείσαι; Τι θέλεις; Τι έφταιξαν τα αθώα μωρά και χάθηκαν; Γιατί σκότωσες και την τελευταία ελπίδα στην ψυχή των γέρων; Είναι κι αυτό στην παντοδυναμία του Θεού; Αλλά τότε ποιου θεού, του Κακού;

Τα παιδιά έπεσαν στο καζάνι της μπουγάδας³¹ που έβραζε, κήκχαν και

31. Καζάνι της μπουγάδας (βενετσιάνικα bugada): Ευμεγέθης μεταλλικός λέβητας, όπου έβραζαν νερό με στάχτη και αρωματικά φύλλα (δάφνης, λεμονιάς κ.λπ.). Το ζουμί που προέκυπτε και ονομαζόταν αλισίβα (ιταλ. lisciva) καθάριζε τους λεκέδες και αρωμάτιζε τη λινόστολή κι ό,τι άλλο πλενόταν. Δυστυχώς, δεν ήταν σπάνια τα ατυχήματα νηπίων, τα οποία συχνά βρήκαν τραγικό θάνατο στο καζάνι. Πολύτεκνη, πολυάσχολη (νοικοκυριά, αγροτικές δουλειές), μόνη (ο σύζυγος στο όργωμα, στο ψέκασμα κ.λπ. μαζί με τα μεγαλύτερα παιδιά) η αγρότισσα μάνα δεν ήταν δυνατό να τα προφτάσει όλα.

πέθαναν. Αλλόφρονες, μαραζωμένοι, ολότρελοι οι δύο γέροι ακολούθησαν τ' αγγελούδια στον δρόμο ν' ανταμώσουν τον γιο τους, τρεις γενιές, τρεις ελπίδες χαμένες. Η μάνα των παιδιών λένε πως ύστερα παντρεύτηκε έναν Μαραντοχωρίτη, τον **Βαγγέλη Σκληρό** ή **Μπουλά**. Δεν γνωρίζουμε αν η **Κερασούλα**, η μάνα των χαμένων παιδιών και γυναίκα του **Κλεομένη**, έκανε παιδιά με τον δεύτερο άνδρα της. Επίσης, δεν γνωρίζουμε πότε πέθανε ο **Καρανικολός** και η γυναίκα του **Μαρία**.

Ψωχέ **Καρανικολό**, τίποτα από σένα. Στέκομαι γι' αυτό προσκυνητής σου και ρίχνω λίγο λιβάνι στη θύμησή σου, εγώ ο τόσο ξέμακρα από σένα.

Τα ράσα του παπά

Για τον άλλο γιο του **Στεφανή**, τον **Γιάννη** ή **Σουφρογιάννη**, θα πω μονάχα λίγα λόγια, για να δώσω έναν τόνο ευχάριστο, μετά την καταθλιπτική αφήγηση που προηγήθηκε.

Ένας από τους γιους του **Γιάννη**, ο **Στεφανής**, άγριος, λένε, και βλοσυρός, σκάφτοντας στον κάμπο της **Ευγήρου**, φώναξε από εκεί στο χωριό τη γυναίκα του την **Ακριβή** να φέρει τα ρούχα του παπά που δούλευε μαζί του. Η γυναίκα του παράκουσε απ' τον αντίλαλο της φωνής, και λόγω της απόστασης από το χωριό και από τον φόβο της, και νομίζοντας ότι ζητάει επτά τσαπιά, κατασκοτώθηκε να τα συγκεντρώσει, να τα φορτωθεί, και τρέχοντας την απότομη κατηφόρα να τα πάει στον κάμπο. Βλέποντας ο **Στεφανής** τη γυναίκα του φορτωμένη τα εφτά τσαπιά, εξαγριώθηκε, την ξυλοφόρτωσε, ίσως, και την ξανάστειλε φορτωμένη πίσω, για να ξαναγουρίσει ξεθεωμένη, φέροντας τώρα τα ράσα του παπά, που κάποια ιερατική δουλειά τον περίμενε στο **Μαραντοχώρι**³².

32. **Μαραντοχώρι** (το): Χωριό της **Νότιας Λευκάδας**, κτισμένο σε υψόμετρο 160μ., σε απόσταση 32χλμ. απ' την πόλη-πρωτεύουσα του νησιού. Η πιθανότερη ετυμολογία της ονομασίας **Αμαραντοχώρι** υποδηλώνει το εύκρατο κλίμα ή και τον τόπο όπου πλεονάζει αυτοφυές το φαρμακευτικό φυτό αμάραντος. Οι Μαραντοχωρίτες διεκδικούν ως δικό τους το δημοτικό χορευτικό (τσάμικο) άσμα «Ποιος είδε τον αμάραντο σε τι βουνά φυτρώνει».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΑΤΟΥΡΟΣ-ΤΖΑΒΑΡΑΣ (Ο «ΜΑΓΟΣ»)

Ο ΔΙΚΟΣ ΜΑΣ ΠΡΟΓΟΝΟΣ, Ο ΠΡΟΠΑΠΠΟΥΣ ΜΟΥ

Γιος του **Στεφανή** και εγγονός του γενάρχη μας **Αντώνη**. Ο **Δημήτρης**, ο αποκαλούμενος **Μάγος**, παππούς του πατέρα μου Δημήτρη, ήταν παντρεμένος με τη **Μαρίνα**, το γένος **Δελλαπόρτα** ή **Στέργιου**, από το **Μαραντοχώρι**. Τον έλεγαν, όπως είπαμε, **Μάγο**. Όχι πως ήτανε στ' αλήθεια. Το απλό καθαρό μυαλό του ανθρώπου του χωριού είχε τη δύναμη να ξεχωρίζει τον νου του κόσμου, να διακρίνει τα συνηθισμένα ή υποβαθμισμένα μυαλά από τα φωτεινά. Αναμφίβολα ο **Δημήτρης** ξεχώριζε από τους άλλους. Είτε γιατί ήξερε γράμματα, είτε γιατί σε μια μοιραία συνταύτιση των κληρονομικών μονάδων της φωτεινότητας, γεννήθηκε με μια θεία δωρεά του νου, είτε γιατί, τέλος, η επαφή του με πνευματικά ανώτερους ανθρώπους τον δυνάμωσε και πλάτυνε επίκτητα τις γνώσεις του. Ακόμα γιατί αταβιστικά, τυχερός αυτός, δέχτηκε την καθάρια πνοή της παλιάς ηρεμίας, της αμόλυντης απλωσιάς της θάλασσας και της καλύβας. Όπως και να 'ναι, ο **Δημήτρης** του Στεφανή λέγονταν **Μάγος**.

Πάρα πολύ λίγα ξέρουμε για τη ζωή του. Λένε πως επί Αγγλοκρατίας³³ ήταν τελώνης³⁴ στο **Κατωχώρι**³⁵ **Λευκάδας**. Πως συγκεντρώνοντας το βράδυ στην κουζίνα του τζαβαραϊκού τα παιδιά του, αντί για συμβουλές απευθείας, τους μιλούσε με παραβολές.³⁶ Ήθελε να τους μιλήσει για

33. Ο ιστορικός της **Λευκάδας** **Π. Γ. Ροντογιάννης** διακρίνει τρεις περιόδους της Αγγλοκρατίας (1810-1864) στο νησί: α) Έως το 1832, β) έως το 1848, γ) έως το 1864. Η πρώτη χαρακτηρίζεται από τη συνεργασία του λόρδου-αρμοστή με τους εθελόδουλους ντόπιους πολιτικούς. Η δεύτερη από την άνοδο του αγωνιστικού φρονήματος των Επτανήσιων. Τερματίζεται η μονοκρατορία των συντηρητικών-συνεργατών της Αγγλοκρατίας, και στη Βουλή ακούγεται και η προοδευτική φωνή του δεύτερου κόμματος, των Μεταρρυθμιστών, που αγωνίζονται να βελτιώσουν τη μοίρα των Ιονίων, με σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο αποικιοκρατικό Σύνταγμα του πρώτου αρμοστή **Μαίτλαντ (Sir Thomas Maitland, 1817)**. Η τρίτη και τελευταία φωτίζεται απ' την παρουσία του κόμματος των Ριζοσπαστών στην πολιτική σκηνή. Πρόκειται για λαμπρές προσωπικότητες, με θέσεις απόλυτα πατριωτικές και προοδευτικές (εισάγουν, και τελικά κατακτούν, το αίτημα της Ενώσεως).

34. **Τελώνης** (ο): Ο εισπράκτορας φόρων.

35. **Κατωχώρι** (το): Μεσόγειο χωριό της **Λευκάδας**, σε υψόμετρο 160μ.

36. **Παραβολή** (η): Διδακτική μέθοδος γνωστή απ' την αρχαιότητα (**Αίσωπος**, Ιερό

την καλοσύνη, για την εντιμότητα, να τους πει πόσο κακή πράξη αποτελεί η κλοπή, και τους έλεγε: «Πού είναι το σπίτι του **Πετράτου** του **Θεοφυλάτου** της **Βλάλας**; – Κλέφτες οι κερατάδες, δεν έμεινε κανένας!». Ήθελε μ' αυτές αλλά και άλλες παραβολές να κάνει πίστη στα παιδιά του πως η εργατικότητα και η τιμιότητα πρέπει ν' αποτελούν σκοπό της ζωής τους.

Ο **Δημήτρης** πρέπει να γεννήθηκε ανάμεσα στο 1810 και 1815, ενώ πέθανε μετά βεβαιότητας το 1883. Σε ποια ηλικία παντρεύτηκε δεν μας είναι γνωστό. Ο **Μάγος** (**Δημήτρης Στεφ. Φατούρος**) έκανε τέσσερα αγόρια, τον **Θωμά** τον πρωτότοκο, τον **Γιώργο** ύστερα, που τον έλεγαν και **Τσίνιαρη**, λόγω του δύστροπου χαρακτήρα του, τον **Γρηγόρη**, που πέθανε σε νηπιακή ή παιδική ηλικία, και τον δικό μου παππού, τον **Πέτρο**. Η γυναίκα του **Δημήτρη**, η **Μαρίνα**, πρέπει να πέθανε το 1898, αφού πέθανε οκτώ μέρες μετά τον δεύτερο γάμο του γιου της **Πέτρου** το 1898.

Ας δούμε τώρα έναν-έναν τους απογόνους του προπάππου μου **Δημήτρη** του **Μάγου**:

ΘΩΜΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΑΤΟΥΡΟΣ-ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Με την οικογένεια του **Θωμά** είναι αλήθεια πως η συγγένεια ξεμάκρυνε. Οι αποστάσεις και ο τρόπος ζωής, οι οικογενειακές υποχρεώσεις του καθένα μας έφερε τη λησμονιά. Παρά ταύτα, προσπαθούμε, όσο γίνεται, να διατηρήσουμε σε πολλές περιπτώσεις την επαφή και την αγάπη μας, πριν ολότελα ξεχαστούμε.

Ο **Θωμάς** είχε τρεις γιους, τον **Στάθη**³⁷ που τον έλεγαν και **Μουτσούνά**, τον **Γιάννη** που τον έλεγαν και **Ντελημάρη**, και τον **Επαμεινώνδα** που τον αποκαλούσαν και **Γιώτα** ή και **Βούλγαρο**, γιατί ήταν συνήθως σκυθρωπός και αμίλητος. Επίσης, είχε δύο κόρες, τη **Βαγγέλω** που παντρεύτηκε τον **Στάθη Μεταξά** από το χωριό της **Λευκάδας Πόρος**, και τη **Μαριώ** που παντρεύτηκε τον **Δημήτριο Δελλαπόρτα** ή **Κουτσούρνα**.

Ευαγγέλιο κ.λπ.). Ο διδάσκων δεν εκφράζεται ευθέως, απροκάλυπτα, δεν διατυπώνει ο ίδιος το δίδαγμα, αλλά συνθέτει φανταστικό ιστορήμα (μύθο), που οδηγεί τον δέκτη (ακροατή, αναγνώστη) της αφήγησης να σκεφθεί, ώστε να συμπεράνει αυτός το δίδαγμα.

37. Δισέγγονος του **Στάθη** είναι ο αγαπητός **Μιχάλης Σταύρου Φατούρος**, Καθηγητής Ιατρικής στο Πανεπιστήμιο **Ιωαννίνων**. Είναι παντρεμένος με την οδοντίατρο **Χαριτίνη Σιούνα** και έχουν δύο παιδιά, τον **Σταύρο** και τη **Βάλια**.

Ο μπάριμπα-Γιάννης, ο γιος του Θωμά

Από τους παραπάνω συγκρατώ καθαρά στη μνήμη μου τον **μπάριμπα-Γιάννη Φατούρο-Τζαβάρα** (1867-1968), που έζησε μέχρι τα γηρατειά του στην **Εύγηρο** κι ύστερα ακολούθησε τους γιους του **Φίλιππο** και **Θωμά** στην **Αθήνα**, όπου και πέθανε σε βαθύτατο γήρας, ίσως και λίγο παραπάνω από 100 ετών. Τον μετέφεραν από την **Αθήνα** και τον έθαψαν στο πρώτο σκαλί του νεκροταφείου της εκκλησίας της Παναγίας στην **Εύγηρο**.

Θυμάμαι κάποτε τον **μπάριμπα-Γιάννη**, που ακούραστος ταξίδιζε από την **Αθήνα** στη **Λευκάδα**, ήρθε στο σπίτι μας, και η μάνα μου τού λέει: «Κάθισε, **μπάριμπα-Γιάννη**, κι είσαι κουρασμένος από το ταξίδι.» Κι αυτός απαντάει: «Και δεν ήρθα με τα πόδια μου για να κουραστώ!». Το λεωφορείο έκανε τότε από την **Αθήνα** στη **Λευκάδα** 14 ώρες, κι ήταν και χωρίς θέρμανση.

Με την οικογένεια του **μπάριμπα-Γιάννη** διατηρήσαμε έναν άριστο συγγενικό δεσμό. Θυμάμαι σαν τώρα τα δυο τελευταία κορίτσια του, ανύπαντρα τότε, τη **Μαριώ** και τη **Χρυσούλα**. Μετά την κουραστική αγροτική ζωή της μέρας, έρχονταν τα βράδια στη δική μας κουζίνα, κεντούσαν με τη μάνα μου, έψηναν αμύγδαλα στη γωνιά, έπιναν το κεροπάτι³⁸ ή το στυφό από βαρτζαμί σταφύλι κρασί³⁹, για να μας πάρει για λίγο ο ύπνος εκεί στη ζεστή κουζίνα, πλάι-πλάι ή στα πόδια του άλλου. Θυμάμαι ακόμη τον **μπάριμπα-Γιάννη** ακουμπισμένο στη γωνιά της κουζίνας του, να φυσάει μ' ένα φουσερό από τρύπιο καλάμι τη φωτιά κι αυτή να φουντώνει και ν' απολάει τ' αφηλού τις κοκκινογάλαζες γλώσσες της. Θυμάμαι και τον γιο του **μπάριμπα-Γιάννη**, τον **Θωμά**, εξάδελφο και δάσκαλό μου στις τρεις

38. **Κεροπάτι** (το): Ποικιλία λευκαδίτικου κόκκινου κρασιού. «**Φωτεινός**: Πιε, **Φλώρο**, ακόμα μια φορά. Μ' αυτό το κεροπάτι θα ν' ανασταίνοντο οι νεκροί, αν έπιναν κομμάτι. Δώσ' μου κι εμ' ένα δάχτυλο... Χτύπα το... Στην υγεία μας και να 'ναι καλορίζικα τ' άχαρα τα παιδιά μας» (**Αριστοτέλης Βαλαωρίτης**, **Φωτεινός**, Άσμα Τρίτο).

39. **Βερτζαμί** (το): Ποικιλία σταφυλιού και κρασιού. Συναντάται κυρίως στη **Λευκάδα**. Η ποικιλία έφτασε στο νησί μαζί με τους Βενετούς το 1684 και καλλιεργείται, εν μέρει, ακόμη μέχρι σήμερα σε εδάφη αμμοαργιλώδη ασβεστούχα, σε υψόμετρα από 200μ. έως 700μ. Είναι ποικιλία ζωηρή, παραγωγική, ανθεκτική στις ασθένειες, σχετικά ευαίσθητη στην ξηρασία. Τα σταφύλια είναι μεγάλα, με κυανομέλανο φλοιό. Τρυγιέται αρχές Σεπτεμβρίου. Το κρασί είναι ερυθρό με έντονο, βαθύ χρώμα, πλούσιο σε τανίνες. Η νεότερη λευκαδίτικη ιστορία είναι συνδεδεμένη με την παραγωγή κρασιού στο νησί. Οι εξεγέρσεις των αμπελουργών της **Λευκάδας** ανά τακτά χρονικά διαστήματα «δια την τιμήν του γλεύχους» ήταν στην ημερήσια διάταξη, με αποκορύφωμα το μεγάλο αιματηρό συλλαλητήριο το φθινόπωρο του 1935. Παλιότερα, η ζήτηση για το λευκαδίτικο κρασί ήταν ιδιαιτέρως αυξημένη. Οι έμποροι το πουλούσαν κυρίως στην αγορά της **Γαλλίας** και της **Ιταλίας** για το «βάψιμο» των εκεί παραγόμενων κρασιών.

πρώτες τάξεις του Δημοτικού, που πρώτος εγώ έτρωγα το ξύλο. Που με έκλεινε τα μεσημέρια, σαν αυτός κοιμόταν στο δωμάτιό του, για να μη γυρίζω στους δρόμους και σκαρφαλώνω μεσημεριάτικα στα δένδρα.

Ο **μπάρμπα-Γιάννης** υπήρξε πρότυπο φαμελίτη και δουλευτή. Τ' αμπέλι του στα **Στενά** φημιζόταν για την ποικιλία και την ποιότητα των σταφυλιών του. Ανήσυχος κι αυτός σαν **Τζαβάρας**, και εργατικός, ταλάνιζε τα κορίτσια του να κουβαλούν λάσπη και νερό από μακριά, για να φτιάσει είσοδο στο σαλόνι του σπιτιού τους, που δεν του άρεσε ύστερα, και την άλλαζε.

Ο Επαμεινώνδας

Θυμάμαι, επίσης, τον **Επαμεινώνδα**, που ζούσε στη **Λευκάδα** στην **Κουζούντελη**⁴⁰, έχοντας σαν επάγγελμα ένα μικρό καφεενδάκι, και ασχολούμενος επιπλέον με την καλλιέργεια των οπωροκηπευτικών και την ελαιοκαλλιέργεια. Θυμάμαι ότι το καλοκαίρι του 1941, όταν κατέρρευσε το ελληνοϊταλικό μέτωπο, και οι Ιταλοί κατακτητές ήρθαν και στη **Λευκάδα**⁴¹, έδωσαν εντολή ν' ανοίξουν ξανά τα σχολεία που είχαν κλείσει με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου στις 28 Οκτωβρίου 1940. Τότε η οικογένειά μας ήρθε από το χωριό στη **Λευκάδα** και κατοίκησε στο σπίτι του **μπάρμπα-Επαμεινώνδα**, που ήταν πρώτος ξάδελφος του πατέρα μου.

Σ' αυτό το σπίτι του **μπάρμπα-Επαμεινώνδα** κρυβόταν ο πατέρας,

40. **Κουζούντελη** (η): Εξοχική κατάφυτη τοποθεσία με υγιεινό (διουρητικό) πηγαδίσιο νερό, κοντά στην πόλη της **Λευκάδας**. Προσφιλής απογευματινός περίπατος των κατοίκων της και χώρος λαϊκού πανηγυριού την Καθαροδευτέρα, την Πρωτομαγιά και της Φανερωμένης. Το τοπωνύμιο ετυμολογείται εκ της τουρκικής, κουζούμ + μπέης (= ο ωραίος μπέης) ή, κατά τον ιστορικό **Π. Ροντογιάννη**, κουζούμντελης (= ο ωραίος τρελός). Παλιότερα, οι ευπαιδευτοί προτιμούσαν το ουδέτερο κουζούντελι, με υποδηλούμενη τη λέξη καφεενείο. Εκεί βρίσκεται, επίσης, το παραδοσιακό καφεενείο του «Αμερικάνου» (δηλ. του **Γιάννη Σολδάτου**).

41. Την 1η Μαΐου 1943 η **Λευκάδα** κατελήφθη από τους Ιταλούς. Στη **Λευκάδα**, την οποία οι Ιταλοί αποκαλούσαν **Αγία Μαύρα**, ένα σύνταγμα της μεραρχίας «Άκουι» αποβιβάστηκε στο έρημο **Κάστρο**, και με επικεφαλής τον συνταγματάρχη **Σκόπα** ανέλαβε τη διοίκηση του νησιού. Εκεί άφησαν ένα μικρό απόσπασμα, και το μεγαλύτερο τμήμα έφτασε στην παραλία της πόλης. Η κατάληψη του νησιού ολοκληρώθηκε με μουσική υπόκρουση της μπάντας ενός λόχου Ιταλών: Δυο Ιταλοί Ανθυπολοχαγοί κατέβασαν την ελληνική σημαία και ανέβασαν την ιταλική, ενώ ακουγόταν ο ιταλικός εθνικός ύμνος (βλ. **Φιλιππίτσα Μάργαρη**, *Η προπαγάνδα και η εκπαιδευτική πολιτική των ιταλικών στρατευμάτων κατοχής στα Επτάνησα (1941-1943)*, Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2011). Τα μέλη της μεραρχίας «Άκουι» σφαγιάστηκαν από τους Γερμανούς τον Σεπτέμβριο του 1943.

να μην τον πιάσουν οι οργανώσεις της Δεξιάς, αλλά δυστυχώς δεν απέφυγε τη σύλληψη στις 6 Σεπτεμβρίου 1944, γιατί κάποιος καλοθελητής τον πρόδωσε, ενώ οι Γερμανοί ήταν ακόμη στη **Λευκάδα**. Ύστερα από κάμποσο καιρό τον απέλυσαν, για να τον ξαναπιάσουν κατόπιν ξανά στις 20 Δεκεμβρίου 1944, μαζί με μένα και τον μπατζανάκη του πατέρα μου **Βασίλη Βεντούρα**.

Μικρό παιδί εγώ, θυμάμαι τον **μπάρμπα-Επαμεινώνδα** να κατεβαίνει σκυθρωπός, ψηλός, μελαχρινός, τον δρόμο της Κουζούντελης, και ομολογώ πως τον φοβόμουν. Ο αδελφός του ο **μπάρμπα-Γιάννης** ήταν καλοσυνάτος, γελαστός, αυτός σκυθρωπός και λιγομίλητος. Ήμαστε αγαπημένοι με τον **μπάρμπα-Επαμεινώνδα**, δεν θυμάμαι, όμως, ποτέ να είχε έρθει στο σπίτι μας στη **Λευκάδα**. Ο δεσμός του πατέρα μου **Δημήτρη** με τον πρώτο του εξάδελφο **Επαμεινώνδα** υπήρξε καλός. Εμείς, όμως, οι νεότεροι, αφήσαμε τη συγγένεια να χαλαρώσει. Αυτά δημιουργούν οι σημερινές ανάγκες της ζωής, οι υποχρεώσεις, το γεγονός ότι ο καθένας μας σήμερα κοιτάζει μόνο το δικό του σπίτι, ο ψεύτικος πολιτισμός...

Οι Δημοσθenaίοι

Η οικογένεια του **Δημοσθένη**, γιου του **Στάθη Θωμά Φατούρου**, οι **Δημοσθenaίοι**, όπως τους έλεγαν στο χωριό, είχαν καθαρό μυαλό και, νομίζω, όλα τα πνευματικά προσόντα να προκόψουν. Όμως έμειναν φτωχοί, λόγω των διώξεων, ταλαιπωρημένοι. Χαρακτηρίζονταν για τη φιλομάθειά τους, την αγάπη τους προς το βιβλίο και την εξυπνάδα τους. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι όλοι, ιδιαίτερα ο **Αλέκος**, ξεχώριζαν με τις γραμματικές τους γνώσεις και μπορούσαν να πάρουν μέρος σε σημαντικά και πολιτικά θέματα και συζητήσεις. Διαπνέονταν από ιδιαίτερη πίστη στην Αριστερά, αφού, άλλωστε, σ' αυτή προσέφεραν πολλά από τον εαυτό τους, και υπέφεραν βαρύτατα γι' αυτή.

Ιδιαίτερα ο πρωτότοκος γιος του **Δημοσθένη**, ο **Περικλής**, μελετηρότατος και στοχαστικότητας, διακατέχεται και από μια προσήλωση στα θέματα της θρησκείας και προσπαθούσε να δώσει από τις Γραφές εξήγηση για το μέλλον, και να συνταιριάσει τη θρησκεία με την αριστερή κοσμοθεωρία. Ο **μπάρμπα-Δημοσθένης**, δεύτερος εξάδελφός μου, αλλά **μπάρμπα** λόγω ηλικίας, ήξερε γράμματα, έγραφε καλλιγραφικά και υπήρξε γραμματοδιδάσκαλος⁴². Ήταν αγαθός άνθρωπος, πάντα βέβαια με τις ιδιορρυθμίες

42. **Γραμματοδιδάσκαλος** (ο): Ο δάσκαλος που δίδασκε στους μαθητές τις στοιχειώδεις γνώσεις ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής, και κατείχε στην εκπαιδευτική ιεραρχία θέση κατώτερου από του δημοδιδάσκαλου.

του. Πήγαινε τακτικά στην εκκλησία, επαναλάμβανε ό,τι έλεγε ο παπάς και μεγαλόφωνα συμπλήρωνε: «Υπέρ του καταξιωθῆναι... Υπέρ...» «Συμφωνώ!» έλεγε, κι όταν ο παπάς έφτανε «Υπέρ του Βασιλέως ημών...», ο **Δημοσθένης** έλεγε: «Και τώρα, χέστηκα εγώ.»

Ο γιος του **Δημοσθένη**, ο **Αλέκος**, όταν απολύθηκε από την εξορία, παρακολουθούσε από το ραδιόφωνο τη «Φωνή της Αλήθειας»⁴³. Για να μη τον παρακολουθεί, όμως, η Αστυνομία, έβαλε δυο πασσάλους πάνω από το σπίτι του και τους ένωσε με ένα χοντρό σύρμα, στο οποίο έδεσε έναν σκύλο. Έτσι, ο σκύλος του εκινείτο από τη μια άκρη στην άλλη και όταν γάβγιζε, ο **Αλέκος** καταλάβαινε ότι τον παρακολουθούν, και έκλεινε το ραδιόφωνο.

Η γυναίκα του, της οικογενείας **Αθ. Ψαθάνη**, η **θεία Ελένη**, καλοπροαίρετη γυναίκα, έζησε αρμονικά κοντά στον άνδρα της, παρά τις πολλές πίκρες της απ' τον χαμό τριών παιδιών της. Με μια κλωστή μου έβγαζε τους νεογιλούς οδόντες μπροστά στη μουριά της **Ασήμω**, μ' αγαπούσε πολύ, και την θυμάμαι με βαθύτατο σεβασμό.

---

43. Ελληνόφωνος ραδιοφωνικός σταθμός που έδρευε στο **Βουκουρέστι**.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΦΑΤΟΥΡΟΥ-ΤΖΑΒΑΡΑ ή ΤΣΙΝΙΑΡΗ

Ο Γιώργος πρέπει να γεννήθηκε το 1841, και απέκτησε με τη σύζυγό του, **Αικατερίνη Φατούρου-Γιάννου**, πέντε παιδιά: την **Ασήμω**, τη **Σταθούλα**, τον **Βασίλη** ή **Τζια**, τον **Δημήτρη (Νοδάρο)** και τον **Σπύρο** ή **Βιολή**.

Η Ασήμω

Αξίζει τον κόπο τώρα να αφιερώσουμε τα παρακάτω στην **Ασήμω**, την κόρη του αδελφού του παππού μου **Γιώργου**, στην παράξενη αυτή γυναίκα, που οι συνθήκες, ίσως και ο ίδιος της ο χαρακτήρας, την κάνουν ν' αποτελεί παράδειγμα προς αποφυγή. Δάνεισε πολλά χρήματα που τα 'χασε, τελικά, το 1937 με νόμο του **Μεταξά**⁴⁴, που χάρισε τα χρέη των αγροτών. Ξανασυγκέντρωσε χρήματα και πάλι τα έχασε στην Κατοχή.

Ήταν μια γυναίκα παράξενη, αγράμματη, με κακίες ίσως, μια γυναίκα φιλοχρήματη, που πέρασε τη ζωή της δουλεύοντας, και τίποτ' άλλο. Δεν ξόδεψε τίποτα για τον εαυτό της, δούλευε μονάχα για να συγκεντρώνει χρήματα, και μετά να τα χάνει, χωρίς δικό της φταίξιμο. Έμεινε ανύπαντρη ένεκα της παραξενιάς, και της πρωτόγονης ζωής την οποία ακολούθησε πιστά ως το τέλος. «Ο γαμπρός, μαθές-μαθές, θέλει σούπες, και μένα η μάνα μου δεν με έμαθε. Ή φοράει γραβάτα, και εγώ δεν ξέρω από γραβάτες» έλεγε. Ίσως, ακόμα, φοβόντανε τους άντρες, γιατί, μεγάλη πια, έλεγε στη μάνα μου: «Κοίταξε την καλότυχη, μαθές-μαθές, να μην την δέρνει ο άντρας της! Αν το 'ξερα, θα παντρευόμουνα και γω». Μπορεί, πλέον όλων αυτών, να υπήρξαν και άλλοι λόγοι. Όπως ότι ήθελε τον γιο του **Παπαντώνη**, αλλά ο πατέρας της δεν την άφησε να τον πάρει.

Σκληρή, λοιπόν, και τσιγκούνα, έζησε τραγανίζοντας ένα κομμάτι ξερό ψωμί, με προσφάι λίγο λάδι ή καμιά παστή σαρδέλα ή λίγα μπιζέλια που κολυμπούσαν στο πολύ νερό του μικρού πήλινου παδελιού⁴⁵ της. Ξυπόλητη

44. Η ρύθμιση (διαγραφή) των αγροτικών χρεών προς τους ιδιώτες που δάνειζαν τους αγρότες έγινε με τον Αναγκαστικό Νόμο 677/1937 «Περί Ρυθμίσεως Χρεών». Ο νόμος αυτός προέβλεπε την οριστική διαγραφή όλων των καθυστερημένων τόκων στα ιδιωτικά χρέη που αφορούσαν την περίοδο προ της 1/1/1935, και καθιέρωσε αποπληρωμή του κεφαλαίου σε 12 ετήσιες δόσεις με τόκο 3%.

45. **Παδέλι** (το): Βαθύ πήλινο πιάτο.

έφευγε ξημερώματα για τις ελιές, και ξαναγύριζε νύχτα και τελευταία από όλους τους συγχωριανούς στο σπίτι της. Δεν κατάλαβε τίποτα στη ζωή της και υπήρξε τυχερή, γιατί την πήρε ο ανιψιός της ο **Βασίλης** στη **Ζαβέρδα**⁴⁶, και πέρασε εκεί τα γεράματά της, μέχρι που ήρθε ο θάνατος και έμεινε στη **Ζαβέρδα** οριστικά.

Αλλά ας πούμε ακόμα λίγα λόγια για την **Ασήμω**. Την θυμάμαι αυτή τη γυναίκα να κάθεται κάτω από τη σκαμνιά⁴⁷ του σπιτιού της και με έναν κολοκοτρωνέικο σουγιά να κόβει και να τρώει το ξερό φωμί της. Με τη μάνα μου τα πήγαινε καλά. Αν μάλωναν, όμως, καμιά φορά, με φώναζε «χτικιασμένο», γιατί φαίνεται είχα χλωμό χρώμα. Όπως ήταν φυσικό, η μάνα μου θύμωνε πολύ, κι έκαναν μέρες να μιλήσουν.

Ένας ανιψιός της είχε κάποτε ανάγκη χρημάτων και απειλούσε με κάποιες ασπρίνες, ίσως, που είχε στην παλάμη του να του δώσουν ένα τάλρο, διαφορετικά θα τις έπινε και θ' αυτοκτονούσε. Η καημένη μάνα του έσπευσε αμέσως να ικανοποιήσει τον παραλογισμό του. Η **Ασήμω**, όμως, του είπε: «Α, πίες το, μαθές-μαθές! Με γελάς! Δεν σου δίνω!»

Κάποια άλλη μέρα είδε την **Αμαλία Μάλφα-Φατούρου** να χορεύει ταγκό μ' έναν μαραντοχωρίτη καθηγητή **Ζαμπέλη**. Αλαφιασμένη γι' αυτό το ανοσιούργημα τρέχει στη μάνα μου και της λέει: «**Μαριώ, Μαριώ**, πήγαινε εκεί πίσω να δεις την **Αμαλτσώνω** αγκαλιασμένη με τον **Κασαγκιό!**» (Αυτό ήταν το παρατσούκλι του **Ζαμπέλη**.)

Τέλος, ήρθαν κάποτε στο σπίτι της τ' ανίψια της, και τους πρόσφερε μόνο ένα αβγό για να τους φιλέψει, υποστηρίζοντας ότι το ένα αβγό ήταν αρκετό.

Σπύρος Γεωργίου Φατούρος-Τζαβάρας ή Βιολής

Ας αφήσουμε τώρα την εξιστόρηση της ζωής της **Ασήμω**, κι ας δούμε την οικογένεια του αδελφού της, του **Σπύρου Γεωργίου Φατούρου-Τζαβάρας ή Βιολή** (καθώς λένε πως νέος έπαιζε βιολί).

Τα παιδιά του, όλοι καλοί φαμελίτες, έζησαν ανθρωπινά και έντιμα. Ο **Βασίλης** ασχολείτο με τη γεωργία, και ο τελευταίος από τα αρσενικά, ο **Σωτήρης**, είχε σαν κύριο επάγγελμα την οδήγηση και την εκμετάλλευση

46. **Πάλαιρος** (πρώην **Ζαβέρδα**) (η): Παραθαλάσσια κωμόπολη του δήμου Ακτίου-Βόνιτσας απέναντι από τη Λευκάδα, έδρα του πρώην Δήμου Κεκροπίας (μετέπειτα Παλαίρου) της πρώην επαρχίας Ξηρομέρου του Νομού Αιτωλοακαρνανίας. Μέχρι το 1928 ονομαζόταν **Ζαβέρδα**.

47. **Σκαμνιά** (η): Η μουριά.

ενός φορτηγού αυτοκινήτου, συνεταιρικό κατά το ήμισυ με τον αδελφό του τον Βασίλη. Ο Τάσος τέλειωσε μια στρατιωτική σχολή στην Κέρκυρα και ανέβηκε στη στρατιωτική ιεραρχία μέχρι τον βαθμό του Συνταγματάρχη, για ν' αποστρατευτεί με τον βαθμό του Ταξίαρχου. Συντηρητικοί όλοι στις πολιτικές τους πεποιθήσεις, ακολούθησαν στην Κατοχή τις ανταρτικές ομάδες του Ναπολέοντα Ζέρβα⁴⁸ και τάχτηκαν κατόπιν, επί Γεωργίου Παπανδρέου, στο πλευρό του Καπετάνιου του ΕΔΕΣ⁴⁹ γιατρού Στυλιανού Χούτα⁵⁰, που είχε προσχωρήσει στον Γεώργιο Παπανδρέου⁵¹.

Τώρα που τελειώνω αυτή την εξιστόρηση γι' αυτούς τους συγγενείς, νιώθω την ανάγκη να πω πως το βράδυ της 21ης Μαρτίου 2008 επισκέφθηκα στη Ζαβέρδα στο σπίτι του τον Σπύρο Βασιλείου-Φατούρο και τη γυναίκα του Κωνσταντίνα, για να μου δώσουν πληροφορίες για το οικογενειακό τους δένδρο. Με υποδέχτηκαν με ιδιαίτερη καλοσύνη! Αν και με γνώρισαν για πρώτη φορά, μου έκαναν το δείπνο, και η γυναίκα του Σπύρου, η Ντίνα, με έφερε με το αυτοκίνητό της στη Λευκάδα. Τους ευχαριστώ και θέλω αυτή η επαφή να συνεχιστεί. Απ' αυτό το γεγονός πηγάζει ένα δίδαγμα: Ποτέ να μην αφήνετε μια συγγένεια να χαθεί!

Δημήτριος Γεωργίου Φατούρος-Τζαβάρας (Νοδάρος)⁵²

Ήταν γιος του αδελφού του παππού μου Γιώργου (Τσίνιαρης). Η πρώτη γυναίκα του Νοδάρου⁵³ ήταν καλή και χάθηκε πρόωρα. Ο ίδιος πέθανε σχετικά ενωρίς από την επάρατη νόσο. Μ' αυτή την οικογένεια χαλαρός ο

48. Ναπολέον Ζέρβας (1891-1957): Έλληνας στρατιωτικός, ιδρυτής του ΕΔΕΣ και πολιτικός.

49. Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ).

50. Στυλιανός Χούτας (1908-1992): Πολιτικός και στρατιωτικός με σημαντική αντιστασιακή δράση, πολλές φορές βουλευτής, υπουργός, και συγγραφέας. Γεννήθηκε στην Κεχρινιά Βάλτου Αιτωλοακαρνανίας και σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας.

51. Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968): Μία από τις πιο επιφανείς προσωπικότητες της νεότερης πολιτικής ιστορίας της Ελλάδας. Διετέλεσε τρεις φορές Πρωθυπουργός της Ελλάδας (1944-1945, 1963, 1964-1965). Απέκτησε το προσωνύμιο «Γέρος της Δημοκρατίας».

52. Ο Δημήτρης Γ. Φατούρος γεννήθηκε στην Εύγηρο το 1886. Πτυχιούχος της Νομικής (του Καποδιστριακού), δικηγόρος περί τα 6 χρόνια. Νωρίς διορίστηκε συμβολαιογράφος Ευγήρου. Πέθανε στην Αθήνα το 1945.

53. Νοδάρος (ο): Ο συμβολαιογράφος. Είχαν νομοθετηθεί δύο βαθμοί νοδάρων. Ο (κατώτερος) νοδάρος της εξοχής και ο νοδάρος της πόλης, που διέθετε ανώτερα προσόντα Παιδείας.

δεσμός, και κάποιες φορές εχθρικές οι σχέσεις. Είμαι όμως υποχρεωμένος να μνημονεύσω πως, όταν συνέλαβαν οι άνθρωποι της Δεξιάς τ' αδέρφια της μάνας μου, **Σπύρο** και **Θόδωρο**⁵⁴, και τους είχαν κατά πάσα πιθανότητα προς εκτέλεση στον Αϊ-Γιώργη **Μαραντοχωρίου**, η μάνα έσπευσε στη **Βασιλική**, βρήκε τον Νοδάρο που ήταν μεγαλοπαράγοντας της Δεξιάς, και γονυπετής τον παρακάλεσε να σώσει τ' αδέρφια της, κι αυτός πράγματι το έκανε. Αυτή η ιερή, μεγάλη ανθρωπιστική πράξη του **Νοδάρου** δημιουργεί ύψιστη υποχρέωση σε όλους εμάς. Με την ευκαιρία, ήθελα να πω πως νά, ένας άνθρωπος που τον θεωρούσες ή ήταν εχθρός, κάνει κάποτε το μεγάλο καλό. Γι' αυτό, πόσο κανένας πρέπει να υπομένει, να είναι επιεικής και να συγχωρεί!

Νιώθω την ανάγκη να κάνω μία ακόμη αναφορά στον αδελφό του παππού μου, τον **Γιώργο**. Πιο μεγάλος απ' τον **Πέτρο**, κατάγερος, στραβός, κλειδωμένος απ' την κόρη του την **Ασήμω** στην ψευτοκάμαρά του, τυφλομπούριζε⁵⁵ να βρει και ν' αλείψει τις κρύες τηγανίτες του στην κίκαρα⁵⁶ με τη ζάχαρη, που αν είχε μάτια θα 'βλεπε πως το χρώμα της άσπρης ζάχαρης γινόταν μαύρο απ' το λεφούσι μύγες που 'θέλαν κι αυτές να γευτούν τη γλυκιά ζάχαρη. Σ' αυτή τη δύσκολη κατάσταση, ο **γέρο-Γιώργης** φώναζε τον αδελφό του **Πέτρο** να τον βοηθήσει, και ο μικρότερος αδελφός **Πέτρος** έμπαινε με τη σκάλα απ' το παράθυρο, για να βοηθήσει τον δυστυχή αδελφό.

54. Σπύρος και Θεόδωρος Φατούρος-Γιωργαλάκης.

55. Τυφλομπούριζω: Ψάχνω ψηλαφητά.

56. Κίκαρα (η): Το φλιτζάνι.

ΠΕΤΡΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΑΤΟΥΡΟΣ-ΤΖΑΒΑΡΑΣ
Ο ΠΑΠΠΟΥΣ ΜΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ ΣΤΗΝ «ΚΑΝΟΝΙΚΗ» ΖΩΗ

Το εικόνισμά σου εσένα, πατέρα, βρίσκεται πάν' απ' το προσκέφαλά του κρεβατιού σου. Είναι το τελευταίο γράμμα του παππού στον μονάκριβο γιο του. Ολιγόλογο, γεμάτο αγάπη, ποταμός καλοσύνης, επιταγή για δύναμη, ελπιδοφόρο μήνυμα χαράς και συγχώρεσης. Το 'βλεπα μικρότερος, το διάβασμά του κτυπούσε την ψυχή μου, μα το ξεπερνούσα. Όσο μεγάλωνα, τόσο συχνότερα στεκόμουν και το 'βλεπα έτσι γαλήνιο που στέκονταν εκεί, στο πτωχικό κάδρο του. Κάποια στιγμή το εικόνισμα αυτό μίλησε στην καρδιά μου, συνεπήρε τη σκέψη μου, έγινε ουράνιο πουλί που με πήρε απ' το σήμερα και μ' έφερε στα περασμένα. Ένα γράμμα που κοντεύει να το ξεθωριάσει ο χρόνος, μια διαθήκη αιώνια γι' αυτούς που έρχονται ή θα φανούν αύριο. Ένα γράμμα που κλείνει με μια γραμμή τη ζωή του παππού ολάκερη. Τη ζωή του πόνου, τη ζωή του φταίχτη, τη ζωή που πέρασε πιο πολύ άδικα, χαμένα.

Νάτος ο παππούς **Πέτρος**, στο κύκνειο τραγούδιμά του, νά το γράμμα του, όπως το 'γραψε ο ίδιος:

«Εύγηρος, 8 Ιουλίου 1935

Υιέ Δημήτρι,

Σου γράφω τα περί της ασθενείας μου, εις την οποίαν δεν πάγω καλά, πάγω προς το χειρότερον, ο πυρετός δεν μου λύπει καμία ημέρα, φθάνει μέχρι 38, 39, αι δυνάμεις μου εξαντλούνται καθημερινός.

Σου συνηστώ υπομονή, διότι, αρκετά όπου έφθασα εις το μεγάλο γήρας, και ο καιρός μου έφθασε όπου μέλη να αποθάνω τάχιστα, εσύ μη το βάλης υποστενοχορία, και να περιπατής με γαιναιότητα, και αγάπη με τον κόσμο, εγώ θεωρώ τον εαυτόν μου πολύ ικανοποιϊμένον απέναντι των μεγάλων βασάνων όπου έχω περάση, διά τούτο λοιπόν πρέπει πάς άνθρωπος να υπομένη και να παρακαλήται, να τον βοιθά ο Θεός εις πάν αγαθόν. Χαιρέτησόν μου όλους τους κουμπάρους.

*Σε ασπάζομαι,
ο Πατήρ,
Πέτρος»*

«θεορώ τον εαυτόν μου πολύ ικανοποιημένον απέναντι των μεγάλων βασάνων όπου έχω περάση [...]» Πόσο πραγματική ενατένιση της ζωής, τι δύναμη ανεξάντλητη, τι συγκαταβατικότητα! Να ζει σχεδόν απ' τα παιδικά του χρόνια στη μιζέρια, στην καταφρόνιση, στη δυστυχία, και μετά, στα τελευταία του, μετά τα 80 του να συγχωρεί, να ξεχνάει και να χαίρεται. Να 'ναι απ' τη μοίρα του με δεμένο το είναι του ολάκερο στο έρεβος⁵⁷, κι όταν τον βγάλουν για λίγο, περιπαιχτικά, για να τον ξαναπάρουν πια παντοτινά στο αγύριστο ταξίδι, να λέει ότι είναι ευχαριστημένος. Να μεγαλώνει περισσότερο για τους άλλους, να ζει τη ζωή ενός σκαφτιά, τη στερημένη από κάθε ικανοποίηση μέχρι τα είκοσι τρία του χρόνια, να κοιμάται σαν δουλευτής ή σαν δραγάτης⁵⁸ κάτ' απ' τη σχοιναριά⁵⁹ ή το πουρνάρι, κι απάνωθ' του ν' αδειάζει ο ουρανός ασκιά το νερό, να οδηγείται ύστερα στο κακό, και να λέει ότι συγχωρεί. Με φταίχτες άλλους, να μείνει αυτός συνολικά είκοσι ολόκληρα χρόνια στη φυλακή, χωρίς ήλιο, χωρίς γυναίκα δίπλα του, στερημένος τη γλυκιά ματιά της μάνας, την απαλοσύνη του πατέρα, χωρίς να θυμάται καλά ούτε αυτό το όνομά του, γιατί χρόνια τον έκραζαν με το νούμερό του. Να δέχεται να σέρνεται τα έντεκα απ' τα είκοσι χρόνια με αλυσίδες, και να λέει: «Ο κόσμος είναι καλός!» Να τον χτυπούν, κατόπιν, απανωτά ο χαμός των παιδιών του και της γυναίκας του, και να λέει με καθαρό μυαλό: «Δοξασμένος ο Θεός!»

Αυτή τη διαθήκη χαρίζει ο Πέτρος στο τελευταίο του γράμμα προς τον γιο του και τους άλλους που ακολούθησαν και θα 'ρθουν αύριο. Και γω που τον θυμάμαι καλά, κι όλοι που τον έζησαν για πολύ ή για λίγο, κι αυτοί που τον παραστάθηκαν στις τελευταίες στιγμές του, όλοι ξέρουν πως ο Πέτρος ήταν αληθινός.

Ο μπαρμπα-Πέτρος ο Τζαβάρας, όπως τον έλεγαν στο χωριό, ο παππούς ο δικός μου, είδε τον κόσμο στο παλιό τζαβαραίικο σπίτι στην Εύγηρο το 1850 ή αρχές του 1851⁶⁰ και ήταν το στερνοπαίδι του Δημήτρη του

57. Έρεβος (το): Το βαθύ και απόλυτο σκοτάδι. Στη μυθολογία ήταν ο τόπος όπου πήγαιναν οι νεκροί.

58. Δραγάτης (ο): Εντεταλμένος για την αστυνόμευση ορισμένων παρανομιών που πλεονάζουν στους αγρούς, όπως η παράνομη βοσκή, η αγροκλοπή, η καταστροφή ορόσημων κ.λπ. Σε πολλές χρονικές περιόδους η αντιμισθία του, το «δραγάτικο» ή «δραγατιάτικο», καταβαλλόταν από τους κτηματίες της περιοχής που αστυνόμει, με επιμερισμό ανάλογα με την έκταση των κτημάτων.

59. Σχοιναριά (η): Φυτό (βούρλο) από το οποίο γίνεται το σχοινί.

60. Ο Πέτρος Δ. Φατούρος γεννήθηκε επί Αγγλοκρατίας (1810-1864). Πρωθυπουργός της Ελλάδος ήταν τότε ο Αντώνιος Κριεζής (1796-1865). Μεγάλωσε την εποχή των αγώνων για την Ένωση με την Ελλάδα. Στα 14-15 χρόνια του μάλλον ζητωκραύγασε κι αυτός την Ένωση της Λευκάδας με την υπόλοιπη πατρίδα.

Μάγου και της Μαρίνας. Δεν ήταν, όμως, το καλομαθημένο παιδί που χαιρέται των αγαθών της τύχης γιατί γεννήθηκε τελευταίο. Αντίθετα, φαίνεται πως αυτός δέχονταν από μικρός τις μπόρες της οικονομικά αναγεννώμενης οικογένειας και προσφέρονταν για τις πιο δύσκολες και κουραστικές δουλειές. Δεν φοίτησε σε σχολείο, γιατί ούτε δάσκαλος ούτε βιβλία υπήρχαν εκείνο τον καιρό στο χωριό. Έμαθε ανάγνωση απ' τον παπά στα βιβλία της εκκλησίας, τίποτ' άλλο. Μπήκε στην εφηβεία κι έγινε άνδρας με μοναδική απασχόληση το χωράφι, τις ελιές, το λιοτρίβι, τον λόγγο, τη δραγατιά. Καμία πρόοδος, καμία σχεδόν κοινωνικότητα. Ένα αγρίμι, σχεδόν, σαν τ' άλλα αδέρφια του λόγγου. Το πώς ο πατέρας τους ο **Μάγος** δεν βρήκε τον τρόπο να μάθει τα παιδιά του γράμματα μάς είναι ακόμα δυσκολοεξήγητο.

ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΙΜΗΣ⁶¹

Έτσι ο ημιαγράμματος **Πέτρος**, πάνω στην τρέλα της νιότης, ανυπόταχτος σαν τα στοιχεία της γύρω του φύσης, γερός, ρωμαλέος, κι ορμητικός σαν τους χείμαρρους που δρασκελίζει, αλλά αντάμα κι υποταχτικός της αιώνιας διαιωνίστριας δύναμης, ερωτευμένος, ίσως, παρασυρμένος, μπορεί, μπλέχτηκε σ' ένα έγκλημα, αντάμα μ' έναν ξάδερφό του, τον **Σκαλτσά**, γιο του αδελφού της μάνας του, που 'ταν κι αυτός τότε δραγάτης στα χωριά **Εύγηρος** και **Μαραντοχώρι**.

Πρέπει να 'ταν κάποια σεπτεμβριάτικη νύχτα του 1874⁶², όταν ο πρωτοθεός του πατέρα της μάνας μου, ο **Κώστας Φατούρος-Γιωργαλάκης**, βοσκός στην πιο κύρια απασχόλησή του, όμορφος όμως, λυγρόκορμος, κι από φαμίλια που στέκονταν πάντα κάπως ψηλότερα της δικής μας γενιάς, παρά το γεγονός ότι έπασχε από επιληψία (σεληνιασμό)⁶³, βρέθηκε στην **Καραβόλυμπα** σκοτωμένος με καριοφίλι με στουρνάρι.⁶⁴

Η διάπραξη του εγκλήματος αποτελεί τη συνισταμένη πολλών παραγόντων, που δεν μας είναι σήμερα γνωστοί εις όλη τους την έκταση. Ας δούμε, όμως, τους ήδη γνωστούς και τους φερόμενους σαν αληθινούς.

61. Έγκλημα για την αποκατάσταση της τιμής ενός ατόμου ή μιας οικογένειας. Συχνό φαινόμενο στην **Ελλάδα** του 19ου αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό των κοινωνιών με αναποτελεσματικό ή ανύπαρκτο Κράτος Δικαίου.

62. Το 1874 πρωθυπουργός της **Ελλάδας** ήταν ο **Επαμεινώνδας Δεληγιώργης** (1829-1889) ή ο **Δημήτριος Βούλγαρης** (1802-1878).

63. **Επιληψία** (η): Πρόκειται για χρόνια εγκεφαλική διαταραχή, η οποία χαρακτηρίζεται από επαναλαμβανόμενους σπασμούς του σώματος.

64. **Καριοφίλι** (το): Μακρύκαννο, εμπροσθογεμές τουφέκι, που πυροδοτείται με πυριτόλιθο (τσακμακόπετρα ή στουρνάροπετρα).

Ο Πέτρος είχε ζητήσει σε γάμο την **Ακριβή**, την κατοπινά μάνα του **παπά Γιώργη Πεταλά** από το **Μαραντοχώρι**. Και ενώ τούτο ήταν γνωστό, μπήκε στη μέση ο **Κώστας** και ματαίωσε τον γάμο του **Πέτρου**, ζητώντας την αυτός για δική του γυναίκα. Είναι προφανές ότι αυτό δυσaráεστησε τον **Πέτρο** κι όλο το **Τζαβαραίοκο**, χωρίς καμία, όμως, συνέχεια.

Επιπλέον, ο **Κώστας Γιωργαλάκης** ήταν κουνιάδος του **Θωμά**, του αδελφού του παππού **Πέτρου**. Ο **Θωμάς** είχε πάρει απ' το **Γιωργαλακαίοκο** σαν προίκα και ορισμένο αριθμό γιδιών, που τα έβοσκαν, όμως, οι **Γιωργαλακαίοι** στη θέση **Τρουπητές**. Το καλοκαίρι του 1874 ο **Θωμάς** έστειλε τον **Πέτρο** στις **Τρουπητές** και ζήτησε ένα από τα προικώα τραγιά του, να το σφάξουν στο πανηγύρι του χωριού της Παναγίας, τον Δεκαπενταύγουστο, ή με άλλη αφορμή. «Μου 'πε ο αδελφός μου ο **Θωμάς** να μου δώσεις το τραί!» είπε ο **Πέτρος** στον **Κώστα**. Οι **Γιωργαλακαίοι** προσπάθησαν να ξεγελάσουν τον **Πέτρο**, δίνοντάς του ένα τραί μικρότερο. Ο **Πέτρος** διαμαρτυρήθηκε: «Δεν είναι αυτό, αλλά εκείνο εκεί πέρα!» κι έδειξε το δικό τους, «Έλα μέσα να το πάρεις!» του είπαν, κι εκεί πατέρας και γιος έπεσαν επάνω του και τον χαστούκισαν. Ο **Πέτρος**, δαρμένος και χωρίς να βγάλει μιλιά, έφυγε για το χωριό και, όταν έφτασε, πάλι δεν είπε τίποτα για το ξύλο που έφαγε, ούτε στον αδελφό του τον **Θωμά**, ούτε βέβαια και στον πατέρα του. Απλώς βρήκε μια δικαιολογία για το γεγονός που δεν του έδωσαν το ζώο. Είναι βέβαιο ότι μίλησε για ό,τι έγινε στον ξάδελφό του **Σκαλτσά** και στον αδελφό του τον **Γιώργο**, πιθανώς να το εξομολογήθηκε και στον πρώτο του ξάδελφο τον **Στεφανή του Γιάννη-Σουφρογιάννη**.

Ακόμη, όπως είπαμε, ο **Σκαλτσάς** ήταν δραγάτης στην περιοχή και κάποτε πήγε στον **Κώστα Γιωργαλάκη** να ζητήσει την εις είδος αμοιβή του (δραγατικό). Αυτός περιφρονητικά αρνήθηκε, λέγοντάς του: «Τι την θέλεις την αμοιβή εσύ, αφού έχεις τη **Ρεγγίνα** που σου βγάζει δραγατικό», εννοώντας ότι η **Ρεγγίνα**, η γυναίκα του **Σκαλτσά**, ήταν ελευθερίων ηθών. Ένα ακόμη βαρύ χαστούκι στο φιλότιμο των **Τζαβαραίων** και του **Σκαλτσά**.

Τέλος, λόγω της συντελούμενης προόδου από τους **Τζαβαραίους**, υπήρχε κάποια αντίθεση στα δύο σόγια. Έτσι, οι **Γιωργαλακαίοι** δεν πήγαιναν τις ελιές τους στο λιοτρίβι των **Τζαβαραίων**, αλλά σ' άλλο, μη συγγενικό. «Έρχονται μόνο όταν μας έχουν ανάγκη!» έλεγαν οι **Τζαβαραίοι**.

Οι παραπάνω λόγοι ήταν, νομίζω, αρκετοί για να δημιουργήσουν βαθύ μίσος προς τον **Κώστα Γιωργαλάκη** και τους δικούς του. Έλειπε μονάχα ο ιθύνων νους, εκείνος που θα έριχνε το σύνθημα να βγει ο **Κώστας** απ' τη μέση.⁶⁵

65. Εδώ ο συγγραφέας αναφέρεται σε στενό συγγενικό πρόσωπο του **Πέτρου**, ως τον ηθικό αυτουργό και ιθύνοντα νου του εγκλήματος. Με δεδομένο ότι το συγκεκριμένο

Εκείνο το σεπτεμβριάτικο βράδυ ανταμώνουν στα **Στενά** ο **Στεφανής**, ο **Πέτρος** που 'ταν δραγάτης σε αμπέλια, κι ο **Σκαλτσάς** δραγάτης επίσης στην περιοχή. Παίρνουν το καριοφίλι και ξεκινούν. Φτάνουν στα **Ξηλώματα** κι ανεβαίνουν από κει στην **Καραβόλυμπα**. Ο **Γιωργαλάκης** όρθιος βοσκούσε τα γίδια του στη θέση **Μεσινός Πύργος**. Φθάνοντας στο σημείο του εγκλήματος, ο **Πέτρος** μετάνιωσε, και δίνοντας το όπλο στον **Σκαλτσά** τού λέει: «Εγώ μετάνιωσα, δεν τον σκοτώνω.» Ο **Σκαλτσάς** απάντησε στον **Πέτρο**: «Αφού ήρθαμε, ωρέ, να χάσουμε τον κόπο μας;» Παίρνει το τουφέκι και ξαπλώνει μπρούμυτα νεκρό τον **Κώστα Γιωργαλάκη**. Ο **Πέτρος** με τον **Σκαλτσά** γύρισαν στα **Στενά**.

Την επομένη βρήκαν τον **Κώστα** κι ειδοποίησαν τους δικούς του. Ο **Γρηγόρης Φατούρος-Ρίζος** που βρήκε το πτώμα φώναξε: «Ελάτε με το ξυλοκρέβατο⁶⁶ να πάρετε τον **Κώστα Γιωργαλάκη** πεθαμένο!» Ίσως, αρχικά, ο **Ρίζος** να νόμιζε ότι ο **Κώστας** πέθανε πάνω σε καμιά κρίση επιληψίας, από την οποία έπασχε. Λένε πως εκείνη τη στιγμή η γυναίκα του **Θωμά** και αδελφή του σκοτωμένου, η **Γιάννα**, περνούσε πίσω από το Ιερό του Άγιου Βασιλείου, πηγαίνοντας στην **Αχράδα** να τρυγήσει τ' αμπέλι, με την κούνια στο κεφάλι, που μέσα είχε τον γιο της **Επαμεινώνδα**. Αλαφιασμένη η **Γιάννα**, πέταξε την κούνια κι έφυγε κι αυτή για την **Καραβόλυμπα** σκούζοντας.

Κάμποσο ύστερα από το έγκλημα, ο παππούς, σ' ένα γάμο μιας ξαδέρφης του **Κατσημάναινας**, είπε σε μια δική του γυναίκα: «Εκείνος που σκότωσε τον **Γιωργαλάκη** δεν θ' ανακαλυφθεί ποτέ!» Οι δράστες παρέμειναν άγνωστοι γι' αρκετό καιρό. Κατόπιν έγινε αφορισμός⁶⁷, αλλά και πάλι κανείς δεν μαρτύρησε το έγκλημα, ούτε ο **Στεφανής**, που ήξερε πολλά, μα έλεγε χρόνια αργότερα: «'Ο,τι ξέρει κανένας να το πάρει κοντά του. Δεν αξίζουν οι λόγοι...»

ΔΙΚΗ ΚΑΙ ΣΚΛΗΡΗ ΤΙΜΩΡΙΑ

Ο λόγος αυτός μαθεύτηκε, δημιουργήθηκαν υποψίες, ο **Πέτρος** προφυλακίστηκε, και το έγκλημα ανακαλύφθηκε. Γίνηκε η δίκη. Μάρτυρες – καλόπιστοι

πρόσωπο δεν κατηγορήθηκε για το έγκλημα, επιλέξαμε να παραλείψουμε το όνομά του, το οποίο είναι ασφαλώς γνωστό στα μέλη της οικογένειάς μας.

66. **Ξυλοκρέβατο** (το): Νεκροκρέβατο, φέρετρο. «Μου τον επήραν τέσσαρες, στον ύστερό του δρόμο / βραχνόφωνα ο καλόγερος ανάδευε τα χείλα / του νεκροκρέβατου συχνά ετρίζανε τα ξύλα» (**Διονύσιος Σολωμός**, *Ο Θάνατος του Βοσκού*).

67. **Αφορισμός** (ο): Ποινή της Εκκλησίας, του Κανονικού Δικαίου. Διακρίνεται σε Μεγάλο και Μικρό Αφορισμό ή Ανάθεμα, ανάλογα με το αν επιβάλλει ισόβια ή πρόσκαιρη αποκοπή από το Σώμα της Εκκλησίας.

και ψευδομάρτυρες – βρέθηκαν πολλοί, και τόσο ο **Πέτρος** όσο κι ο **Σκαλτσάς** καταδικάστηκαν εις θάνατο. Έκαμαν οι θανατοποινίτες ύστερα έφεση κι η θανατική καταδίκη μετετρέπη σε ισόβια δεσμά και για τους δυο.⁶⁸ Στον μετριασμό της ποινής, φαίνεται πως βοήθησε κι ο **Ευάγγελος Τσαρλαμπάς**⁶⁹, πολιτευτής τότε του νησιού, που ψηφίζονταν απ' τους **Τζαβαραίους**.

Είναι βέβαιο πως φυσικός αυτουργός δεν ήταν ο **Πέτρος**, αλλά ο **Σκαλτσάς**. Ο παππούς **Πέτρος** ποτέ δεν μίλησε για τα μαύρα χρόνια των δεσμών. Δεν ήθελε ούτε να τα θυμάται! Όμως είναι γνωστό πως έμεινε 20 χρόνια στις φυλακές του **Ρίου**, της **Πύλου**, της **Ιθάκης**, της **Κέρκυρας** και της **Λευκάδας**⁷⁰. Οι περισσότερες απ' τις φυλακές τότε ήταν σωστά κάτεργα. Ύγρα, ανήλιαγα κελιά, δολοφόνοι της σάρκας και της ψυχής, με φύλακες κτήνη, μια σωστή κόλαση. Σ' αυτή την κόλαση ο παππούς πέρασε τα έντεκα χρόνια με αλυσίδες στα πόδια, βαριές, σαν άλλος **Γιάννης-Αργιάννης**⁷¹.

Όμως ο **Πέτρος**, και κει ακόμη, στη δαντική **Κόλαση**⁷², βρήκε τον τρόπο ν' απαλύνει λίγο τη δυστυχία, να δώσει λίγο φως στην καταχνιά, που βασίλευε στην ψυχή κι ολόγουρά του. Η καρδιά του λαχταρούσε να ζήσει κι έσκαφτε λίγο στα σκοτεινά της γης την υπόγεια στοά που θα τον έφερνε κάποτε στην κορυφή, στον ήλιο, στη ζωή. Έγινε κει στις φυλακές καφετζής, τσαγκάρης, χτίστης, μαραγκός, πολυτεχνάς σωστός. Πάν' απ' όλα έμαθε γράμματα, για να μελετά. Δούλευε ολημερίς, για να ξεχνάει τον αλύπητο χρόνο, να οικονομάει

68. Οι ελληνικές φυλακές, και ευρύτερα το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα, παρακολουθεί (συνήθως με καθυστέρηση) τις προόδους της Σωφρονιστικής Επιστήμης. Για πολλούς αιώνες ο εγκλεισμός στη φυλακή είχε μοναδικό σκοπό την τιμωρία του καταδίκου, την εκδίκηση της κοινωνίας ή και τον παραδειγματισμό. Ωστόσο, ήδη από την απώτερη αρχαιότητα, ακούστηκαν ευγενικές φωνές, που δίδασκαν ως σκοπό του σωφρονισμού τη βελτίωση του φταίχτη. Έτσι, ενώ τα παλιά χρόνια οι φυλακές ήταν τάφος για τους έγκλειστους, με την εξέλιξη του πολιτισμού (Διαφωτισμός, Γαλλική Επανάσταση κ.λπ.) εξανθρωπίστηκαν. Προσφέρουν συνθήκες ανθρώπινης διαβίωσης, αμειβόμενης εργασίας, εκμάθησης χειρωνακτικού επαγγέλματος ή και απόκτησης επιστημονικών γνώσεων κτλ.

69. **Ευάγγελος Τσαρλαμπάς**: Λευκαδίτης πολιτικός. Είχε τη διπλή τύχη, κατά το έτος 1864, να παραλάβει την ελεύθερη πλέον **Λευκάδα** από τον τελευταίο Άγγλο Τοποτηρητή και να υποδεχτεί τον πρώτο Έλληνα Ανώτατο Άρχοντα (**Γεώργιο Α'**) στο νησί. Το σπίτι του, αρχοντικό διώροφο, έχει κατεδαφιστεί.

70. Οι διαβόητες για τις σκληρές συνθήκες διαβίωσης φυλακές **Λευκάδας** δημιουργήθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα και κατεδαφίστηκαν το 1985. Βρίσκονταν εκεί όπου βρίσκονται σήμερα τα δικαστήρια.

71. **Γιάννης-Αργιάννης (ο)**: Ήρωας των *Αθλίων* του **Βίκτωρος Ούγκο (Victor Hugo, Les Misérables, 1862)**.

72. Ένα από τα τρία μέρη (**Κόλαση, Καθατήριο και Παράδεισος**) της **Θείας Κωμωδίας** του Ιταλού ποιητή **Δάντη Αλιγκέρι (Dante Alighieri, La Divina Commedia, 1321)**.

λίγες δεκάρες, για να μαθαίνει. Δούλεψε τα γράμματα, για να πλατύνει τη σκέψη του, για να δει τη ζωή καλύτερα, για να μπορέσει να φιλοσοφήσει την ουσία της, να πάρει ανάσα. Εκεί, μέσα στη φυλακή, μάθαινε, δούλευε, όπλιζε τον εαυτό του με δύναμη, μ' εγκαρτέρηση, έπλαθε όνειρα για την πολυπόθητη στιγμή που θα 'βλέπε καθαρά τον ήλιο, τον ξάστερο ουρανό, που θα γεύονταν τη μυρουδιά της φύσης, που θ' αγκάλιαζε ό,τι αγαπημένο τού είχε απομείνει.

Έρχονταν στιγμές που ξεχνιόνταν, που γίνονταν ένα με το περιβάλλον, που πίστευε ίσως ότι έτσι είναι η ανθρώπινη ζωή, έτσι πρέπει να 'ναι, χαμένη στην αποπνικτική ατμόσφαιρα, χωρίς έλεος, χωρίς ανάσα. Μπορεί πολλές φορές να πίστευε ότι γι' αυτόν ήρθε πρόωρα, πριν απ' τον θάνατο, η παπαδίστικη κόλαση. Έρχονταν πάλι ώρες, κι ήταν, αλίμονο, οι πιο πολλές, που έφερνε στον νου του τη δύσκολη αλλά ελεύθερη ζωή στο χωριό, το κακό στο οποίο τον οδήγησαν άλλοι, την αγαπημένη ελευθερία, τη μάνα του, τον πατέρα του, τον καλό του αδελφό **Θωμά**, που τον πότισε κι αυτόν πίκρα και του ράγισε τον δεσμό της οικογένειάς του, κι έπεφτε σε μελαγχολία θανάσιμη. Ανασηκώνονταν, όμως, ξανά, γιατί μέσα του μια φωνή τόν πρόσταζε πως πρέπει να βγει από κει γερός στο σώμα και στο κεφάλι, να βαστάξει, να φκιαάσει μια νέα ζωή, ν' αγκαλιάσει αγαπημένους, να δει και να χαρεί παιδιά.

Σ' αυτούς τους ψυχολογικούς συγκλονισμούς, σ' αυτή την κόλαση, ο **Πέτρος** άντεξε. Βγήκε ακέραιος στο σώμα, με κεφάλι γερό, με ψυχή καθαρή, ανάλαφρη. Το σφυροκόπημα των είκοσι χρόνων τού δυνάμωσε τη θέληση, τον έκαμε ικανό ν' αντιμετωπίζει με παλικαριά και καρτερικότητα, ή ακόμα και ν' απωθεί, και την πιο βαριά κακουχία. Οι μικροαντιξοότητες της συνηθισμένης καθημερινής ζωής αποτελούσαν γι' αυτόν ασήμαντα παιγνιδίσματα της τύχης, και τις προσπερνούσε. Έτσι καθαρός, ακέριος, γαληνεμένος, ξαναπαίρνει τον δρόμο για τη ζωή, ώριμος άνδρας στα σαράντα δυο του χρόνια, να την καλωσορίσει, να την αγκαλιάσει, ύστερα απ' τον εικοσάχρονο χωρισμό. (Ο **Σκαλτσάς** δεν είδε άλλο την ελεύθερη ζωή, δε βάσταξε στα βάσανα και πέθανε στη φυλακή.)

Ο πατέρας του παππού, ο **Δημήτρης** ο **Μάγος**, πέθανε εννιά χρόνια πριν δει το στερνοπαίδι του ελεύθερο, το 1883⁷³. Η γριά **Μαρίνα** ζούσε ακόμη και καρτερούσε. Ο Χάρος στάθηκε πιο αδύνατος απ' τη θέληση της μάνας να βαστάξει, για να αγκαλιάσει τον γυρισμό του πολύπαθου γιου.

Ο παππούς **Πέτρος**, αυτή την πολυπόθητη στιγμή που απ' το 1874 μέχρι το 1893⁷⁴ ονειρευόνταν και καρτερούσε, αυτήν την ώρα που κράζο-

73. Πρωθυπουργός της Ελλάδος ο **Χαρίλαος Τρικούπης** (1832-1896).

74. Πρωθυπουργός της Ελλάδος ο **Σωτήριος Σωτηρόπουλος** (1831-1898) ή **Χαρίλαος Τρικούπης** (1832-1896). Πτώχευση της Ελλάδος.

ντάς τον με το όνομά του τού 'διναν το εισιτήριο για την ελευθερία, αυτή τη μέρα πλημμυρίζονταν απ' έναν ωκεανό συμπλεγμάτων χαράς ή λύπης, θάρρους ή φόβου, απ' έναν βομβαρδισμό συναισθημάτων παράξενο. Είκοσι χρόνια στη φυλακή τον έκαμαν να νιώσει κάτι βαθύτερο γι' αυτούς τους ανθρώπους που άφηγε πίσω του, που 'χε συνταιριάσει τη μοίρα του. Τόσα χρόνια συνήθισε ακόμα κι αυτούς τους δήμιους φύλακές του και ίσως τους συμπονούσε. Λυπόνταν για τους φίλους φυλακισμένους, που πολλοί βασανίζονταν άδικα, αλλά ακόμη συμπονούσε και το δράμα αυτών που δίκαια υπέφεραν. Ήταν κι αυτοί άνθρωποι κι ίσως μετανιωμένοι.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΠΑΤΡΙΚΟ ΣΠΙΤΙ

Όπως και να 'ναι, φορτωμένος το δισάκι⁷⁵ των συγκλονισμών και των αναμνήσεων, ο Πέτρος περνάει το κατώφλι της φυλακής που βρίσκονταν τελευταία, της φυλακής της Λευκάδας, και χάνεται στον ορίζοντα. Προχωρεί αργά, κατάγυρτος απ' το βάρος των σκέψεων, και θέλει λίγο να ξαναλαφρώσει, να πετάξει από μέσα του όσα πιο πολλά κι όσο πιο γρήγορα. Προχωρεί τον δρόμο του γυρισμού, και το δισάκι του αγάλια⁷⁶ ξεβαραίνει απ' τη ζωή της φυλακής. Όσο ξεμάκραινε, όμως, απ' την παλιά ζωή και πλησίαζε την καινούργια, όσο με το φως της φαντασίας έβλεπε πιο κοντά το χωριό του, τόσο ταραχή ένιωθε, τόσο δέος τον κυρίευε.

Εκεί, στην πρωτύτερη ζωή, κάτι του 'χαν δώσει, κάποιιο φίλο τον αγάπησαν, του συμπαραστάθηκαν. Στη νέα ζωή π' αγγίζει και θέλει ν' αρχίσει τώρα θα βρει τέτοιους ανθρώπους; Θα τον δεχτούν μ' εγκαρδιότητα, μ' αγάπη, οι δικιοί του, οι παλιοί γνώριμοι; Μήπως ο γυρισμός του Πέτρου δεν είναι ευχάριστος για μερικούς; Μήπως στο δίκαιο μίσος του Γιωργαλακαίικου προστεθεί και κείνο ορισμένων δικών του; Ένα μονάχα ήταν το φωτεινό αστέρι που του φέγγιζε τον δρόμο του γυρισμού: Η μάνα του!

Όμως το φορτίο ήταν βαρύ στην ψυχή του Πέτρου. Μίλαγε αδιάκοπα με τον εαυτό του, ήθελε να επιβληθεί, έπρεπε! Στο αμόνι του είκοσι ολόκληρα χρόνια χτυπούσε το σφυρί της μοίρας, γιγαντώθηκε η θέλησή του, κι είπε: «Πόλεμος και σε σένα, ανοιχτή φυλακή, μάχη σκληρή κι αδιάκοπη, και θα σε νικήσω!»

Απ' τ' άλφα θα ματαρχίσεις, μόνος, έρημος και συ ο ίδιος με τη στάση

75. Δισάκι (το): Δύο μικροί σάκοι από ύφασμα ή δέρμα, ενωμένοι στο πάνω μέρος, που τους κρεμούσαν είτε στο σαμάρι του ζώου από τη μία και την άλλη πλευρά, είτε στον ώμο, μπροστά και πίσω, για να μοιράζεται το βάρος.

76. Αγάλια (επίρρ.): Αργά, σταδιακά.

σου, κάποιον πρώτο θα κάμεις να σταματήσει και να χαμογελάσει. Κι όταν ο πρώτος γευτεί την καλοσύνη σου, όταν καταλάβει τον αληθινό ψυχικό κόσμο σου, αλόγιστο κοπάδι ο άνθρωπος θα 'ρθει κι άλλος, θα γίνουν πολλοί.

Η γριά μάνα, η **Μαρίνα**, ζούσε και καρτερούσε – μάνα **Πηνελόπη** αυτή – τον γυρισμό του χαμένου, μπορεί και του άσωτου γιου. Συγύριζε το φτωχικό σπίτι, έκλαιγε, της φαίνονταν οι μέρες, οι ώρες, οι στιγμές αιώνες, απ' τη στιγμή που έμαθε ότι εκείνη την ημέρα το τελευταίο βασανισμένο παιδί της ξαναγύριζε κοντά της. Κι ήρθε αυτή η άγια ώρα!

Τον είδε να ξεπροβάλει, να μπαίνει στην αυλή του σπιτιού, μαζί με τον καλό αδελφό του **Θωμά**, γερό, νιο ακόμα, μ' ένα φάθινο καπέλο στο κεφάλι, κι αυτή γριούλα ανήμπορη, στεγνή, μαυροφορούσα, να τον αγκαλιάζει, να τον φιλάει στα μάτια και να κλαίει. Ευλογημένη στιγμή της υπέρτατης αγάπης, της άδολης αγάπης της μάνας!

Το πατρικό μας σπίτι ήταν εκείνο που τελικά κληρονόμησε ο παππούς **Πέτρος**. Εκεί μέσα γεννήθηκαν τα παιδιά του, εκεί μέσα γεννήθηκαν και μεγάλωσα και γω κι οι δυο μεγάλες αδελφές μου, η **Ελένη** κι η **Κέτη**. Σ' αυτό το σπίτι, επιστρέφοντας, ακούμπησε ο παππούς **Πέτρος** κοντά στη μάνα του και κοντά στις οικογένειες των αδελφών του **Θωμά** και **Γιώργου**, που ζούσαν ακόμη τότε όλοι αντάμα στο ίδιο σπίτι.

Τις πρώτες μέρες, τους πρώτους, ίσως, μήνες, ο **Πέτρος** ένιωθε άνετα στη θαλπωρή του σπιτιού κοντά στους δικούς του. Τα χρόνια του είχαν περάσει. Τα βάσανα που πέρασε του άμβλυναν τη δύναμη και την επιθυμία ν' αρχίσει απ' την αρχή. Έτσι, πήρε την απόφαση να μείνει κοντά στις οικογένειες των αδελφών του, να τις βοηθήσει να μεγαλώσουν τα δικά τους παιδιά, να βελτιώσουν τα οικονομικά τους, να προκόψουν. Το ζωντανότερο και μεγαλύτερο μέρος της ανδρικής δύναμης πήγε στα χαμένα. Η ορμητικότητα να σμίξει με μια γυναίκα και να φτιάξει παιδιά είχε σημαντικά κατασιγάσει. Το βάρος των παλιών σκέψεων τον συμπιέζε. Προτίμησε, λοιπόν, ν' ακουμπήσει κοντά στ' αδέρφια, στις νυφάδες και στ' ανίψια, κοντά στη μάνα του, και να κλείσει έτσι ήσυχα, ναρκωτικά, τον υπόλοιπο χρόνο πάνω στη γη.

Δεν έχει πλοίο για σε, δεν έχει οδό.

Έτσι που τη ζωή σου ρήμαξες εδώ

Στην κώχη τούτη την μικρή, σ' όλην την γη την χάλασες.⁷⁷

Καημένε, παππού! Γιατί τέτοια απόφαση; Γιατί ν' αρνηθείς τη συνείδηση της ζωής;

77. Απόσπασμα από το ποίημα του **Κ. Π. Καβάφη** (1863-1933) «Η Πόλις», στον Επίσημο Δικτυακό Τόπο του Αρχείου **Καβάφη** [<http://www.kavafis.gr/>].

Ευλογημένη, όμως, η κακία των άλλων, η κακία των νυφάδων. Η **Μαρίνα**, γριά κι ανήμπορη, δεν μπορούσε να φροντίσει ούτε τον δικό της εαυτό. Έτσι, ο **Πέτρος** έπεσε στα χέρια των νυφάδων του, στα χέρια της **Ιωάννας**, της γυναίκας του **Θωμά**, που τον μισούσε, γιατί, όπως ξανάπαμε, ήταν αδελφή του **Κώστα Γιωργαλάκη** που χάθηκε. Και νά 'σου τώρα ένας **Πέτρος** μπροστά μας, ώριμος, ακέριος, δύσκολος και αποφασιστικός. Όχι το εύκολο θύμα των είκοσι τριών χρόνων, αλλά το σκληρό πια καρούδι.

Ο πόλεμος, λοιπόν, εναντίον του άρχισε. Πότε τα ρούχα του **Πέτρου** έμεναν άπλυτα, πότε υπονοούμενα στη γριά **Μαρίνα**, πότε ψυχρότητα έναντί του. Έκανε υπομονή, ίσως να 'ταν και ιδέα του, επέμενε εις την απόφασή του να μείνει ελεύθερος. Το πέρασμα, όμως, του χρόνου του 'δειχνε πως δεν ξεγελιόνταν κι αναρωτιόνταν: «Σήμερα που είμαι γερός, δουλεύω, βολεύω, αν θέλω, τον εαυτό μου και δέχομαι αυτή την τακτική έναντί μου. Τι θα γίνει αν περάσουν τα χρόνια; Ποιος θα με φροντίσει;» Οι σκέψεις αυτές στροβιλίζονταν στον νου του και πότε σκέφτονταν πως πρέπει να παντρευτεί, αλλά πάλι δίσταζε κι οπισθοδρομούσε.

Έτσι πέρασαν δύο σχεδόν ολόκληρα χρόνια. Η γριά **Μαρίνα** χειροτέρευε. Το ενδιαφέρον των νυφάδων γι' αυτήν άτονο, ανούσιο στην αρχή, αρνητικό όσο ο καιρός περνούσε. Ο **Πέτρος**, βραδιές ξυπνητός, πάλευε να πάρει την απόφαση αν πρέπει ή όχι να βρει μια σύντροφο στη ζωή, να φτιάσει σπιτικό, παιδιά, να δεχθεί περιποίηση. Η μάνα όλο και στο χειρότερο. Έπρεπε να βρεθεί και γι' αυτήν κάποιος να την βοηθήσει, να την περιποιηθεί. Ο **Πέτρος** πάλεψε με τον εαυτό του και στα στερνά πήρε τη μεγάλη απόφαση. Παντρεύονταν! Στο μεταξύ, τα αδέρφια του είχαν ολοκληρώσει τα νέα σπίτια τους και απεσύρθησαν σ' αυτά. Ο **Πέτρος** έμεινε πια με τη μάνα του στο πατρικό σπίτι.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΓΑΜΟΣ ΜΕ ΤΗ ΜΑΡΙΩ

Έτσι, στις 15 Οκτωβρίου 1894, ο παππούς **Πέτρος**, σε ηλικία 44 χρόνων, πηγαίνει στο σπίτι του **Θωμά Δελλαπόρτα** ή **Μουστακέρη** και παρουσία μαρτύρων συντάσσεται από τον συμβολαιογράφο προικοσυμβόλαιο, για τον γάμο του με την κόρη του **Θωμά Δελλαπόρτα** και της **Ιωάννας Μαριώ**, που θα γίνονταν την επομένη, 16 Οκτωβρίου 1894, ημέρα Κυριακή. Ο παππούς **Πέτρος** αρχίζει τη νέα ζωή του. Η **Μαριώ** μπαίνει στο **Τζαβαραίικο**. Η γριά **Μαρίνα** δέχεται τη νέα κόρη με χαρά, την βλέπει σαν αντιστύλι του πολυβασανισμένου στερνού παιδιού της, και της δίνει την ευλογημένη ευχή της μάνας.

Όλοι ανάσαναν! Μια γυναίκα καλή, νοικοκυρά, γεμάτη προθυμία κι

αγάπη, στρώνεται στο κρεβάτι του **Πέτρου**, κι αυτός ανοιχτοχέρης, της δίνει σπάταλα την αξόδευτη αγάπη του, την αγκαλιάζει με τη σκέψη και την ελπίδα πως όλα τα μαύρα περασμένα πέρασαν, ότι τώρα η σκληρή μοίρα μαλάκωσε, τον συμπονεί κι αυτή και θα του συμπαρασταθεί. Κι αληθινά η τύχη χαμογέλασε. Η **Μαριώ** ήταν πονετική, καλή, υπάκουη στον άνδρα της και περιποιητική στην άρρωστη γριά πεθερά της. Νοικοκύρης απ' τους λίγους ο **Πέτρος**, στοργικός, δίκαιος, δουλευτής, αρσενικός σωστός, γέμιζε με την παρουσία του χαρά το σπίτι και κάθε μέρα δημιουργούσε.

Λίγο καιρό ύστερα, η **Μαριώ**, Πάσχα χαράς στον πολύπαθο **Πέτρο**, ένωσε στα σπλάχνα της το σκίρτημα μιας νέας ζωής. Ένας νέος άνθρωπος θα γεννιόνταν, ένα ολόχυμο βλασταράκι στο ροζιασμένο δένδρο του **Πέτρου**. Μα το χαμόγελο της μοίρας ήταν σαρκασμός εκδικήσεως, ήταν εμπαιγμός και κακία. Η συμπόνια της ανώτερης δύναμης δεν είχε θέση στη ζωή του **Πέτρου**, και το κοριτσάκι που γεννήθηκε, έμελλε να έχει μόνο λίγη ζωή!⁷⁸

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΟΛΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

Από δω και πέρα αρχίζει ο δεύτερος κύκλος της κόλασης του **Πέτρου**. Επιμένει, όμως, να πολεμάει, προετοιμάζει το δεύτερο παιδί, που γεννιέται στις 4 Ιουλίου του 1896, η **θεία Γιωργούλα**, που βαφτίστηκε παρά του **Πάνου Φατούρου** ή **Λίβανου**. Η χαρά μπαίνει πάλι δειλά απ' τη χαραμάδα στη σκοτεινιασμένη ζωή του **Πέτρου** και της άρρωστης γριάς μάνας. Παίρνει κουράγιο κι αποπειράται το τρίτο παιδί το 1897. Ήταν κι αυτό κόρη. Μα αλίμονο! Και το παιδί αυτό χάνεται, και – τι συμφορά! – παρασέρνει στον τάφο από επιλόχειο⁷⁹ και την ίδια τη μάνα. Τρία μονάχα χρόνια έγγαμης ζωής της δύστυχης κοπέλας, κι ύστερα στον αιώνιο τάφο – προσφορά στην υπέρθεη μητρότητα.

Δύστυχε **Πέτρο**! Ποτέ χαρά, ποτέ καλοσύνη του Θεού. Καημένη γριά, πριν από σένα τρία δικά σου μνήματα ανοίχτηκαν, δυο τόσα δα μνηματάκια, κι ένα της άμοιρης νέας γυναίκας, καταμεσής.

Το μυαλό θολώνει, η αστείρευτη πηγή δύναμης του **Πέτρου** πάει να στερέψει, κολυμπάει στο χάος. Στέκεται, αναθυμάται, κλαίει, μετανιώνει

78. Η παιδική θνησιμότητα στη Λευκάδα είχε και έχει τα ίδια με την υπόλοιπη Ελλάδα χαρακτηριστικά. Την προκαλούν λοιμώξεις κατά τον τοκετό, ατυχήματα (πτώσεις, εγκαύματα, τραυματισμοί από άλλα αίτια), υποσιτισμός, ασθένειες.

79. **Επιλόχειος πυρετός** (ο): Βαριά αρρώστια, ακόμη και θανατηφόρα, των γυναικών, μετά τη γέννα. Προκαλείται από λοίμωξη τμήματος των γεννητικών οργάνων κατά τη διάρκεια τοκετού ή άμβλωσης, σηψαιμίας κ.λπ.

που παντρεύτηκε, κοιτάζει το θολωμένο αγνό μάτι της μάνας, και το ολοζώντανο μαύρο χάδι των ματιών της κόρης, και χάνεται στην άβυσσο της αποθαρρύνσεως.

Όμως είναι ο αρσενικός, ο προστάτης της κόρης, ο παρηγορητής της μάνας. Συνταιριάζει το ηλιοβασίλεμα με την ανατολή και σκορπίζει χάδι ή βάλσαμο παρηγοριάς σε κείνη που έρχεται και σ' αυτή που φεύγει. Κι όμως, μέσα σ' αυτό το σκοτάδι, νταντεύει την κόρη, φορτώνει στο μουλάρι τ' άπλυτα, τα πάει στη θάλασσα στο **Σκύδι**⁸⁰, και τα ξαναφέρνει πλυμένα και στεγνά, να ντύσει την άρρωστη μάνα, τη μικρή κόρη. Μιλάει με το παρελθόν, σφίγγει τα δόντια του και υπομένει. Αχτίδα φωτός για το μέλλον καμιά.

Ο καιρός περνούσε. Η υγεία της μάνας κάλπαζε στο χειρότερο, οι ανάγκες της μοναχοκόρης πλήθαιναν. Ο **Πέτρος** βρίσκει τη δύναμη και ξανασκέφτεται, ξανασκουμπώνεται. Ο πόνος για τη μάνα κι η λαχτάρα του πατέρα να βαστάξει στη ζωή τη **Γιωργούλα** του τού 'δωσαν κάποια δύναμη. Πήρε την απόφαση. Μια προσπάθεια να γλιτώσει το παιδί του, να σταθεί κάποιος, μη χρειαστεί, τις ώρες που αυτός λείπει, να σφραγίσει τα μισοκλεισμένα μάτια της μάνας του. Μια απόπειρα ακόμη, ένα σάλτο, μήπως κι η **Μοίρα** ξεθύμανε, χόρτασε!

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΓΑΜΟΣ ΜΕ ΤΗ ΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

Ο παππούς το 1898 ξαναπαντρεύεται, με τη γιαγιά μου **Θεοδώρα**, κόρη του **Σπύρου Δελλαπόρτα** ή **Μανιάκη**, από το ίδιο χωριό, την **Εύγηρο**. Η γιαγιά **Θοδώρα** γεννήθηκε το 1877. Έτσι η γιαγιά, όταν παντρεύτηκε, ήταν ηλικίας 21-22 ετών, κι ο παππούς 47. Το πώς οι **Μανιακαίοι** έδωσαν την κόρη τους σ' έναν άνθρωπο υπερδιπλάσιας ηλικίας, χήρο, με παιδί και πολυβασανισμένο, κάνει ασφαλώς σοβαρή εντύπωση. Αν λάβει, όμως, κανείς υπ' όψιν το ότι η γιαγιά ήταν πάντα ασθενικής κράσεως, ότι ο **Πέτρος** ήταν από τους καλούς νοικοκυραίους του χωριού, με συνεχή οικονομική πρόοδο κι ότι στο πρόσωπο του **Πέτρου** έβλεπαν τον έντιμο και αξιοπρεπή άνδρα, μπορεί κανείς να δώσει εξήγηση της αποφάσεως του πατέρα της γιαγιάς, του **Σπύρου Μανιάκη-Δελλαπόρτα** (που κάηκε και πέθανε τις 26 Αυγούστου 1910.)

Η γριά **Μαρίνα** δεν μπόρεσε να χαρεί τη νέα νύφη. Μέσα σ' οχτώ ημέρες απ' τον γάμο του γιου της σφάλισε παντοτινά τα μάτια της. Η **Θοδώρα** ήταν πια η μάνα, η σύζυγος, η μάνα του ορφανού παιδιού του. Βαρύ το φορτίο, που δεν ήταν δυνατό να κρατήσουν οι ασθενικοί ώμοι της γιαγιάς.

80. **Σκύδι** (το) ή **Αφτέλι** (το): Όρμος κάτω από την **Εύγηρο**.

Όμως σιγά σιγά, ο Πέτρος γαλήνεψε. Στρώθηκε στη δουλειά και περιμένε! Ο καιρός, όμως, πέραγε και καμία ένδειξη ότι η **Θοδώρα** θα γινόταν μάνα. Την πήγαινε στους γιατρούς στη **Λευκάδα**, ώσπου επιχειρεί ταξίδι στην **Αθήνα**, κι η γιαγιά τελικά περιμένει το πρώτο παιδί της. Αλίμονο, όμως! Αποβάλλει για πρώτη, για δεύτερη, για τρίτη φορά. Αρχίζει πάλι το μαρτύριο. Θάνατοι, κηδείες, αρρώστιες, δυστυχία σωστή.

Νά πώς περιγράφει ο παππούς στο βιβλίο του *Γέννησις των τέκνων μας* τη γέννηση και τον θάνατο των παιδιών του:

«Ο υιός μας **Δημητράκης** εγενήθη την 5 με 6 Νοεμβρίου την ώρα μισού του μεσονυχτίου, ημέραν Πέμπτην με Παρασκευήν, του έτους 1903. Εβαπτίσθη κατά την 18 ιδίου Νοεμβρίου, του αυτού έτους, παρά του **Στεφάνου Ζαμπέλη** (ή **Κακαγιού**). Απεβίωσε ο υιός μας **Δημητράκης** κατά την 15 Ιουλίου του 1904.

Του 1905 εγενήθη θυγάτηρ μας την νύκτα την 2 Σεπτεμβρίου και εβαπτίσθη την τρίτην ιδίου παρά του Αναδόχου **Νικολάου Φατούρου** ποτέ **Θεοδώρου** (ή **Μπουτογιώνη**), και το όνομα αυτής **Μαριώ** και απεβίωσε την ίδιαν ημέραν.

Του 1907⁸¹ εγενήθη υιός μας⁸² την 17 Φεβρουαρίου, ημέραν Σάββατον, με το χάραμα της αυτής ημέρας. Εβαπτίσθη παρά του **Νικολάου Φατούρου** ποτέ **Θεοδώρου** (ή **Μπουτογιώνη**) την 25 Φεβρουαρίου **Ε.Ε.**⁸³, ημέρα Απόκρεως και το όνομα αυτού **Δημήτριος**. Ο Γάμος αυτού έγινε 16 Οκτωβρίου του 1922.

Του 1908 εγενήθη θυγάτηρ μας την 10 Αυγούστου, ημέραν Κυριακήν. Εβαπτίσθη την 5 Οκτωβρίου παρά της θυγατρός **Ελένης Νικολάου Δελαπόρτα** (ή **Λιανού**) και το όνομα αυτής ονόματι **Ελένη**.

Του 1910 27 Οκτωβρίου απεβίωσε η θυγάτηρ μας **Ελένη**.

Του 1911, 5 με 6 Απριλίου (νύκτα), εγενήθη έτερος υιός μας. Ο υιός ούτος εβαπτίσθη παρά του **Ιωάννου Φατούρου** ποτέ **Δημητρίου** (ή **Μαργιόλου**) σήμερα 17 Απριλίου, και το όνομα αυτού **Σπυρίδων** (ημέρα αυτή ήταν ημέρα του Αποστόλου Θωμά της Βαπτίσεως). Απεβίωσε 11 Νοεμβρίου 1915.»

81. Πρωθυπουργός της Ελλάδος ο Γεώργιος Θεοτόκης (1844-1916).

82. Αναφορά στη γέννηση του **Δημητρίου Π. Φατούρου**, πατέρα του συγγραφέα. Το μοναδικό παιδί του **Πέτρου** και της **Θεοδώρας** που κατάφερε να επιβιώσει, θηλάζοντας άλλες γυναίκες.

83. **Ε.Ε.**: Ενεστώτος έτους (πρβ. τρέχοντος έτους).

Μου είναι αδύνατο να φανταστώ πως υπήρξε άλλος πέρ' απ' τον **Πέτρο**, που δέχτηκε τόσο απανωτά, τόσο αδιάκοπα επί τριάντα πέντε ολόκληρα χρόνια, τα σκληρά χτυπήματα της μοίρας. Κι είναι αληθινά τόσο περίεργο πώς ο **Πέτρος** μπόρεσε να διατηρήσει σωστό το μυαλό του, την αυτοκυριαρχία του, την καλοσύνη του, τη γαληνότητά του, την αγάπη του προς τον κόσμο, ύστερα από τόσες συμφορές που τον έπληξαν.

Όπως και να 'ναι όμως, η ζωή από το 1915 καλυτέρευε για τον **Πέτρο**. Τα παιδιά μεγάλωναν! Ο χρόνος που διάβαινε τ' απάλυνε τη θλίψη, κι η λαχτάρα να δει μεγάλα τα δύο παιδιά που απέμειναν του 'δωσε κουράγιο και δύναμη. Με την ίδια θέρμη, με την ξεχωριστή αυτοεπιβολή, προχώρησε! Συμπύκνωσε τ' απέραντα αποθέματα αγάπης στα δυο παιδιά, στο θηλυκό, τη **Γιωργούλα**, και στ' αρσενικό, τον **Δημήτρη** του, τον πατέρα μου.

Η γιαγιά **Θοδώρα** ήταν νοικοκυρά, καθαρή, προκομμένη, αφάνταστα στοργική μάνα και καλή σαν μητριά. Είναι αλήθεια πως ο **Πέτρος** την μάλωνε συχνά, θέλοντας να της αμβλύνει την ισχυρογνωμοσύνη της, αποτέλεσμα ίσως των συμφορών που την χτύπησαν ή ακόμη και της κλονισμένης υγείας της.

Η σωστή κι αντικειμενική εξήγηση του γεγονότος πως τόσα παιδιά του **Πέτρου** και της **Θοδώρας** χάθηκαν είναι ότι η μάνα **Θοδώρα** ήταν ασθενικής κράσεως, ότι δεν είχε καθόλου γάλα, ότι τα τότε μέσα διατροφής των μωρών ήταν πενιχρότατα και ότι τα μέσα υγιεινής και καθαριότητας ήσαν υποτυπώδη. Ο πατέρας μου στη νηπιακή του ηλικία διατηρήθηκε στη ζωή ίσως βυζαίνοντας το στήθος άλλων γυναικών στην Εύγηρο και αλλού, αφού η μάνα του δεν είχε να του δώσει ούτε αυτό το πρωτόγαλα (γουλιάστρα).⁸⁴

Κάτω από τις συνθήκες αυτές μεγάλωσαν τα παιδιά του **Πέτρου**. Ο παππούς είχε ξανασάνει, δούλευε και παρακαλιόνταν να ζήσει για να δει τα παιδιά του μεγάλα, να φτιάξουν δική τους οικογένεια, να προκόψουν. Κι αληθινά, η μοίρα στάθηκε καλή στο στερνό όνειρο του **Πέτρου**. Είδε τον γιο του παντρεμένο, με παιδιά, επιστήμονα, στοργικό πατέρα, υπέροχο γιο, που χάρισε στα στερνά του βασανισμένου πατέρα **Πέτρου** και της άρρωστης μάνας **Θοδώρας**, την ανείπωτη εκείνη χαρά, την άφθαστη κι αμέτρητη ικανοποίηση που έδωξε μακριά την κάθε σκέψη της πρωτύτερης δυστυχίας κι έφυγαν με το θεϊκό χαμόγελο, με την τέλεια ικανοποίηση, ήσυχοι, χαρούμενοι.

Ποια, αλήθεια, χαρά μεγαλύτερη απ' το να δίνεις απλόχερα την αγάπη σου στο σπίτι σου, στους γονείς σου; Τι άλλο περίμενε το γέριχο βασαν-

84. **Πρωτόγαλα** (το) ή **γουλιάστρα** (η): Το πρώτο γάλα που βγαίνει από τους μαστούς μετά τη γέννα.

νισμένο κορμί του **Πέτρου**, τι άλλο καρτερούσε η άρρωστη μάνα; Κι ο πατέρας μου ο **Δημήτρης**, ο δικός σας παππούς, ο πρόγονος σε σας που θα 'ρθείτε αύριο συνεχιστές, έδωσε χείμαρρους καλοσύνης κι αγάπης στον πατέρα του και στη μάνα του.

Αυτή η ευλογία, αυτή η ευχή των γονιών, τον συνοδεύει τον πατέρα κατοπινά, αυτή τη χαρά νιώθει ο πατέρας μέσα του και μ' αυτό φάρο ολοφώτεινο προχωρεί στη ζωή κι ολοένα κερδίζει. Πώς είναι δυνατό ο δρόμος να 'ναι εύκολος, η ζωή γαληνεμένη κι ωραία, σαν η συνείδηση βαρύνεται απ' τον έλεγχο ότι δεν εξετελέσθη το χρέος στους γονείς; Τέτοιος έλεγχος κανένας, δύναμη μονάχα του δίνει η σκέψη του, ο λογισμός του, σαν τον φέρει πίσω και τον ρωτήσει: «Τι έκαμες για τους γεννήτορες;»

Ο **Πέτρος** πέθανε στις 11 Νοεμβρίου 1935⁸⁵, ημέρα Δευτέρα προς Τρίτη τα μεσάνυχτα, και ετάφη το απόγευμα της Τρίτης στο κοιμητήριο της Παναγίας, δίπλα στον τάφο της γιαγιάς μου. Η γιαγιά μου πέθανε τις 27 Ιανουαρίου 1935, ημέρα Σάββατο και ώρα 10μ.μ., και ετάφη την επομένη. Η μετακομιδή των οστών του παππού και της γιαγιάς στον οικογενειακό μας τάφο στην πόλη της **Λευκάδας** έγινε στις 11 Μαρτίου 1967, ημέρα Παρασκευή.

Η θεία Γιωργούλα, ετεροθαλής αδελφή του πατέρα μου.

Πριν προχωρήσουμε στην εξιστόρηση της ζωής του πατέρα μου, του Δημήτρη, δεν μπορούμε παρά να αναφερθούμε στην αδελφή του τη **Γιωργούλα** (1896-1972). Όπως η ίδια έλεγε, μεγάλωσε άνετα στο σπίτι του πατέρα της. Την έβαλε στο σχολείο και την πρόσεχε. Η γυναίκα του παππού, η μητριά της και γιαγιά μου **Θοδώρα**, της φέρθηκε καλά. Την έμαθε νοικοκυροσύνη, πλέξιμο, ράψιμο, κέντημα, και, κάτω απ' την άγρυπνη αυστηρότητα του πατέρα της, μπορούμε να πούμε πως η γιαγιά **Θοδώρα** ήταν για τη **Γιωργούλα** σωστή μάνα.

Η πρώτη γυναίκα του παππού, η **Μαριώ**, άφησε σ' αυτόν τις καλύτερες αναμνήσεις και διατήρησε μέχρι του θανάτου του στενότερο συγγενικό δεσμό και αψεγάδιαστη αγάπη με τους δικούς της.

Θυμάμαι σαν σήμερα εγώ, μικρό παιδί τότε, τον αδελφό της μάνας της θείας μου Γιωργούλας, τον **Πέτρο Μουστακέρη-Δελλαπόρτα**, κατά κανόνα ξυπόλητο, κατάμαυρο κι αξύριστο, καπνίζοντας το φκιαχτό τσιγάρο, τυλιγμένο με χοντρόχαρτο εφημερίδας, να 'ρχεται στο σπίτι μας, στην

85. Πρωθυπουργός της Ελλάδος ο Γεώργιος Κονδύλης (1879-1936).

Εύγηρο... Θυμάμαι ακόμα πως ένα χεινοπωριάτικο μεσημέρι, πατώντας στο πατητήρι τα σταφύλια, βρέθηκε πεσμένος κάτ' απ' τον τοίχο μαζί με το πατητήρι ο δυστυχής **Πέτρος Μουστακέρης**, χωρίς ευτυχώς να πάθει τίποτα.

Είν' ακόμα αλήθεια πως οι **Μουστακεραίοι** αγαπούσαν τον **Πέτρο** και το κορίτσι του που 'ταν και δικό τους παιδί. Το παρακάτω περιστατικό το μαρτυράει: Η θεια **Γιωργούλα**, νέα κοπέλα, δέχονταν ενοχλήσεις, πάντα με κάποιο λόγο ή με κάποιο νόημα, από διάφορους νέους του χωριού. Η ίδια μου είπε πως γυρνώντας κάποτε από τον κάμπο του χωριού καβάλα στ' άλογο, ο **Νικολάκης Φατούρος-Κουίκας** προσπέρασε το ζώο, στάθηκε και τ' ανάγκασε να σταματήσει. Η θεια χτύπησε το ζώο και συνέχισε τον δρόμο της. Αυτό το γεγονός, στην πουριτανική εκείνη εποχή, της δημιούργησε τέτοια ψυχολογία, που αν και γέρασαν όλοι και πέρασαν πάνω κάτω 60 χρόνια, η θεια δεν ξαναμίλησε στον αφελή **Νικολάκη** κι οι **Μουστακεραίοι** θεώρησαν το γεγονός βαριά προσβολή.

Ακόμη ένα περιστατικό που το διηγείτο ο πατέρας μου. Θυμόταν, έλεγε, ορισμένα βράδια ν' ακούγονται πέτρες στα κεραμίδια του σπιτιού μας στην **Εύγηρο**. Ήταν δεν ήταν τότε ο πατέρας δέκα χρόνων, μα επέμενε πως άκουγε αληθινά τις πέτρες στη στέγη του σπιτιού. Ο παππούς **Πέτρος** υποψιάστηκε πως ήταν πειράγματα για την κόρη του **Γιωργούλα**, και κατέστρωσε το σχέδιο της αντιδράσεως. Κάποιο βράδυ κάλεσε και τον παππού της **θείας Γιωργούλας**, τον **Θωμά**, ανέβηκαν πάν' απ' το σπίτι του παππού, στους γιωργαλακαίικους κήπους, και περίμεναν. Μάταια όμως: καμία κίνηση, μόνον ο **γερο-Θωμάς** αποκοιμήθηκε, κι ο παππούς **Πέτρος**, νομίζοντάς τον για ξένον κι ίσως για κείνον που περίμενε, τον άρχισε με τις πέτρες και παραλίγο να τον χτυπήσει άσχημα.

Το 1920 την πάντρεψε με τον επίσης Ευγηριώτη **Σπύρο Φατούρο** ή **Βασίλα** ή **Τζαμαρούλη**. Η θεια **Γιωργούλα** έζησε τη ζωή του χωριού κοντά στον άνδρα της και στα 9 παιδιά της σχετικά ήσυχα και ειρηνικά. Ήξερε γράμματα, ήταν ικανή και έξυπνη.

Η **Γιωργούλα** έκανε δέκα παιδιά, από τα οποία έζησαν τα εννέα. Ο **Γεράσιμος**, ο **Δημήτρης**, ο **Πέτρος**, ο **Βασίλης**, ο **Αριστείδης**, ο **Σωτήρης**, η **Μαργέττα**, η **Ελένη**, και η **Θεοδώρα**. Οι περισσότεροι ζουν στη **Μελβούρνη** της **Αυστραλίας** όπου μετανάστευσαν⁸⁶ μετά τον Πόλεμο. Ο άνδρας

86. Από τα τέλη ακόμη του 19ου, μέχρι και τα μέσα του 20ού αιώνα, εκατοντάδες Λευκαδίτες μετανάστευσαν κυρίως προς την **Αμερική** και την **Αυστραλία**, εξαιτίας των οινικών/γεωργικών κρίσεων, της επακόλουθης φτώχειας, και των αλλεπάλληλων πολέμων. Σήμερα, υπάρχουν Λευκαδίτες σε όλα τα μήκη και πλάτη της Γης.

της, παρά τη νοοτροπία εκείνης της εποχής, την καλοείχε και την πρόσεχε. Σπανίως πήγαινε στις ελιές και στα χωράφια, γιατί είχε τόσα παιδιά, να πλύνει, να μαγειρέψει, να ετοιμάσει ψωμί και να μπαλώσει.

Δυστυχώς ο **μπαρμπα-Σπύρος** χάθηκε πρόωρα, 48 χρόνων, από τις σφαίρες των Γερμανών κατακτητών που τον ξάπλωσαν νεκρό λίγο πιο κάτω απ' το σπίτι του, κατόπιν υποδείξεως δυστυχώς Ελλήνων προδοτών, στις 18 Ιουνίου 1944. Μπορεί και οι δολοφόνοι να ήσαν Έλληνες.⁸⁷ Τον νεκρό πατέρα μετέφερε στην πλάτη του στον Άγιο Βασίλειο⁸⁸ και τον έθαψε ο γιος του **Πέτρος**, αφηλώντας ο **Πέτρος** τόσους κινδύνους που διέτρεχε. Η θειά **Γιωργούλα** έζησε τα τελευταία χρόνια της στην **Αθήνα**, κοντά στον μεγαλύτερο γιο της **Γεράσιμο** και στην οικογένειά του. Πέθανε το 1972.

---

87. Ο πατέρας του συγγραφέα αναφέρει στο βιβλίο του *Η ζωή μου, Λευκάδα*, 1986: «Τον Ιούνιο του 1944 που είχαν φύγει οι Ιταλοί, και στη **Λευκάδα** βρίσκονταν οι Γερμανοί, έγινε στο βουνό της **Λευκάδας** **Λαϊνάκη** σύρραξη των ανταρτικών ομάδων με τις δυνάμεις οργανώσεων της Δεξιάς, οι οποίες και ενίκησαν. Ύστερα άρχισε άγριο κυνηγητό και αδυσώπητη σφαγή. Η **Εύγηρος** επυροπολήθη, άνθρωποι ερρίφθησαν στη θάλασσα για να σωθούν.» Ο **μπαρμπα-Σπύρος** ήταν θύμα αυτής της σφαγής.

88. Εκκλησία στο κέντρο της **Ευγήρου**.

Εορτές Λόγου και Τέχνης 1964. Ο Δημήτριος Π. Φατούρος
(τέταρτος από αριστερά), Συμπρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής των
Εορτών δίπλα στην Μαρία Κάλλας.

Στη φωτογραφία διακρίνονται επίσης από αριστερά προς δεξιά:
Αρ. Ωνάσης, Αντ. Τζεβελέκης (Πρόεδρος του Συλλόγου Λευκαδίων Αττικής)
και τελευταίος δεξιά ο Απ. Φατούρος (Δήμαρχος Λευκάδος).

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ ΕΥΓΗΡΟΥ, ΕΝΑ ΕΥΥΠΟΛΗΠΤΟ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ

«Του 1907 εγενήθη υιός μας, την 17 Φεβρουαρίου, ημέραν Σάββατον, με το χάραμα της αυτής ημέρας. Εβαπτήσθη παρά του **Νικολάου Φατούρου** ποτέ **Θεοδώρου** (ή **Μπουτογιώνη**) την 25 Φεβρουαρίου Ε.Ε. ημέρα Απόκρεως και το όνομα αυτού **Δημήτριος**. Ο Γάμος αυτού έγινε 16 Οκτωβρίου του 1922» Μ' αυτές ακριβώς τις λέξεις, διατηρώντας την ορθογραφία τους, ο παππούς **Πέτρος** περιγράφει τη γέννηση, τη βάφτιση και τον γάμο του δεκαπεντάχρονου (!) γιου του, του πατέρα μου **Δημήτρη**. (Η μάνα μου **Μαρία**, το γένος **Αριστείδη Σπ. Φατούρου-Γιωργαλάκη**, γεννήθηκε στην **Εύγηρο Λευκάδας** το 1904 και πέθανε στο σπίτι μας στη **Λευκάδα** τις 22 Ιανουαρίου 1985 (ετών 81), ύστερα από πολύχρονη ασθένεια.)

Πριν και μετά τη γέννηση του πατέρα μου, όπως είδαμε, γεννήθηκαν και πέθαναν κι άλλα πολλά παιδιά, αδέρφια του. Έτσι, στήριγμα των πολυβασανισμένων γονιών στέκονταν μονάχα ο **Δημήτρης**. Σ' αυτόν, λοιπόν, ακούμπησαν όλη τους την ελπίδα, σ' αυτόν έδωσαν όλη τους τη λατρεία, και στο πρόσωπο αυτού του γιου έβλεπαν τον συνεχιστή του εαυτού τους.

Ο πατέρας μου **Δημήτρης (Μήτσος) Φατούρος (1907-1995)**, ήταν δικηγόρος. Όπως είπαμε, γεννήθηκε στην **Εύγηρο** της **Λευκάδας** στις 17 Φλεβάρη του 1907 και πέθανε στα **Γιάννινα** τις 23 Μάρτη 1995 και ώρα 7:07π.μ. Ήταν κάτι παραπάνω από 88 χρόνων. Κηδεύτηκε από το σπίτι μας στη **Λευκάδα** στις τέσσερις το απόγευμα της ίδιας ημέρας, στον οικογενειακό μας τάφο. Ο θάνατός του προήλθε από καρδιακή κάμψη λόγω γήρατος. Υπήρξε πάντοτε ένα υγιές άτομο.

Απέκτησε με τη μητέρα μου **Μαρία** πέντε παιδιά, ήτοι: Την **Ελένη**, που γεννήθηκε στην **Εύγηρο** της **Λευκάδας** στις 20 Σεπτεμβρίου 1924 και πέθανε στη **Χαλκίδα** στις 25 Ιουνίου 1995, και ετάφη την επομένη στον οικογενειακό τάφο του συζύγου της **Τάκη Ι. Πάλμου**. Ήταν 71 χρόνων. Την **Ερρικέτη**, οδοντίατρο, που γεννήθηκε στην **Εύγηρο** της **Λευκάδας** στις 23 Μαρτίου 1926 και πέθανε στην **Αθήνα** στις 31 Μαρτίου 2012. Ήταν παντρεμένη με τον δικηγόρο **Γιώργο Ρουμπάνο (1922-2016)** και απέκτησαν έναν γιο, τον **Γιάννη**. Τον **Θρασύβουλο**, που γεννήθηκα επίσης στην **Εύγηρο Λευκάδας** στις 20 Μάη 1928 και ζω στα **Γιάννινα**. Είμαι παντρεμένος με την **Ελένη Τσουμάνη** και έχω δύο κορίτσια, τη **Μαρία** και την **Κλεο-**

νίκη, και έναν γιο, τον Δημήτρη. Τη Θεοδώρα-Νίκη (Ρούλα), που γεννήθηκε στην πόλη της Λευκάδας στις 24 Ιουνίου 1940. Ήταν παντρεμένη με τον Νίκο Κουκουλιώτη (1936-2007) και έχει δύο κόρες, τη Σοφία και τη Νικάνδρη. Ζει, συνήθως, στη Λευκάδα. Την Πετρούλα, αρχιτέκτονα, που γεννήθηκε στην πόλη της Λευκάδας στις 7 Απριλίου 1946. Είναι παντρεμένη με τον καθηγητή του ΕΜΠ Γεώργιο Τσαμασφύρο και έχει 3 κόρες, την Πέννυ, τη Μαριάννα και τη Μυρτώ.

Ο πατέρας αναδείχθηκε κοινωνικά, επαγγελματικά και πολιτιστικά στην πόλη της Λευκάδας, υπήρξε καλός δικηγόρος και οικογενειάρχης, και αγαπητός στην κοινωνία όπου ζούσε.⁸⁹ Ήταν εξαιρετικά μορφωμένος, εγκυκλοπαιδικά, ιστορικά, πολιτικά, νομικά και πολιτιστικά. Εκτός των βιβλίων της επιστήμης του, μελέτησε σε βάθος και συμπλήρωσε παραπάνω από 2.000 βιβλία που υπάρχουν στη βιβλιοθήκη στο πατρικό σπίτι της Λευκάδας. Εξέδωσε βιβλίο για τη ζωή του (*Η Ζωή μου, Λευκάδα*, 1986) και διάφορες άλλες μικρογραφίες. Ιδού ένα σύντομο βιογραφικό του:

Πήγε στα Δημοτικά Σχολεία της Ευγήρου, του Μαραντοχωρίου, και δύο τάξεις (Α΄ και Γ΄) στην πόλη της Λευκάδας. Τέλειωσε το Ελληνικό Σχολείο Βασιλικής⁹⁰ (1921-1922) μετά από τριετή φοίτηση, και το 1922, σε ηλικία 15 ετών, παντρεύτηκε στην Εύγηρο με τη Μαρία, θυγατέρα Αριστείδη Φατούρου ή Γιωργαλάκη, άρχοντα της περιοχής, κατοίκου Ευγήρου. Με επιτυχείς εισιτήριες εξετάσεις εισήλθε στο τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας⁹¹ και αποφοίτησε μετά από κανονική τετραετή φοίτηση το σχολικό έτος 1926-1927.

89. Για την προσφορά του στην πόλη, ο Δήμος Λευκάδας έδωσε στον δρόμο που περνά πίσω από το σπίτι του στην ανατολική παραλία Λευκάδας το όνομα «Οδός Δημητρίου Φατούρου».

90. Βασιλική (η): Κωμόπολη, επίγειο της νότιας Λευκάδας, με ζωρή εμπορική κίνηση, χάρη στον πολύ εύφορο κάμπο της (ελιές, αμπέλια, κυρίως σταφίδα κ.λπ.) και τις εμπορικές σχέσεις, όχι μόνο με την πρωτεύουσα Λευκάδα, αλλά και με την Πάτρα, ακόμη και με την Ιταλία και τη Γαλλία. Ανάλογη η στάθμη της κοινωνικής ζωής της. Το μοναδικό χωριό όπου πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρχε ηλεκτρικός φωτισμός, πολλές γυναίκες είχαν εγκαταλείψει την παραδοσιακή ενδυμασία, χόρευαν ευρωπαϊκούς χορούς (ταγκό κ.λπ.), συνέχιζαν σπουδές μετά το Δημοτικό στο εκεί Ημιγυμνάσιο και το Γυμνάσιο της πόλης. Σήμερα καταλέγεται στους κατεξοχήν τουριστικούς προορισμούς.

91. Τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας: Νόμος του 1866 μοίρασε τη Μέση Εκπαίδευση σε δυο βαθμίδες, στο τριτάξιο Ελληνικών Σχολείων ή Σχολαρχείων, και στο τετρατάξιο Γυμνάσιον. Μόνη σε όλο το νησί η πόλη της Λευκάδας είχε Γυμνάσιον, ενώ Σχολαρχείο είχε π.χ. και η Βασιλική. Μάλιστα, στο Γυμνάσιο της Λευκάδας, που είχε κατακτήσει άριστη φήμη, φοιτούσαν συνήθως και οι έφηβοι του Ξηρόμερου αλλά και οι απόφοιτοι των Σχολαρχείων της Ιθάκης.

Το 1927, με εισιτήριες εξετάσεις γράφηκε στη Φιλοσοφική Σχολή **Αθηνών**, και την επόμενη χρονιά, μετά από τέσσερεις μήνες θητείας, απολύθηκε από το Ναυτικό με την ιδιότητα του Προστάτη. Το 1928 μεταγράφηκε από τη Φιλοσοφική Σχολή στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου **Αθηνών**, διά λόγους οικονομικούς, γιατί η Νομική Σχολή δεν υποχρέωνε την παρακολούθηση των μαθημάτων, κι έτσι μπορούσε να βρίσκεται στην **Εύγηρο** κοντά στους γέροντες γονείς του, τη γυναίκα του και τα τρία παιδιά του, να μελετά, να κάνει τον γεωργό και να πηγαίνει στην **Αθήνα** 2-3 φορές τον χρόνο για να δίνει εξετάσεις. Το 1933 έλαβε το πτυχίο της Νομικής Σχολής με «**Λίαν Καλώς**», μετά από τετραετή φοίτηση.

Αμέσως μετά έκανε έναν χρόνο πρακτική άσκηση στον εκλεκτό δικηγόρο **Λευκάδας Αναστάσιο Σκιαδαρέση**. Διορίστηκε Δικηγόρος στο Πρωτοδικείο **Λευκάδας** και γράφηκε στο Μητρώο Μελών του Δικηγορικού Συλλόγου **Λευκάδας** το 1934. Το ίδιο έτος εγκαταστάθηκε μόνιμα στην πόλη της **Λευκάδας** και άνοιξε δικηγορικό γραφείο στο οίκημα **Νίκου Γρηγόρη** και του γιου του **Μήτσου** (κοντά στον Ιερό Ναό του Αγίου Σπυριδωνος), όπου διατήρησε το γραφείο του μέχρι συνταξιοδότησεως, την 1^η Ιουλίου 1975, δηλαδή επί σαράντα ένα και πλέον χρόνια.

Ανέλαβε διάφορες θέσεις, όπως Νομικός Σύμβουλος της ΑΤΕ στη **Λευκάδα**, Διευθυντής και Νομικός Σύμβουλος της Ηλεκτρικής Εταιρείας **Λευκάδας** – στην οποία παρέμεινε μέχρι της εξαγοράς της από τη ΔΕΗ το 1960 – Πρόεδρος του ΚΤΕΛ, του Παγοποιείου, μέλος του Δ.Σ. του Ταμείου Προστασίας Ελαιοπαραγωγής, του Λιμενικού Ταμείου, Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου **Λευκάδας**, δικηγόρος του δημοσίου και πολλές άλλες. Ωστόσο, η μεγάλη του συνεισφορά του στη **Λευκάδα** ήταν η ενασχόλησή του με τα πολιτιστικά σωματεία της πόλης.

Το 1951 εκλέγεται Σύμβουλος και το 1952 εκλέγεται Πρόεδρος του Μουσικού-Φιλολογικού Ομίλου **ΟΡΦΕΥΣ**.⁹² Υπό την Προεδρία του πατέρα μου

92. Ο **Ορφείας** ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1937 στη **Λευκάδα** από μια ομάδα νέων, μελών της μαντολινάτας (ορχηστρικό σύνολο από μαντολίνα). Η πρώτη εμφάνιση έγινε την 1η Ιανουαρίου του 1938. Στη μακροχρόνια πορεία του κάλυψε κάθε είδους πολιτιστική και καλλιτεχνική δραστηριότητα, από συναυλίες και λογοτεχνικές βραδιές, μέχρι θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις ζωγραφικής και χοροεσπερίδες. Με τα χρόνια προσέθηκαν νέα τμήματα και δραστηριότητες, όπως το Λαογραφικό Μουσείο, ο ραδιοφωνικός σταθμός, η Κινηματογραφική Λέσχη, ενώ σταθμός θεωρείται η δημιουργία των Γιορτών Λόγου και Τέχνης το 1955 και του Διεθνούς Φεστιβάλ Φολκλόρ το 1960, θεσμοί που λειτουργούν μέχρι και σήμερα. Από το 1956 διοργανώνει κάθε χρόνο τις εκδηλώσεις για την επέτειο της Ένωσης της Επτανήσων με την **Ελλάδα**. Για το μεγάλο πολιτιστικό του έργο τιμήθηκε το 1993 με βραβείο από την Ακαδημία **Αθηνών**.

ο **Ορφέας** οργάνωσε στη **Λευκάδα** τις πρώτες Γιορτές Λόγου και Τέχνης⁹³. Μεταξύ άλλων προγραμματισμένων εκδηλώσεων, εκλήθη ο σκηνοθέτης του Εθνικού Θεάτρου **Σωκράτης Καραντινός**⁹⁴ και ηθοποιοί του Εθνικού Θεάτρου, για να ανεβάσουν σε μια κοιλάδα των **Σφακιωτών Λευκάδας** το θεατρικό έργο του Λευκάδιου λογοτέχνη και δικηγόρου Αθηνών **Νικόλαου Γ. Κατηφόρη**⁹⁵, **Φωτεινός**⁹⁶, διασκευή του ομώνυμου ποιήματος του **Αριστοτέλη Βαλαωρίτη**⁹⁷. Το έργο, με την αντίδραση δεξιών παραγόντων της πόλεως και την άκαμπτη στάση του δικηγόρου Κώστα Σερεπίσου, που το έκριναν κομμουνιστικό, δεν παίχτηκε, και όλες οι προετοιμασίες σε έμφυχο και άψυχο υλικό χάθηκαν, παρά τη σύμφωνη γνώμη του Νομάρχη Λευκάδας **Κωνσταντίνου Μπλέρη** και του εγγονού του ποιητή **Αριστοτέλη Βαλαωρίτη** που ενέκριναν το έργο και δεν το θεώρησαν κομμουνιστικό. Η ματαιώση του έργου και της όλης προσπάθειας του **ΟΡΦΕΑ** κρίθηκε προσβλητική, και γι' αυτό τον λόγο παραιτήθηκε ολόκληρο το Δ.Σ. του **ΟΡΦΕΑ**. Συγχρόνως γίνεται εκλογή νέου Δ.Σ. και ο πατέρας μου επανεκλέγεται Σύμβουλος.

93. Το 1952 – τρία μόλις χρόνια από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου – ο **Ορφέας**, υπό την προεδρία του **Δ. Φατούρου**, βάζει τα θεμέλια των Γιορτών Λόγου και Τέχνης που συνεχίζονται μέχρι σήμερα. Το 1962 ξεκινά και το Διεθνές Φεστιβάλ Φολκλόρ της **Λευκάδας** με εμπνευστή και δημιουργό τον **Αντώνη Τζεβελέκη**, φίλο, συνεργάτη και κουμπάρο του **Δ. Φατούρου**. Οι Γιορτές, μαζί με το Φεστιβάλ **Αθηνών**, αποτελούν έναν από τους παλαιότερους πολιτιστικούς θεσμούς της **Ελλάδας**. Το 2005 (50η επέτειος) ετέθησαν υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, ενώ ο τότε Γ. Γ. ΟΗΕ **Κόφι Ανάν (Kofi Annan)**, θητεία 1997-2006) απέστειλε ειδικό μήνυμα στους διοργανωτές.

94. **Σωκράτης Καραντινός** (1906-1979): Θεατρικός σκηνοθέτης και Δάσκαλος. Συνεργάστηκε επανειλημμένα με το Εθνικό Θέατρο και άλλα θέατρα.

95. **Νίκος Κατηφόρης** (1903-1967): Λευκαδίτης δικηγόρος και συγγραφέας στρατευμένος στην Αριστερά. Πατέρας του πολιτικού, συγγραφέα και καθηγητή **Γιώργου Κατηφόρη**.

96. Ο **Φωτεινός** είναι το πιο ώριμο έργο του **Αριστοτέλη Βαλαωρίτη**, που ο θάνατος δεν τον άφησε να το ολοκληρώσει. Η υπόθεσή του βασίζεται σε ένα επεισόδιο που συνέβη στη φραγκοκρατούμενη **Λευκάδα** το 1357. Ο **Φωτεινός**, εβδομηντάρης αγρότης και παλιός οπλαρχηγός, πετροβολάει και χτυπάει τα σκυλιά του αυθέντη **Γρατιανού Τζώρτζη**, γιατί του χαλάνε τα σπαρτά. Για την πράξη του αυτή συλλαμβάνεται, δέρονται και εξευτελίζεται. Το εθνικό φιλότιμο του γέρου πληγώνεται, γι' αυτό και αγανακτισμένος καταφεύγει στο βουνό, για να ετοιμάσει επανάσταση και να εκδικηθεί τον ξένο δυνάστη. Το ποίημα αποτελείται από τρία άσματα. Το κείμενο διατίθεται με ελεύθερη πρόσβαση στο διαδίκτυο από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, [<http://www.greek-language.gr/digitalResources/index.html>]

97. **Αριστοτέλης Βαλαωρίτης** (1824-1879): Άρχοντας της **Λευκάδας** και πολιτικός. Μέγας ποιητής και πατριώτης, αγωνίστηκε για την Ένωση της Επτανήσου με την **Ελλάδα** (1864).

Από το 1958-1964 διατελεί Πρόεδρος της Φιλαρμονικής Εταιρίας **Λευκάδος**⁹⁸. Στις Γιορτές Λόγου και Τέχνης **Λευκάδας** από το 1955-1965, ο Πατέρας μου πρόσφερε τις υπηρεσίες με ευσυνειδησία, πίστη και εργατικότητα. Στις πολύ επιτυχημένες Γιορτές του 1964, στις οποίες τραγούδησε η **Μαρία Κάλλας**⁹⁹ και παρευρέθη ο **Αριστοτέλης Ωνάσης**¹⁰⁰, ο πατέρας μου ήταν Πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής των Γιορτών και το 1965 Αντιπρόεδρος.

Ασχολήθηκε με την πολιτική σε τοπικό επίπεδο, ως στέλεχος της **Ένωσης Κέντρου**¹⁰¹ και του **ΚΟΔΗΣΟ**¹⁰², ενώ κατείχε πολλές επίζηλες πολιτικές θέσεις, όπως Πρόεδρος της Επιτροπής Πανδημοκρατικού Μετώπου **Λευκάδας** (1945), της Επιτροπής για την Αβασίλευτη Δημοκρατία (1974) κ.λπ. Στις πρώτες δημοτικές εκλογές μετά τη Δικτατορία (1975) είχε αποφασίσει να κατέλθει ως υποψήφιος Δήμαρχος με δικό του ψηφοδέλτιο. Παραιτήθηκε από την υποψηφιότητα αυτή, όταν δεν εξασφάλισε την υποστήριξη των κομμάτων ως ακομμάτιστου υποψήφιου Δημάρχου.

98. Η Φιλαρμονική Εταιρία **Λευκάδος** ιδρύθηκε το 1850 από επιφανείς Λευκαδίτες, με επικεφαλής τη **λαίδη Ντορίνα (Χρυσούλα) Καλκάνη-Πετριτσοπούλου**, γυναίκα φιλόμουση και προοδευτική, τον εθνικό ποιητή **Αριστοτέλη Βαλαωρίτη**, τον **Πάνο Στεφανίτση** κ.ά. Είναι το αρχαιότερο σωματείο στην περιοχή και η δεύτερη χρονολογικά ιδρυθείσα Φιλαρμονική στην **Ελλάδα**. Στη διάρκεια του μακρού της βίου γνώρισε μέρες δόξας και απέσπασε πολλές και σπουδαίες διακρίσεις. Το 1864 παιανίζει για την **Ένωση των Επτανήσων**, το 1896 συμμετέχει στους Ολυμπιακούς Αγώνες της **Αθήνας**, το 1906 παίρνει μέρος στη Μεσολυμπιάδα (μοναδική φιλαρμονική από τα **Επτάνησα**) και το 1983 τής απονέμεται το βραβείο Ακαδημίας **Αθηνών**.

99. **Μαρία Κάλλας** (1923-1977): Κορυφαία υψίφωνος και η πλέον γνωστή παγκοσμίως ντίβα της όπερας.

100. **Αριστοτέλης Ωνάσης** (1906-1975): Έλληνας εφοπλιστής και επιχειρηματίας και ένας από τους διασημότερους κροίσους του 20ού αιώνα.

101. Η **Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις (Ε.Κ. – Ν.Δ.)**, υπήρξε πολιτικό κόμμα, η ιστορική συνέχεια της Ένωσης Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου κατά την μεταπολίτευση υπό την αρχηγία του Γεωργίου Μαύρου. Μετονομάστηκε σε Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ) το 1976.

102. Το **Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (ΚΟΔΗΣΟ)** ήταν ελληνικό πολιτικό κόμμα, από τα μετριοπαθή κεντρώα κόμματα της μεταπολίτευσης. Ιδρύθηκε στις αρχές του 1979 από στελέχη κυρίως προερχόμενα από τη διάσπαση της ΕΔΗΚ που είχε προηγηθεί το 1978, με πρώτο πρόεδρο τον **Γιάγκο Πεσμαζόγλου**.

Ο Θρασύβουλος Φατούρος στο ναό του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη (15 Μαΐου 1961).

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ Δ. ΦΑΤΟΥΡΟΣ

Η Ζωή μου εν συντομία

Θέλω τώρα να περάσω σε ένα άλλο κεφάλαιο αυτής της εξιστόρησης, εκείνο της αυτοβιογραφίας μου. Όχι πως υπήρξα στη ζωή κάτι το σημαντικό που πρέπει να καταγραφεί – απλώς μια σύντομη βιογραφική ιστορική εξιστόρηση, έτσι ώστε, αν κάποιος από τους δικούς μου κάποτε ενδιαφερθεί να μάθει τα γεγονότα και τη ζωή μου με λίγες λέξεις, να μπορεί να το κάμει.

Γεννήθηκα στις 20 Μάη του 1928 στην **Εύγηρο** της **Λευκάδας**. Μεγάλωσα στην πόλη της **Λευκάδας**, μια μικρή πόλη, που την θεωρώ, όμως, τη μοναδική μου πατρίδα. Βαπτίστηκα στις 23 Σεπτεμβρίου 1928 στην **Εύγηρο**, από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών **Χρήστο Ευστ. Μάλφα**, κάτοικο **Λευκάδας**, και έλαβα το όνομα **Θρασύβουλος** κατά παράκληση του παππού μου **Πέτρου**. Το όνομα το επέλεξε από τον Στρατηγό της Αρχαίας **Ελλάδας** που κατέλυσε την τυραννία των Τριάκοντα Τυράννων.

Τελειώνοντας το Γυμνάσιο, σπούδασα στην Ανώτατη Γεωπονική Σχολή **Αθηνών**¹⁰³ και κατόπι μετεκπαιδεύτηκα στην **Ιταλία** και στην **Ελβετία**. (Στις 5 Ιουλίου 1953 απολύθηκα από τον Στρατό, και συνέχισα τις σπουδές μου.)

Υπηρέτησα στον Οργανισμό Βάμβακος από το 1956 έως το 1958. Κατόπιν, με εξετάσεις, πέτυχα πρώτος στην Αγροτική Τράπεζα¹⁰⁴ και υπηρέτησα σ' αυτήν μέχρι το 1950. Μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1989 υπηρέτησα σε διάφορες βιομηχανίες γάλακτος, κατά σειρά στη Βιομηχανία Γάλακτος στην **Αλίαρτο Βοιωτίας**, μια κωμόπολη που βρίσκεται ανάμεσα στη Θήβα και στη Λειβαδιά. Εκεί γεννήθηκε και η κόρη μου **Μαρία**, στις 9 Ιουνίου 1963. Ύστερα μετατέθηκα στην **Πάτρα**, υπηρέτησα εκεί επί έναν χρόνο, στο εργοστάσιο ΠΡΩΤΟ, ως Διευθυντής.

---

103. Ιδρύθηκε το 1920 επί κυβερνήσεως **Ε. Βενιζέλου**, με τον νόμο 1844/1920 ως αυτοτελές ΑΕΙ με την επωνυμία Ανωτέρα Γεωπονική Σχολή **Αθηνών** και με πρώτο πρότανη τον γεωπόνο και πολιτικό **Σπυρίδωνα Χασιώτη**, που υπήρξε εξέχουσα προσωπικότητα της γεωπονικής επιστήμης του τόπου μας. Το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο **Αθηνών**, όπως ονομάζεται σήμερα, είναι το τρίτο κατά σειρά αρχαιότητας πανεπιστημιακό ίδρυμα της **Ελλάδας**, μετά το ΕΚΠΑ και το ΕΜΠ.

104. Η Αγροτική Τράπεζα της **Ελλάδος** (ΑΤΕ) ήταν ο κατεξοχήν χρηματοπιστωτικός φορέας που ασκούσε αποκλειστικά την αγροτική πίστη στην **Ελλάδα**. Ιδρύθηκε το 1929 με έδρα την **Αθήνα**, ως «αυτόνομος τραπεζικός οργανισμός κοινωφελούς χαρακτήρος». Τον Ιούλιο του 2012, το υγιές τμήμα της απορροφήθηκε από την Τράπεζα **Πειραιώς**.

Ακολούθησε η μετάθεσή μου στη **Λάρισα**, όπου υπηρέτησα από το 1965 έως το 1968. Στη **Λάρισα** γεννήθηκε ο γιος μου **Δημήτρης**, στις 17 Σεπτεμβρίου 1965, και από κει, τέλος, μετατέθηκα στην Αγροτική Βιομηχανία Γάλακτος ΔΩΔΩΝΗ¹⁰⁵ στα **Γιάννινα**, όπου παρέμεινα από τις 12 Απριλίου 1968, μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1989. Στη ΔΩΔΩΝΗ υπηρέτησα ως Τεχνικός Διευθυντής, Διευθύνων Σύμβουλος και ως Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της εταιρείας. Στα **Γιάννινα**, στις 2 Μάη 1972 γεννήθηκε το τρίτο παιδί μου, η κόρη μου **Κλειώ**.

Η κόρη μου **Μαρία** σπούδασε Πολιτικός Μηχανικός στο ΕΜΠ. Είναι σήμερα παντρεμένη με τον **Βασίλη Δούβλη**, φιλόλογο καθηγητή, μετεκπαιδευθέντα στο **Παρίσι**, ο οποίος εργάζεται σαν σκηνοθέτης στον τηλεοπτικό σταθμό της Βουλής. Έχουν δύο αγόρια, τον **Γιώργο** και τον **Θρασύβουλο**. Ο γιος μου **Δημήτρης** εργάζεται στα Ηνωμένα Έθνη στις **Βρυξέλλες** και είναι πτυχιούχος της Σχολής Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου **Αθηνών**. Είναι παντρεμένος με την Πορτογαλίδα **Ana Mouzinho de Albuquerque** που μιλάει έξι γλώσσες και εργάζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έχουν δύο αγόρια, τον **Αλέξανδρο-Θρασύβουλο** και τον **Πέτρο-Φερνάντο**. Η **Κλεονίκη** είναι παντρεμένη με τον Μηχανικό **Αριστέιδη Σπέγγο** από τα **Γιάννινα** και έχουν μία κόρη, τη **Μαριλένη**, και έναν γιο, τον **Βασίλη-Ζήσιμο**. Η **Κλεονίκη** δουλεύει στο Πανεπιστήμιο **Ιωαννίνων** και έχει τελειώσει την Σχολή Επικοινωνίας και Μέσων Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου **Αθηνών**.

Η γυναίκα μου **Ελένη** γεννήθηκε στις 20 Φλεβάρη του 1940, είναι δηλαδή μικρότερη από μένα περίπου 12 χρόνια. Είμαι υποχρεωμένος να ομολογήσω ότι η γυναίκα μου υπήρξε καλή απέναντί μου, με προσέχει και με αγαπά. Δεν υπάρχει καμία αμφισβήτηση πως τα πλεονεκτήματα της γυναίκας μου είναι τόσο πολλά που καλύπτουν τις μικροατέλειές της, όπως άλλωστε συμβαίνει με τα περισσότερα ζευγάρια.

Ζω ως εκ θαύματος

Παρακάτω, και βαίνοντας προς το τέλος αυτής της αφήγησης, είναι απαραίτητο να παραθέσω τα εξής: Το πόσες φορές και πότε γλίτωσα από βέβαιο θάνατο χαρακτηρίζει την εύνοια της τύχης μου. Βέβαια εννοώ μόνο τα ατυχήματα, τα οποία και αναφέρω στη συνέχεια.

Σε ηλικία περίπου 14 χρόνων περνούσα, χωρίς ιδιαίτερο λόγο, τον γκρε-

105. Ιδρύθηκε το 1963 με μετόχους την Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος και τις τέσσερις Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών της **Ηπείρου**.

μό μεταξύ **Σκυδιού** και αρχών **Λιφόπυργου**¹⁰⁶ (Ευγήρου **Λευκάδας**) στη θέση **Διμαούλα**, εκεί όπου εκβάλλουν τον χειμώνα από τον «καταποτήρα» τα πλεονάζοντα νερά του κάμπου της **Ευγήρου**. Έσπασε κάποιος μικρός βράχος και βρέθηκα με τα ρούχα στη θάλασσα, αφού κατάφερα ν' αποφύγω τους αποκάτω μου βράχους. Κολύμπησα και βγήκα στη στεριά. Το ύψος από το οποίο έπεσα μέχρι τη θάλασσα υπολογίζεται σε 12-15 μέτρα.

Τον Σεπτέμβριο του 1943 (ήμουν τότε δεκαπέντε χρόνων) οι κατακτητές της χώρας μας Ιταλοί εγκατέλειψαν τους συμμάχους τους Γερμανούς¹⁰⁷ του **Χίτλερ** και με επικεφαλής τον Στρατηγό τους **Pietro Badoglio** (1871-1956)¹⁰⁸ προσχώρησαν στους συμμάχους (Εγγλέζους, Ρώσους, Αμερικανούς κ.λπ.). Φεύγοντας οι Ιταλοί πέταξαν στη θάλασσα στο χωριό **Βασιλική** **Λευκάδας** και στη θέση **Κολυβάτα** τις οβίδες των πυροβόλων τους. Το πληροφορήθηκα και έσπευσα από την **Εύγηρο** εκεί, και με βουτιές έβγαλα αρκετές από τις οβίδες αυτές. Απερίσκεπτα κτυπούσα το μπροστινό μέρος των οβίδων στα βράχια, στη μεριά του επικρουστήρα, για να βγουν οι επικρουστήρες και να πάρω τους κάλυκες. Τύχη μεγάλη που δεν έσκασε κανένας, και νά 'μαι τώρα που ζω και περιγράφω τα παραπάνω.

Την Άνοιξη ή αρχές καλοκαιριού του 1944 οι Γερμανοί στη **Λευκάδα** πληροφορήθηκαν πως σε μια μάχη μεταξύ του ΕΛΑΣ¹⁰⁹ και τμήματος Γερμανών στην **Αχαρνανία** σκοτώθηκε ένας γερμανός Αξιωματικός. Για αντίποινα, οι Γερμανοί συγκέντρωσαν όλους τους άνδρες στην πλατεία της **Λευκάδας** και έβαλαν φρουρούς στις αρχές των γύρω στενών. Έλληνας καταδότης ξεχώριζε τους έγκλειστους σε «κομμουνίστ» και «πατριότ», και γερμανός ελληνομαθής άφηγε ελεύθερους τους «πατριότ».¹¹⁰ Εγώ απερίσκεπτα πλησίασα το στενό μεταξύ του σημερινού κέντρου «Κασμπά» και του καφενείου **Χαλικιά** (παλιά **Σελιάχα** ή **Πούλου**) και ξέφυγα προς τα κάτω. Ο Γερμανός δεν με πυροβόλησε. Ήμουν τότε δεκαέξι χρόνων.

Στις 14 Ιουλίου 1952, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής μου θητείας

106. **Λιφόπυργος** (ο): Χερσόνησος ανάμεσα στο Σκύδι και την **Αμμούσω** στη νότια **Λευκάδα**.

107. Τον Σεπτέμβριο του 1943 οι Ιταλοί παραδόθηκαν στους Γερμανούς. Η **Λευκάδα** περνά έτσι σε κατάσταση γερμανικής κατοχής, που θα διαρκέσει μέχρι τις 12 Σεπτεμβρίου 1944.

108. **Πιέτρο Μπαντόλιο** (1871-1956): Ιταλός στρατάρχης, διπλωμάτης, αντιβασιλέας και πολιτικός.

109. Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ).

110. Πρόκειται για τις γερμανικές λέξεις *Kommunist*, που σημαίνει τον κομμουνιστή, και *Patriot*, που σημαίνει τον πατριώτη.

στην **Αριδαία Πέλλας**¹¹¹, ως έφεδρος αξιωματικός, τραυματίστηκε στο άνω μέρος του λαιμού και στο αριστερό γόνατο συνεπεία εκρήξεως νάρκης¹¹², κατά την άρση ναρκοπεδίου σε διατεταγμένη υπηρεσία. Ως επικεφαλής του Συνεργείου Ναρκαλιευτών, δικάστηκε στο Διαρκές Στρατοδικείο **Θεσσαλονίκης** και αθώωθηκε παμφηφεί για την ανθρωποκτονία και τις σωματικές βλάβες εξ αμελείας των μελών του Συνεργείου. Από την έκρηξη της νάρκης σκοτώθηκε ο στρατιώτης **Θεόδωρος Μπερερής** από το **Αιτωλικό Μεσολογγίου**. Ο φονευθείς στρατιώτης βρισκόταν έξι μέτρα από της νάρκης και εγώ μόνο ένα. Ο Βασιλικός Επίτροπος, αγορεύοντας στη δίκη, είπε: «Ο νεαρός κατηγορούμενος βρισκόταν προς τιμήν του όχι οκτώ μέτρα από τη νάρκη αλλά ένα. Ζητώ την αθώωσή του.» Ιδού η μεγάλη μου τύχη!

Στα τέλη Ιουλίου 1952 έλαβα εντολή απ' το Γενικό Επιτελείο Στρατού να προβώ στην καταστροφή όλων των ναρκών που είχα βγάλει και είχα σε αποθήκη στην **Αριδαία Πέλλας**. Τις φόρτωσα μόνος μου στο φορτηγό, τις μετέφερα σε μια χαράδρα στο **Λουτράκι Αριδαίας**, τις έκανα σωρό και τις πυροδότησα. Δυστυχώς, λίγες από τις νάρκες εξερράγησαν. Οι περισσότερες ήσαν ανέπαφες και κάπνιζαν. Τις πήρα μία-μία και τις έριξα σ' ένα λαγούμι. Καμία όταν τις μετέφερα στο λαγούμι ή μέσα σ' αυτό δεν εξερράγη. Τύχη, και πάλι, πρωτοφανής.

Φυλάκιση από τους Ιταλούς και άλλες περιπέτειες

Με συνέλαβαν οι κατακτητές Ιταλοί για λαθρεμπόριο¹¹³ λαδιού και φυλακίστηκα στη **Ζαβέρδα Αχαρνανίας**, μαζί με τον επ' αδελφή γαμπρό του πατέρα μου **Σπύρο Β. Βασίλα-Τζαμαρούλη**, τον πρώτο εξάδελφό του **Σπύρο Ιωάννη Δελλαπόρτα ή Μανιάκη**, και τον **Σάββα Θεοδόση Δελλαπόρτα ή Καλαμετζία**. Έμεινα στο κρατητήριο 2-3 μέρες, σε ακαθαρσίες από κόττες, χωρίς νερό και φαγητό. Ήρθε ύστερα μια νέα όμορφη κοπέλα από την **Ιθάκη**, ίσως φίλη του Ιταλού Διοικητή, με χάιδεψε στο μάγουλο,

111. **Αριδαία** (η): Κωμόπολη του νομού Πέλλας στη **Μακεδονία**.

112. Ακόμη και σήμερα συμβαίνουν ατυχήματα από τις νάρκες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, που βρίσκονταν ή και βρίσκονται διάσπαρτες, σε μεγάλο αριθμό, στις «ευαίσθητες» περιοχές της χώρας, όπως στη **Μακεδονία**, στη **Θράκη**, στα νησιά του **Αιγαίου** κ.λπ., τοποθετημένες εκεί από Έλληνες, Εγγλέζους, Ιταλούς και Γερμανούς.

113. Στα χρόνια της Κατοχής – κάτω από τα μάτια των κατακτητών – οι Λευκαδίτες μετέφεραν λάδι στην **Αχαρνανία** και έπαιρναν σιτηρά. Το σωτήριο αυτό λαθρεμπόριο γινόταν με βάρκες που κινούνταν συνήθως μόνο με κουπιά. Ο δεκαπεντάχρονος μαθητής **Θρασύβουλος** έκανε κοντραμπάντο (παρωχ. λαθρεμπόριο) κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών!

και μου είπε: «Γιατί, χρυσό μου, σ' έχουν εσένα φυλακίσει;» Λίγο ύστερα, σ' ένα πήλινο δοχείο (ρομπόλα ή μπότι) μάς έφεραν νερό, και επέτρεψαν στον συγγενή μας από τη **Ζαβέρδα Σωτήρη Σπύρου Φατούρο** να μας φέρει φαγητό και, πράγματι, το μεσημέρι μάς έφερε ψωμί και πιλάφι με κρέας. Ύστερα, χάρη στην κοπέλα πιστεύω, μας ελευθέρωσαν. Αν ζει εκείνη η κοπέλα, υπέργηρη τώρα, την ασπάζομαι θερμά και την ευχαριστώ.

Φυλακίστηκα, επίσης, τις παραμονές Χριστουγέννων του 1944, μαζί με τον πατέρα μου και τον μπατζανάκη του, τον **Βασίλη Βεντούρα**, από τους «Εθνικόφρονες» που ήταν παράλληλα και συνεργάτες των Ιταλών και των Γερμανών κατακτητών αρκετοί απ' αυτούς. Εκεί κινδύνεψα από τον **Νιόνιο Αχείμαστο**, γιατί μας είπε σε βραδινή του επίσκεψη στους θαλάμους των φυλακών **Λευκάδας** ότι την επομένη θα μας οδηγούσε προς θάνατο στην τρύπα των **Χαραδιάτικων**.¹¹⁴ Ήμουν τότε 16 χρόνων. Εκεί, σ' αυτή την τρύπα βρήκαν τον θάνατο εκατοντάδες Λευκαδίτες, κυρίως αγωνιστές.

Θυμάμαι πως, όταν ο Αχείμαστος μπήκε στον θάλαμο, όλοι οι κρατούμενοι σηκώθηκαν όρθιοι. Εγώ έμεινα ξαπλωμένος, και τότε ο **Αχείμαστος** μου λέει: «Βρε, σήκω πάνω!», πιάνοντας το περιστροφό του. Τότε ο συγκατατούμενος πατέρας μου τού λέει: «Είναι γιος μου.» «Α, κυρ-**Μήτσο**, είσθε οικογενειακώς εδώ. Εσένα δεν θα σε πάρω στην τρύπα.» Καθώς κάποτε ο πατέρας μου τον είχε υποστηρίξει αφιλοκερδώς ως δικηγόρος σε ποινική δίκη του.

Θέλω ακόμη να πω πως τον Ιούλιο του 1946 με χτύπησαν στην παραλία στη **Λευκάδα**, πρωτοστατούντος του «Εθνικόφρονα» **Νίκου Βάθη**.

Πάλι στην **Αθήνα**, στο **Παγκράτι**, δίπλα στο περίπτερο που 'ναι μπροστά στον κινηματογράφο ΠΑΛΛΑΣ με χτύπησαν οι Χίτες¹¹⁵, γιατί μοίραζα μαζί με την **Καίτη Ανεμογιάννη** εφημερίδες της Αριστεράς, αφήνοντάς με για αρκετό χρόνο αναίσθητο.

Επίσης, μαθητής του Γυμνασίου επί ιταλικής κατοχής στη Λευκάδα, με ερώτησε ο Ιταλός Συγγυμνασιάρχης του σχολείου **Αμαντέο Γκαστένο** τι θα επιθυμούσα να φέρει το νέο έτος. Του απάντησα ότι θα ήθελα να δω την πατρίδα μου ελεύθερη. Ο αείμνηστος Γυμνασιάρχης **Θεοδόσης Σταματέλος** – με προφανή πρόθεση να με προστατέψει από την οργή του Ιταλού – μου έριξε ένα σκαμπίλι που το θυμάμαι ακόμη. Ο Ιταλός δεν αντέδρασε.

114. **Χαραδιάτικα** (τα): Ημιορεινό χωριό της **Λευκάδας** με πληθυσμό 30 κατοίκων. απέχει 4χλμ. από το **Νυδρί** και 1χλμ. από το χωριό **Βλυχό**.

115. Μέλη της αντικομμουνιστικής Οργάνωσης Χ που ιδρύθηκε την περίοδο της γερμανικής κατοχής στην **Αθήνα** από τον αντισυνταγματάρχη Πεζικού **Γεώργιο Γρίβα**, μετέπειτα στρατιωτικό αρχηγό της ΕΟΚΑ και ιδρυτή της ΕΟΚΑ Β'.

Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Πίστευα και πιστεύω ακόμη σ' εκείνη την αριστερή ιδεολογία που θα γέμιζε με ευτυχία και καλοσύνη τον άνθρωπο. Δεν ήρθαν στη ζωή έτσι, κι οι κοσμοθεωρίες ανατράπηκαν, για να ζούμε σήμερα σ' έναν κόσμο όπου ο ένας προσπαθεί να εκμεταλλευθεί τον άλλον, και που δεν έχει εκείνη τη γλυκύτητα στην οποία, εμείς τουλάχιστο, πιστέψαμε στα νεανικά μας χρόνια. Ίσως, όμως, μπορεί και να με ωφέλησε, γιατί έπρεπε να επιδείξω εργατικότητα, δραστηριότητα, προσήλωση, για να μπορέσω να ξεπεράσω τυχόν δυσμενείς συνέπειες απ' αυτή μου την αριστερή μου θέση. Αυτό νομίζω το κατάφερα. Απ' την άλλη μεριά, όμως, «κατηγορούμαι», με εισαγωγικά βέβαια, από την οικογένειά μου πως πρόσεχα περισσότερο την υπηρεσία και λιγότερο όλα τ' άλλα.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Όπως όλοι οι νέοι, το ίδιο και εγώ, συνεπαρμένος απ' αυτή τη νεότητα, ερωτεύτηκα, ξέχασα ύστερα, πόνεσα, αλλά προχώρησα. Στο μεταξύ, πολλές φορές καθόμουνα και έγγραφα διάφορα, ύστερα τα 'σκιζα, τα ξαναέγραφα, αλλά στο τέλος δεν νομίζω πως βγήκε τίποτα απ' αυτή τη γραφή. Έτσι όμως, να 'ναι γραμμένα από εμένα, ακούστε τρία μικρά μου, άκομψα ίσως, και χωρίς ποιητική εναρμόνιση και τέχνη ή σοφία – τρία μικρά ποιήματα:

ΔΙΩΓΜΟΣ

Σμάρι στο **Πεντοφάναρο**¹¹⁶ οι ανθρόποι
όλοι σ' ένα τραγούδι ελπίδας μαζωμένοι,
Δάσκαλοι, Νιοι, Μεγάλοι, Θρύψαλα κατόπι.

Ύστερα φονικό, **Γουδί**, συνήθεις τόποι,
Πνίξιμο της περηφάνειας, εξευτελισμός,
Χαμένη η αλήθεια, των νεκρών οι κόποι.

Υγρά, ολοπόρφυρα μα και θλιμμένα
Εφημερίδα της ντροπής διαβάζουν,
Μάτια που τη μισούν χαμηλωμένα.

Προσποίηση στο τραμ, το μακελάρη,
φονιά να ξεπεράσουν,
τον ίδιο ασφαλίτη είτ' είναι **Μέρλιν**,
ή **Σκοπευτήριο** ή **Χαϊδάρι**.¹¹⁷

ΠΡΟΣΜΟΝΗ

Καλοσυνάτη αρχόντισσα χαρά,
τ' ανάερο φτερούγισμά σου ξένο,
στο πλάνο παρελθόν τ' ονείρου μια φορά
στη νιότη πάντα σκέφτομαι και μένω.

116. Από το πεντοφάναρο της κεντρικής πλατείας **Λευκάδας** κρέμασαν τα κεφάλια επτά κομμουνιστών, μετά από τη μάχη της περιοχής **Πούντα** του **Ακτίου**, στις 22 Ιουνίου του 1947.

117. **Μέρλιν**, **Σκοπευτήριο** και **Χαϊδάρι**: Ιστορικοί τόποι βασιανιστηρίων και εκτελέσεων, επί γερμανικής κατοχής και Εμφυλίου.

Αργοκυλάει η μαβιά δύση με τα περασμένα,
 με μια ελπίδα το αύριο λαμπερό,
 μάτια ξέθωρα, άχαρα σβησμένα,
 να στήσουν παραδείσιο ένα χορό.

Κι είναι το αύριο, το χθες, είναι το τώρα,
 στην προσμονή κρύφια ελπίδα στέλνει,
 ν' αράξη εδώ καράβι,
 ελπιδοφόρα μηνύματα περιστεριών
 ιμέρων για να φέρνει.

Μα το αύριο με το χθες αδελφωμένα
 μάταιη η προσμονή φωτός στο νου
 χορός των ερινύων συντεριασμένος,
 στη σκοτεινή γραμμή του ουρανού.

Έτσι κλεισμένος στον άλαλο χαμό
 στους γιους που φθάνουν με χαρά λουσμένος
 στης θείας ανεμελιάς τη χώρα να σταθώ
 ξένος εγώ, χαράς ζωής αυτοί πλημμυρισμένοι.

ΝΕΟΙ

Οδηγητές της ανελύπτης μοίρας σταθείτε,
 μην αφεθείτε στην ευδαιμονία των οραμάτων σας

Οργώστε τις ανθρώπινες καρδιές,
 ποτίστε τις με καλοσύνης βάλσαμο.

Τους γλυκούς κελαιδισμούς πουλιών φέρτε στις τραχιές τραγικές ψυχές
 των ρυτιδωμένων προσώπων.

Μην δικάσετε για τα λάθη, το χάσμα, την απονιά.

Πέραν, πάν' απ' αυτά δικαιοκρίτες νιοι, άσπρη βροχή, φλογερό μεγαλό-
 πνοο καμίνι, ζωής πορφυρανθοί εσείς.

ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Αν και άλλοι πρέπει να με κρίνουν, εγώ, κάνοντας σωστή αυτοκριτική, θα έλεγα πως στάθηκα σ' όλη μου τη ζωή καλός πατέρας, σύζυγος και συγγενής, όπως άλλωστε οι περισσότεροι, κι ακόμα πως προσπάθησα στην υπηρεσία να δώσω όσα περισσότερα μπορούσα, πάντα, βέβαια, μέσα στα πλαίσια των γνώσεων και των δυνατοτήτων μου. Άλλοι θα το κρίνουν, ή το έκριναν, και πιστεύω πως συμφωνούν μαζί μου.

Έτσι η ζωή μου διάβηκε με έντονα συναισθήματα και αναμνήσεις, πότε μέλι, πότε βόλια, πιστεύω, όμως, πάντα φιλιωμένη με τον άνθρωπο, με δέος, με συγκίνηση και αγάπη προς αυτόν. Έτσι τουλάχιστο νομίζω. Θέλω, όμως, και ρίχνω νερό μες στην καρδιά μου, μήπως και ξεπλύνει τις μνήμες, όσες μου σφίγγουν και τώρα την ψυχή μου.

Είμαι ακόμη υποχρεωμένος να πω πως δεν έκανα ποτέ άνομα χρήματα. Το σπίτι στα **Γιάννινα** το αγόρασα με δυο δάνεια. Το μικρό σπίτι στο **Κουκούλι**¹¹⁸ **Ζαγορίου** το κατασκεύασα με χρήματα του εφάπαξ που πήρα όταν συνταξιοδοτήθηκα από την ΑΤΕ, στην οποία είχα καταλάβει τον ανώτερο βαθμό. Τα παραπάνω γράφονται γιατί η αλητεία επί έναν χρόνο και σχεδόν κάθε μέρα με κατηγορούσε για κλέφτη. Ούτε ένα από εκείνα για τα οποία με κατηγορούσε η εφημερίδα των **Ιωαννίνων ΠΡΩΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ** – που καταδικάστηκε σε έξι μήνες φυλάκιση και είκοσι μέρες στέρηση ατέλειας χάρτου – δεν ήταν αληθινό. Στον **ΠΡΩΙΝΟ ΛΟΓΟ** τα έδωσαν ντόπιοι, δυστυχείς τώρα ή μη ζώντες, τους οποίους δυστυχώς και ευεργέτησα.

118. **Κουκούλι** (το): Μικρό χωριό του **Κεντρικού Ζαγορίου**. Βρίσκεται κοντά στο νότιο άκρο του φαραγγιού του **Βίκου**, στον Εθνικό Δρυμό **Βίκου-Αώου**. Πήρε το όνομά του από τις πολύ μεγάλες πέτρες που υπάρχουν στην περιοχή (από το λατινικό *cuculla* = καλύπτρα, η) ή, κατά άλλη εκδοχή, από τη σηροτροφία, με την οποία ίσως ασχολήθηκαν παλιά οι κάτοικοί του.

ΤΩΡΑ ΠΟΥ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ

Τώρα που τελειώνει αυτή η μικρή αφήγηση για το σόι μου, τους δικούς μου και μένα, μια δύναμη μέσα στην ψυχή μου επιβάλλει να ευχαριστήσω τη γυναίκα μου που μου συμπαραστάθηκε σ' όλες τις δύσκολες ώρες της αρρώστιας μου, να ευχαριστήσω τις αδελφές μου για την αγάπη τους προς εμένα, πάνω απ' όλα όμως να ευχαριστήσω τα παιδιά μου, που με ιδιαίτερο σεβασμό και αγάπη μου συμπαραστέκονται, ανησυχούν για μένα, και μέσα στα πλαίσια των δικών τους δυνατοτήτων με προσέχουν και με αγαπούν.

Η ζωή μου πλησιάζει τώρα προς τη δύση της. Τα όνειρα της ψυχής μου δεν ήταν τίποτ' άλλο, παρά ένα άσπρο διαβατάριχο πουλί που χάνεται. Πόσο με συγκλονίζει η επιθυμία, αν ήταν μπορετό, να ξαναπάρω την καρδιά μου απ' το χέρι, και με γλυκόλογα να την σεργιανίσω στον λουλουδότοπο της ανεμελιάς, της ευτυχίας και της καλοσύνης.

Σας ευχαριστώ!

Είναι 18 Μάρτη του 2008, βράδυ,
στο σπίτι μας στα Γιάννινα.

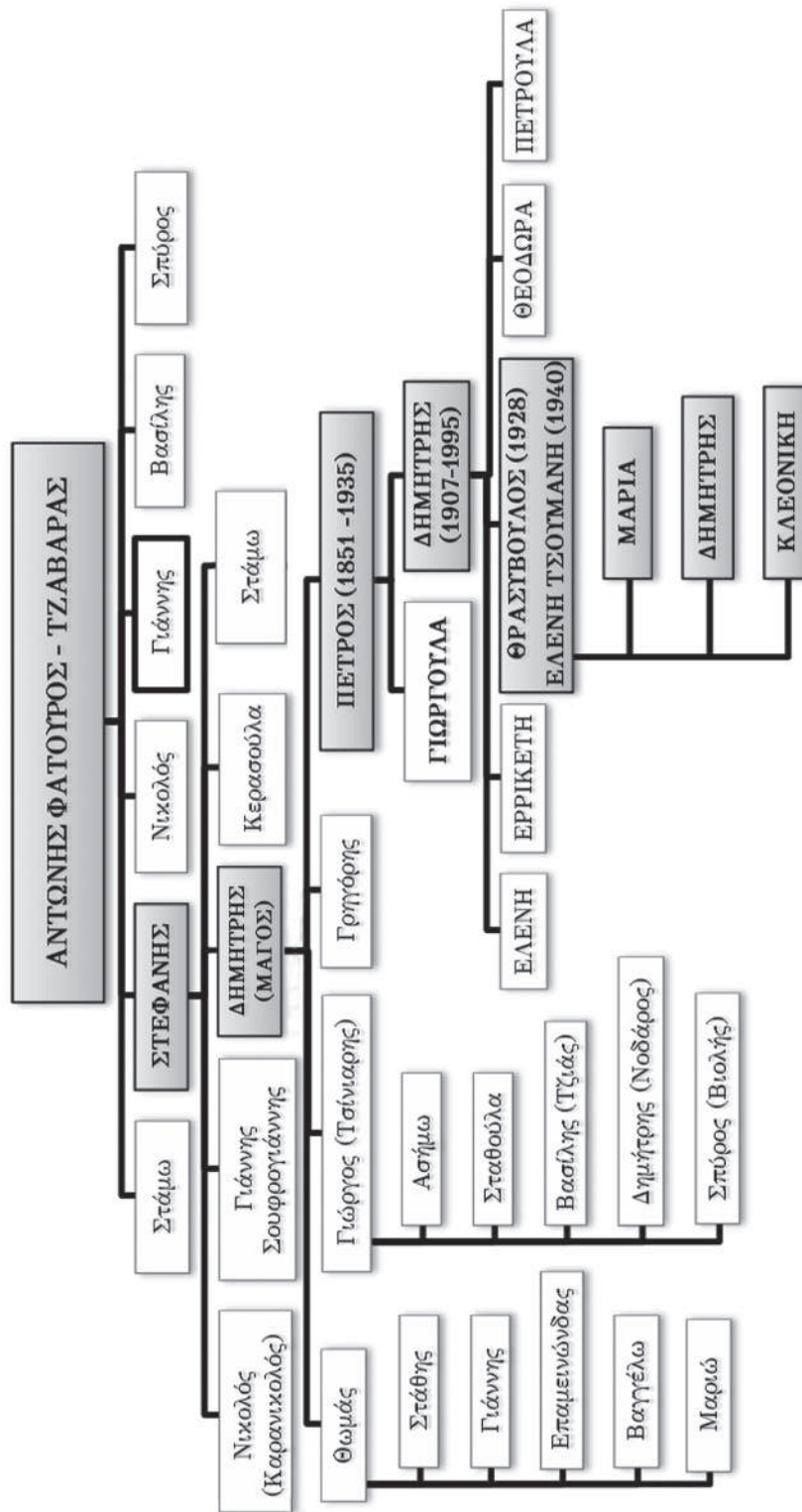
Ο πατέρας, ο σύζυγος, ο αδελφός,
Θρασύβουλος Δ. Φατούρος

Ο Θρασύβουλος και η Ελένη Φατούρου με τα εγγόνια τους
(από αριστερά: Θρασύβουλος, Αλέξανδρος, Πέτρος, Γιώργος, Μαριλένη
και Βασίλης) στο σπίτι τους στο Κουκούλι Ζαγορίου (Αύγουστος 2014).

ΣΥΝΤΟΜΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΔΡΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΦΑΤΟΥΡΟΥ-ΤΖΑΒΑΡΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Άγγλοι/Εγγλέζοι 65, 66
Αγία Μαύρα 32
Άγιος Πέτρος, χωριό 20
Αγίου Βασιλείου, ναός 43, 55
Αγίου Μερκουρίου, ναός 19, 24
Αγίου Πέτρου, ναός (Ρώμη) 62
Αγίου Σπυρίδωνος, ναός 59
Αθάνι 24
Αθήνα 31, 37, 51, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 67
Αιγαίο 66
Αϊ-Γιώργης Μαραντοχωρίου 38
Αϊ-Νικήτας 23
Αίσωπος 29
Αιτωλικό 66
Αιτωλοακαρνανία 36, 37
Ακαρνανία 65, 66
Άκτιο 36, 69
«Άκουι», μεραρχία 32
Άλατρο 23
Αλεξανδρίτες 23
Αλίαρτος 63
Αμαραντοχώρι 28· βλ. και Μαραντοχώρι
Αμβρακικός κόλπος 22
Αμερική, Αμερικανοί 54, 65
Αμμούσω 65
Ανεμογιάννη Καίτη 67
Απόλλωνα, ιερό 24
Αριδαία 66
ΑΤΕ (Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος) 59, 63, 64, 71
Αττική 56
Αυστραλία 54
Αυστριακοί 20
Αχειμαστος Νιόνιος 67
Αχράδα 19, 23, 24, 43
Αώς 71
Βάθης Νίκος 67
Βαλαωρίτης Αριστοτέλης 21, 31, 60, 61
Βαλαωρίτης Αριστοτέλης, εγγονός του ποιητή 60
Βάλτος Αιτωλοακαρνανίας 37
Βασιλική 19, 38, 58, 65
Βενετοί 20, 31
Βενιζέλος Ελευθέριος 63
Βεντούρας Βασίλης 33, 67
Βίκος 71
Βίκτωρ Ούγκο 44
Βλυχός 67
Βοιωτία 22, 63
Βόνιτσα 36
Βουκουρέστι 34
Βούλγαρης Δημήτριος 41
Βουνί 23
Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 58, 66
Βρυξέλλες 64
Βυζαντινή Αυτοκρατορία 20
Γαία 22
Γαλλία 31, 58
Γαλλική Επανάσταση 44
Γάλλοι, δημοκρατικοί 20
Γερμανοί 32, 55, 65, 66, 67
Γεώργιος Α΄ 44
Γιάννης-Αγιάννης 44
Γιατρού-Βαγγέλα, οικογένεια 21
Γιωργαλακαίικο, Γιωργαλακαίοι 42, 46
Γκαετάνο Αμαντέο 67
Γουδί 69
Γρατιανός Τζώρτζης 60
Γρηγόρης Μήτσος 59
Γρηγόρης Νίκος 59
Γρίβας Γεώργιος 67
Δάντης Αλιγκέρι (Dante Alighieri) 44

- ΔΕΗ 59
 Δεκεμβριανά 25
 Δεληγιώργης Επαμεινώνδας 41
 Δελλαπόρτα Ελένη Ν. 51
 Δελλαπόρτα Θεοδώρα 50, 51, 52, 53
 Δελλαπόρτα Ιωάννα 48
 Δελλαπόρτα Μαριώ 48, 49, 53
 Δελλαπόρτας Δημήτριος ή Κουτσούρνιας 30
 Δελλαπόρτας Θωμάς ή Μουστακέρης 48
 Δελλαπόρτας Νικόλαος ή Λιανός 51
 Δελλαπόρτας Πέτρος ή Μουστακερής 53, 54
 Δελλαπόρτας Σάββας Θεοδόση ή Καλαμετζίας 66
 Δελλαπόρτας Σπύρος ή Μανιάκης 50
 Δελλαπόρτας Σπύρος Ιω. ή Μανιάκης 66
 Δημησθεναίοι 33
 Δήμος Κεχροπίας 36
 Δίας 22
 Διαφωτισμός 44
 Διμαούλα, περιοχή 65
 Δούβλης Βασίλης 64
 Δούβλης Γιώργος 64
 Δούβλης Θρασύβουλος 64
 Δράγανο 23
 Δρυμώνας 23
- Εγκλουβή 23
 ΕΔΕΣ 37
 ΕΔΗΚ (Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου) 61
 ΕΛΑΣ 65
 Ελάτη 21
 Ελβετία 63
 Ελλάδα, Έλληνες 20, 37, 40, 41, 45, 49, 55, 59, 60, 61, 63, 66
 Εμφύλιος πόλεμος 25
 Ένωση Κέντρου 61
 ΕΟΚΑ 67
 Επτάνησα, Επτανήσιοι 29, 60, 61
 Ερεσός 24
 Ευγηριώτης 54
- Εύγηρος 19, 20, 24, 25, 28, 31, 37, 39, 40, 41, 50, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 63, 65
 Εύμαιος 19
 Ευρωπαϊκή Ένωση 64
- Ζαβέρδα Αχαρνανίας 36, 37, 66, 67
 Ζαγόρι 71, 73
 Ζάκυνθος 20
 Ζαμπέλης Στέφανος ή Κακαγιός 51
 Ζαμπέλης, καθηγητής 36
 Ζέρβας Ναπολέων 37
- Ήπειρος 64
 Ησίοδος 22
 Ησύχιος 21
- Θεός 26, 27, 49
 Θεοτόκης Γεώργιος 51
 Θεσσαλονίκη 66
 Θήβα 63
 Θράκη 66
 Θρασύβουλος, στρατηγός 63
- Ιθάκη 19, 44, 58, 66
 Ιννοκέντιος ΙΑ΄, πάπας 20
 Ιόνιο πέλαγος 24
 Ιταλία, Ιταλοί 20, 31, 32, 55, 58, 63, 65, 66, 67
 Ιωάννινα, Γιάννινα 17, 57, 64, 71, 72
- Καβάφης Κ. Π. 47
 Καββαδίας Σπύρος 26
 Κάβος της Κυράς (ή της Νηράς) 19, 24
 Καλαβρία 20
 Καλαμάτα 20
 Καλικάνη-Πετριτσοπούλου Ντορίνα (Χρυσούλα) 61
 Κάλλας Μαρία 56, 61
 Καραβόλυμπα 41, 43
 Καραντινός Σωκράτης 60
 Κάστρο Λευκάδας 32
 Κατηφόρης Γιώργος 60

- Κατηφόρης Νικόλαος Γ. 60
Κατσημάναινα 43
Κατωχώρι 29
Κέρκυρα 37, 44
Κεφαλονιά 19, 20
Κεχρινιά Βάλτου Αιτωλοακαρνανίας 37
Κλείς 24
ΚΟΔΗΣΟ (Κόμμα Δημοκρατικού Σοσια-
λισμού) 61
Κόλαση Δάντη 44
Κολυβάτα 65
Κονδύλης Γεώργιος 53
Κονιδάρης ή Ρούσσος Χαράλαμπος 26
Κοντομίχης Πανταζής 23
Κουζούντελη 32
Κουκούλι Ζαγορίου 71, 73
Κουκουλιώτη Νικάνδρη 58
Κουκουλιώτη Σοφία 58
Κουκουλιώτης Νίκος 58
Κουτσοθωμά, οικογένεια 21
Κουτσουράμπελου, οικογένεια 21
Κόφι Ανάν (Kofi Annan) 60
Κριεζής Αντώνιος 40
ΚΤΕΛ 59
Κύκλωπες 22
- Λαϊνάκη, περιοχή 55
Λάρισα 64
Λειβαδιά 63
Λέσβος 24
Λευκάδα, Λευκαδίτες 11, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 36,
40, 44, 46, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 63, 65, 66, 67
Λευκάς Πέτρα ή Λευκάς Άκρα 24
Λευκάτας 24
Λεύκος 24
Λίγκου, οικογένεια 21
Λιψόπυργος 65
Λουτράκι Αριδαίας 66
- Μαίτλαντ (Sir Thomas Maitland) 29
- Μακεδονία 66
Μανάσι 23
Μανιακαίοι 50
Μαραντοχώρι, Μαραντοχωρίτες 19, 24,
28, 29, 36, 38, 41, 42, 58
Μάργαρη Φιλιππίτσα 32
Μαύρος Γεώργιος 61
Μαχαιράς Κωνσταντίνος 20
Μελβούρη 54
Μελιγαλάς 21
Μένανδρος 24
Μέρλιν 69
Μεσινός Πύργος 43
Μεσολόγγι 66
Μεσσηνία 21
Μεταξάς Ιωάννης 35
Μεταξάς Στάθης 30
Μοροζίνι Φραγκίσκος 20
Μουστακεραίοι 54
Μπαντόλιο Πιέτρο (Badoglio Pietro) 65
Μπερερής Θεόδωρος 66
Μπλέρης Κωνσταντίνος 60
Μυτιλήνη 24
- Νταίρπφελντ Γουλιέλμος (Dörpfeld Wil-
helm) 19
Νυδρί 67
- Ξηλώματα 43
Ξηρόμερο (Αιτωλοακαρνανίας) 36, 58
- Οδυσσέας 24
Οδύσσεια 19
ΟΗΕ 60, 64
Ορφεύς, Μουσικοφιλογολογικός Όμιλος 59,
60
Ουρανός 22
Παγκράτι 67
Πάλαιρος 36
Παλλάς 67
Πάλμος Τάκης Ι. 57
Παναγίας, κοιμητήριο 53

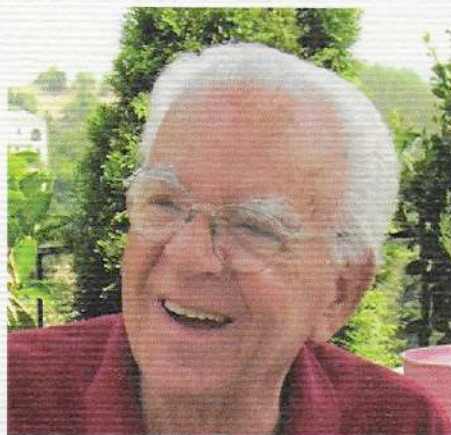
- Παπανδρέου Γεώργιος 37, 61
 Παπαντώνης 35
 Παρίσι 64
 Πάτρα 21, 58, 63
 Πέλλα 66
 Πελοπόννησος 21
 Πεντοφάναρο 69
 Πεσμαζόγλου Γιάγκος 61
 Πεταλάς παπά Γιώργης 42
 Πετράτος του Θεοφυλάτου της Βλάλας 30
 Πηνελόπη 47
 Πολωνοί 20
 Πόρος (Λευκάδας) 23, 26, 30
 Πούντα Ακτίου 69
 Πύλος 44
- Ρεγγίνα 42
 Ρίο 44
 Ροντογιάννης Π. Γ. 29, 32
 Ρούδα 26
 Ρουμπάνος Γιάννης 57
 Ρουμπάνος Γιώργης 57
 Ρουπακιά 23
 Ρώμη 62
 Ρώσοι 20, 65
- Σαπφώ 24
 Σελιάχας ή Πούλος 65
 Σερεπίσος Κώστας 60
 Σικελία 24
 Σιούνα Χαριτίνη 30
 Σκαλτσάς 41, 42, 43, 44, 45
 Σκιαδαρέσης Αναστάσιος 59
 Σκληρός ή Μπουλάς Βαγγέλης 28
 Σκόπας, συνταγματάρχης 32
 Σχύδι ή Αφτέλι 50, 65
 Σολδάτος Γιάννης, «Αμερικάνος» 32
 Σολωμός Διονύσιος 43
 Σπέγγος Αριστείδης 64
 Σπέγγος Βασίλης-Ζήσιμος 64, 73
 Σπέγγου Μαριλένη 64, 73
 Σταματέλος Θεοδόσης 67
- Στενά 32, 43
 Στεφανίτσης Πάνος 61
 Σύβοτα 19
 Σύβρος 21, 24
 Σφακιώτες 60
 Σωτηρόπουλος Σωτήριος 45
- Τζαβάρα Στάμω 21, 23
 Τζαβαραίοι, Τζαβαραίικο 19, 24, 25, 42, 44, 48
 Τζαβάρας 19
 Τζεβελέκης Αντώνης 56, 60
 Τοσκάνη 20
 Τούρκοι 20
 Τράπεζα Πειραιώς 63
 Τρικούπης Χαρίλαος 45
 Τρίπολη 20
 Τρουπητές 42
 Τσαμασφύρος Γεώργιος 58
 Τσαμασφύρου Μαριάννα 58
 Τσαμασφύρου Μυρτώ 58
 Τσαμασφύρου Πέννυ 58
 Τσαρλαμπάς Ευάγγελος 44
 Τσερές Δημήτρης 25
 Τσουμάνη Ελένη 57
- Φατουραίοι 19, 20, 21
 Φατούρος-Αλμπουκέρκ Αλέξανδρος Θρα-
 σύβουλος Δ. 64, 73
 Φατούρος-Αλμπουκέρκ Πέτρος-Φερνά-
 ντο Δ. 64, 73
 Φατούρος Απ. 56
 Φατούρος Αριστείδης Σπ. 54
 Φατούρος Βασίλης Σπ. 54
 Φατούρος Γεράσιμος Σπ. 54, 55
 Φατούρος Δημήτρης 33
 Φατούρος Δημήτρης Θ. 11, 15, 17, 58, 64
 Φατούρος Δημήτρης Π. 11, 15, 20
 Φατούρος Δημήτρης Σπ. 54
 Φατούρος ή Τζαβάρας Στεφανής 29
 Φατούρος Θρασύβουλος Δημ. 11, 57, 62, 63, 66, 72, 73

- Φατούρος Μιχάλης Σταύρου 30
 Φατούρος Νικολάκης, Κουίκας 54
 Φατούρος Πέτρος Σπ. 54, 55
 Φατούρος Σπύρος ή Βασίλας ή Τζαμαρούλης 54, 55
 Φατούρος Σταύρος 30
 Φατούρος-Βασίλας-Τζαμαρούλης Σπύρος Β. 66
 Φατούρος Σωτήρης Σπ. 54, 67
 Φατούρος-Γιωργαλάκης Αριστείδης Σπ. 57, 58
 Φατούρος-Γιωργαλάκης Θόδωρος 38
 Φατούρος-Γιωργαλάκης Κώστας 41, 42, 43, 48
 Φατούρος-Γιωργαλάκης Σπύρος 38
 Φατούρος-Μάλφας Χρήστος Ευστ. 63
 Φατούρος-Ρίζος Γρηγόρης 43
 Φατούρος-Τζαβάρας Αλέκος Δ. 33, 34
 Φατούρος-Τζαβάρας Αντώνης 20, 21, 23, 25, 29
 Φατούρος-Τζαβάρας Βασίλης 21
 Φατούρος-Τζαβάρας Βασίλης ή Τζιας Γ. 35, 36, 37
 Φατούρος-Τζαβάρας Βασίλης Σπ. 36
 Φατούρος-Τζαβάρας Γιάννης 21
 Φατούρος-Τζαβάρας Γιάννης ή Σουφρογιάννης Στ. 26, 28, 42
 Φατούρος-Τζαβάρας Γιάννης Θ., Ντελημάρης 30, 31, 32, 33
 Φατούρος-Τζαβάρας Γιώργος Δημ., Τσινιάρης 30, 35, 37, 38, 47
 Φατούρος-Τζαβάρας Γρηγόρης Δημ. 30
 Φατούρος-Τζαβάρας Δημήτρης (Νοδάρως) 35, 37, 38
 Φατούρος-Τζαβάρας Δημήτρης ή «Μάγος» Στ. 26, 29, 30, 41, 45
 Φατούρος-Τζαβάρας Δημήτρης Π. (Μήτσος) 19, 25, 39, 51, 52, 53, 56, 57
 Φατούρος-Τζαβάρας Δημήτριος ή Μαργιόλος 51
 Φατούρος-Τζαβάρας Δημοσθένης Στ. 33, 34
 Φατούρος-Τζαβάρας Επαμεινώνδας Θ., Γιώτας ή Βούλγαρος 30, 32, 33, 43
 Φατούρος-Τζαβάρας Θωμάς Δημ. 30
 Φατούρος-Τζαβάρας Θωμάς του Γιάννη 31, 42, 43, 47, 54
 Φατούρος-Τζαβάρας Ιωάννης Δ. 51
 Φατούρος-Τζαβάρας Κλεομένης 26, 27, 28
 Φατούρος-Τζαβάρας Νικόλαος Θ. ή Μπουτογιάννης 51, 57
 Φατούρος-Τζαβάρας Νικολός 21
 Φατούρος-Τζαβάρας Νικολός ή Καρανικολός Στ. 26, 27, 28
 Φατούρος-Τζαβάρας Πάνος ή Λίβανος 49
 Φατούρος-Τζαβάρας Περικλής Δ. 33
 Φατούρος-Τζαβάρας Πέτρος 25
 Φατούρος-Τζαβάρας Πέτρος Δημ. 30, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 63
 Φατούρος-Τζαβάρας Σπυρίδων Π. 51
 Φατούρος-Τζαβάρας Σπύρος 21
 Φατούρος-Τζαβάρας Σπύρος ή Βιολής 35, 36, 37
 Φατούρος-Τζαβάρας Στάθης Θ., Μουτσουνάς 30, 33
 Φατούρος-Τζαβάρας Στεφανής 21, 25, 26, 28
 Φατούρος-Τζαβάρας Στεφανής, γιος του Σουφρογιάννη 28, 43
 Φατούρος-Τζαβάρας Σωτήρης Σπ. 36
 Φατούρος-Τζαβάρας Φίλιππος 31
 Φατούρος Ακριβή, σύζυγος του Πέτρου 42
 Φατούρος Ασήμω Γ. 34, 35, 36, 38
 Φατούρος Βάλια 30
 Φατούρος Γιάννα 43
 Φατούρος Γιωργούλα 49, 50, 52, 53, 54, 55
 Φατούρος Ελένη Π. 47
 Φατούρος Ελένη Δ. 47, 57
 Φατούρος Ελένη Σπ. 54
 Φατούρος Ελένη, το γένος Αθ. Ψαθάνη σύζυγος του Αλέκου Φατούρου-Τζαβάρας 34

- Φατούρου Ερρικέτη (Κέτη) Δ. 47, 57
 Φατούρου Θεοδώρα Σπ. 54
 Φατούρου Θεοδώρα-Νίκη (Ρούλα) Θ. 58
 Φατούρου Ιωάννα, σύζυγος του Θωμά 48
 Φατούρου Κλειώ/Κλεονίκη Θ. 11, 15, 17, 57-58, 64
 Φατούρου Κωνσταντίνα, σύζυγος του Σπύρου Φατούρου-Τζαβάρρα
 Φατούρου Μαργέττα Σπ. 54
 Φατούρου Μαρία Θ. 11, 15, 17, 57, 63, 64
 Φατούρου Μαρία, σύζυγος του Δημήτρη (Μήτσου) Φατούρου 57
 Φατούρου Μαρία, το γένος Αριστείδη Σπ. Φατούρου-Γιωργαλάκη 57, 58
 Φατούρου Μαρίνα, το γένος Δελλαπόρτα ή Στέργιου 29, 30, 41, 45, 47, 48, 50
 Φατούρου Μαριώ 51
 Φατούρου Πετρούλα Θ. 58
 Φατούρου Σταθούλα Γ. 35
 Φατούρου, οικογένεια 20
 Φατούρου-Γιάννου Αικατερίνη, σύζυγος του Τσινιάρη 35
 Φατούρου-Μάλφα Αμαλία 36
 Φατούρου-Τζαβάρρα Ακριβή, σύζυγος του Στεφανή 28
 Φατούρου-Τζαβάρρα Ακριβή, σύζυγος του Χαράλαμπου Κονιδάρη 26
 Φατούρου-Τζαβάρρα Βαγγέλω 30
 Φατούρου-Τζαβάρρα Ευαγγέλω 26
 Φατούρου-Τζαβάρρα Κατερίνα 26
 Φατούρου-Τζαβάρρα Κερασούλα Στ. 26, 28
 Φατούρου-Τζαβάρρα Μαρία, σύζυγος του Καρανικολού 26, 28
 Φατούρου-Τζαβάρρα Μαριώ 30, 31, 36
 Φατούρου-Τζαβάρρα Στάμω Στ. 26
 Φατούρου-Τζαβάρρα Χρυσούλα 31
 Φατούρου-Τσουμάνη Ελένη, σύζυγος του Θρασύβουλου Φατούρου 64, 73
 Φάων 24
 Φιλαρμονική Εταιρία Λευκάδος 61
 Φόρκυς 19
 Χαϊδάρη 69
 Χαλικιάς 65
 Χαλικίδα 57
 Χαραδιάτικα 67
 Χασιώτης Σπυρίδων 63
 Χίτες 67
 Χίτλερ 65
 Χοιροσπηλιά 19
 Χούτας Στυλιανός 37
 Ωνάσης Αριστοτέλης 56, 61
 Fattore 20
 Faturo ή Futuro ή Fatura 20
 Mouzinho de Albuquerque Ana 64

Ο Θρασύβουλος Δ. Φατούρος γεννήθηκε το 1928 στην Εύγηρο της Λευκάδας. Μεγάλωσε στη χώρα του νησιού, όπου τελείωσε το Γυμνάσιο. Σπούδασε στην Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών και μετεκπαιδεύτηκε στην Ιταλία και στην Ελβετία. Υπηρέτησε για πολλά χρόνια ως στέλεχος σε Βιομηχανίες Γάλακτος της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος, διατελώντας επί μακρόν Τεχνικός Διευθυντής, Διευθύνων Σύμβουλος και Πρόεδρος της Αγροτικής Βιομηχανίας Γάλακτος Ηπείρου ΔΩΔΩΝΗ στα Ιωάννινα.

Με το ΑΦΙΕΡΩΜΑ, ο Θρασύβουλος ανοίγει την ψυχή του, γράφει για το σόι του, μας δίνει συμβουλές και μας ζητά να αγαπήσουμε τους Ανθρώπους και να είμαστε επιεικείς μαζί τους. Περιγράφει με γλαφυρό τρόπο ενδιαφέρουσες ιστορίες ανθρώπων απλών, οι οποίες έχουν και λευκαδίτικο λαογραφικό ενδιαφέρον.

Μιλά με υπερηφάνεια για την προσφορά του πατέρα του, Δημήτριου, στην πόλη της Λευκάδας και χωρίς συμπλέγματα για την καταγωγή του. Δεν διστάζει να αναφερθεί ως και στο έγκλημα τιμής στο οποίο ενεπλάκη ο παππούς του, στη σκληρή τιμωρία και στην κάθαρση που ακολούθησαν.

Με το ΑΦΙΕΡΩΜΑ ο Θρασύβουλος Φατούρος ανακεφαλαιώνει τη ζωή του, κλείνει τους λογαριασμούς του, συγκλονίζεται που η ζωή του πλησιάζει στη δύση της, χωρίς όμως να φοβάται τον θάνατο.

Η ζωή μου πλησιάζει τώρα προς τη δύση της. Τα όνειρα της ψυχής μου δεν ήταν τίποτ' άλλο, παρά ένα άσπρο διαβατάριχο πουλί που χάνεται. Πόσο με συγκλονίζει η επιθυμία, αν ήταν μπορετό, να ξαναπάρω την καρδιά μου απ' το χέρι και με γλυκόλογα να την σεργιανίσω στον λουλουδότοπο της ανεμελιάς, της ευτυχίας και της καλοσύνης.